

EUSKERAZAINTZA

EUSKERAREN ERRI AKADEMIA

XXXVIII Zenbakia.

1997

Urtarrilla-Epailla

AURKIBIDEA

Orr.

Apírilla eta esaerak (Barruko orrialdean).	
Erdíaroko Euskal-ízenen idazkera.- Latiegí'tar Bixente	1
Bizkaiera ta Gipuzkoera.- Puxana'tar Pedro	8
Koine baten bearra.- Zatarain dar A.	15
Olabide tar Erráimunda.- Urrestarazu'tar A.	17
Itanoa gero ta gitxiago erabilten da.- Umandi	22
Europa'ko izkuntzak.- "Quid"	25
Aita Ibero'n oraindik argítaratu gabeko eskutitza.- Latxaga	27
Carta del P. Ibero	29
Balmes'en irizpidea (El Criterio)ko iztegia.- Etxaburua'tar Asier	35
Jondane Johana Gaüa.- Janes Oasenave	47
Song Txinako Mandarina.- Arrinda'tar Anes	52
Erritasunak ez du paperik bearrik.- G. Egaña	59
Lengo eta oraingo kezkak. Zelan dua bizkaíerea? Erkiaga'tar E.	61
Itxasoa eta esaerak. (Barruko orrialdean).	
Esaldi jatorrak.- Oñatibia'tar Manu'k jasoak. (Kanpoko orrialdean).	

Zuzenbideak:

GETARIA 21 - DONOSTIA
C. LARREATEGI 14 - BILBAO

APIRILLA ETA ESAERAK

Apirilla, biribilla, zerria urdandegian illa.

Apirilla, biribilla, urdandegian urde lila. Urde zaina hesi-artean, gasna puska hortz artean, artu puska galtzarpean. Izan balitu aitzintzean, etzuzen ilen agian.

Apirila, biribila, urdandegian zerri hila. Eztabila, badabila; gasna gogorra ortzetan, yan lezake bortzetan.

Apirila biribila, xerria xerritegian hila. Ezta hila, bada hila, buztana badabila, hola izan dedila.

Apirila euritsu, urte ura egitsu.

April, biribil; april, biri-bil; ekazan egun bi ta erdi, orri, artzain panparroi orri, ikusi daiodan polaiña ori.

April urregorri, Marti kakatsu.

Apirila urregorri, Martia kakatsu, izango dogu aurten urtea ogitsu.

Apirila bero, negua gero.

Apirila euritsu, urtea ogitsu.

Apirila otz, ez gari ta ez agotz.

Apirila on ekusi bear dionak, eun urtez bear du bizi. Ñik ba dut eun eta bi, eztu onik bakotxik ekusi.

Apirileko lorea urrea baino ohea; maiatzeko lorea, bapeza.

Apirileko lorea urrea baino ohea; maiatzeko lorea utsa baino ohea.

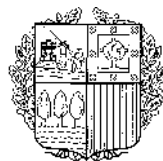
Apirilen azkenean, orria aitz-ganean.

Jorraillean negu, laborariak: gaixo gu.

Laguntzalleak

Gipuzkoako Aldundia

Eusko Jaurlaritza

EUSKERAZAINTZA

I.S.B.N.: 1132-1318

Legerako Gordetza: BI-1928-87

Konponketa: Flash Composition, S.L. - Bilbao

ERDIAROKO EUSKAL- IZENEN IDAZKERA (II ATALA) BALPUESTA'KO GOTZAIAREN LARRUKIAK.

804'EKO IDAZKI BAT (VI)

Buka dezagun Asturietako II Alfontso'k idatzitako gutun onen azterketa.

Lau dira aztertzeke gelditu zitzaizkigun toki izenak:

BUSTO   RODIL   REIANTA   CAMBRIANA

BUSTO: "A fonte Sombrana usque ad foz de Busto": "Sombrana deritzan iturritik Busto'ko arrarte-lepo esturaino"

"Busto" Euskalerritik at ere ugari agertzen zaigun toki-izena da. Orrek ez du esan nai Euskalerrian agertzen danean euskalduna ez danik. Araba'n Busto Gazteiz'en egoaldean dagoan mendi-kateko muño bat da, ZUMELZU izenduan erriskaren gaiñean.

Mendi orren beste aldean bada, gaur Trebiño'ko Konterrian, bada BUSTO izeneko erri txiki bat ere, agian mendiari izena eman zion erria.

Ongi ezaguna zaigu guztioi Bizkai'ko Bizkargi mendiaren maldan dagoan BUSTURIA. "Bustu" ori "Busto" da, ezpairik gabe; eta izen osoaren etimologia, BUSTO-URI-A.

Milla aldiz zaillagoa gertatuko zaigu, "busto" k zer esan nai dezakean jakitea. Lopez Mendizabal'dar Isaka'k "busto" itzaren "B" ori, "proteti-koa", ots, "edergaillu" utsa dala diosku, eta "ustu" berriz, "avena salvaje" esan nai duan "ustu"ren aldakuntza. Baña zoritxarrez gure iztegieta ez da ori esan nai duan "ustu"rik agertzen.

"B" edergaillu utsa dala egia ba'litz, etimologi ziurragoa sortu genezake, "usto" gaurregun ere euskerazko itza dala eta "orri", ("hoja") eta "ostape" ("fronda") esan nai duala gogora ba'dakarkigu.

"Osto"ren aldakuntza besterik ez da, beraz, "usto". Ortaz, gure larrukiko ontako BUSTO, etimologiari dagokionez "OSTAPE", ots,"Osto Ugari duan Tokia" ote dugu?

Bi eragozpen irtetzen zaizkit aurrera ori zalantzarik gabe aitortu aal izateko:

Aurrenekoa, "usto" Naparroa'ko Euskeraren itza dala, eta larrukiko "Busto", berriz, Autrigoiien lurretan zegoala.

Bigarrena: Etimologigintzarako "itz protetikoetaz" ain errez baliatzea, batere atsegin ez zaidan gauza dala. Alare, oraingo ontan ontzat artu bearra dut "busto" askoz errezago, legunago eta goxoago agoskatzen dala "usto" baiño. Eta erriari itzak leguntzea ta goxatzea atsegin izan zaiola beti.

RODIL: "de Rodil usque ad Pennilla": "Rodil'dik Aitz Txikiraiño". Esan dezadan bildurrik gabe, ez dakidala izen au zer izan daitekean. Larruki auek bein baiño geiagotan izan dira birridatziak-eta, izen ori aurreneko aldiz nola idatzia izan zan ez dakigu. Lateraz idatzitako dokumentu baten barruan datorkigu. Euskeraz erriak nola esan zezakean ez dakigu. Euskerak "R"z asten diran itz guztiei bezala, aurretik "E" bat edo "A" bat erasten ba'diogu, euskal-itxura aundiko itza biurtuko zaigu: ERRODIL, ARRODIL.

Danadala, Araba'ren sarkaldean, Autrigoiien lurrean beraz, bada RODIL deritzan 1.031 metroko mendi bat. RODA, berriz, abizen naparra da. "Quizá variante de ERROTA, Kerexeta'ren ustez.

REIANTA: "de Reianta usque ad S. Mariam": "Reianta'tik Santamari'raiño". Euskal-antza oro zearo galdurik datorkigun itza dugu noski reianta. Alare nik ez nuke esango euskalduna izanik.

"REI"z asten diran izenak baditugu gaurregun bertan: Reiza, Napa- rroa'ko Basaburu'n, Reizaldo Lazkano'n, Reiu, eta Reizu bi baserri Asteasu'n, Reizu Garaikoa eta Reizu Azpikoa, Reizabal Ormaitegi'n.

Ederki dio Kerexeta'k Reizabal ori Erreizabal'en aldakuntza dala. ri bera esan bearra dala iduritzen zait aipatu ditugun beste izenetaz ere: "R" bat peitzen zaiela, eta izen oien aurrizkia ERREI dala.

"ERREI", berriz, sarkaldeko euskeraz, bizkaieraz, ainzuzen Autrigoi- tarrek itzegiten zuten euskeraz, "SURCO" esaten da gazteleraz: Gipuzke- raz, "LDO".

Ikus emen "errei"z asten diran abizen eta toki-izenak: Erreillaga, Gipuzkoa'ko Baliarraiñ'en. Erreisala, 1750'ean, soro baten izena zan Araba'ko Betolaza'n; eta Araba'n bertan, 1676'ean, Gazeta'n alor bat. ERREITI, frantzeraz Villenave esaten dioten Benaparroa'ko erri baten izena dugu.

Zer ote da ANTA, Reianta'ren azkeneko zatia? Bilbao'ko euskal abizen lez dakar "Anta" ori Kerexeta'k bere iztegian eta ANZA'ren aldakuntza dala diosku. Anza, barniz Donosti'ko euskal-abizena dala. Anzano, Anzar eta Anzati Naparroa'n abizenak dirala. Antarriedo, berriz, toki-izena dugu Araba'ko Lapaebla de la Barka'n eta Kanpetzu'ko Santakruz'en. Baita Antazina ere Kanpetzu'n bertan.

Bere etimologia? Ez dakit. Kerexeta'k, Lopez Mendizabal'i jarraituz noski,

"larre" dala diosku; gazteleraz, "pastizal", "anda", "anza", "anzu"tik ornen datorelako, baiña tamalez, gure iztegiatan ez da deus orrelakorik agertzen.

Esan dezagun beraz izen euskalduna dala, baiñan bere etimologiarik ez dugula ezagutzen.

CAMBRIANA: Izen ori bezala "ANA"z amaitzen diran izenak asko ditugu Euskalerrian eta guk ere maiz mintzatu gera atzizki orri-buruz aldizkari ontan.

Ez dakit, ordea, "KANBRI" zer izan daitekean. Baiñan, naiz itxuraz aldatuta etorri, ez nuke esango euskalduna ez danik, "KAÑB" aurrizkiz asten diran izenak ere bai bait ditugu: Kanbo, adibidez, Laburdi'ko erri polita; Kanborain eta Kanbra euskal-abizen lez datoz Kerexeta'ren iztegian.

XI mendean, Kukulla'ko burni-barren larrukian KANBOA esaten zaio gaur GANBOA esaten diogun Araba'ko erriari. Ori, GAN aurrizkia, izan daiteke izen oien etimologira sartzeko ataka ziur bakarra, eta ez Mitxelena'k artu zuana.

Mitxelena'k "Kanbo"rik eta "Kanbo"tik etorri daitezkean abizenak ez ditu aipatu ere egiten. Soilki, "Kanbo" agian Kelta izan daitekeala dio eta "Ganboa" laterazko "Canpo"tik etorri daitekeala. Arrazoirik ez du ematen.

Gaztelerazko olerki txiki polit bat dakarkit orrek gogora:

"El mentir de las estrellas es muy seguro mentir
porque nadie ha de ir a preguntárselo a ellas"

"Arriskurik gabeko gezurra, izarren gezurra;
ez bait zaie iñor kontu-artzera joango".

Ez dut orrekin esan nai Mitxelena'k gezurra dionik, baiña izen euskaldunen etimologiaren billa Keltiarrengana jotzea gauza errezegia dala iruditzen zait, aspaldi ezabatu ziran keltiarretaz, eta bereiziki aien izkuntzaz ezer askorik ez bait dakigu. Eta euskeraz argitu daitezkean izen euskaldunen esana-aia argitzeko latifera jotzea ez dala zillegi esango nuke nik.

Izan erre "GANBOA"k sustrai euskalduna bai baiñ du: "GAN", gipuzkeraz "GAIN", euskeraz "cima" da: "la altura", "la parte alta del terreno". Adibidez, "Urbasa mendiaren gaiña dana da larre" ("La cima del monte Urbasa es todo pastizal").

Zer ote da "BOA". Azkeneko "A" ori artikuloa dugu beintzat. Eta "BO"? Ez dakit. Baiña arrazoirik eman gabe — ez bait dut arrazoirik — ni ere jostaketan asiz, "azpi" esan nai duten "BA" edo "BE"ren aldakuntza izan daitekeala esango nuke. Ortaz, "Ganbo" edo "Kanbo" "bajo la cima" izango litzake.

Danadala, erretolika oni anken-emanetz, larrukiko "Cambriana" zer izan daitekean ez dakidala, apalki aitortu bearrean aurkitzen naiz.

Besterik gabe, bukatu uzten dugu II Alfontso'ren larrukiko toki-i-zenen azalpena. Larruki orrek damaizkigun Doneen izenak gelditzen zaizkigu aztertzeke. Arras gai garrantzitsua, azterketa orrek sarkaldeko euskaldunengana erlijioa — ta erlijioa bide — kultura nondik sartu ziran esango bait digu

Latiegi'tar Bixente

UESKA'KO URIAN XVII MENDEAN EUSKERAZ?

Baleike. Oraingoz ez dizut deus ziurragorik esango. Soilki, baleikea- la.

Kerexeta'tar Jaime'ren eskutitz bat izan dut irakurtzera zoazen idazlan onen lenen eragillea. Ikus nola:

Aldizkari ontan bertan, Ueska'ko azokan itzegiten zan Euskerari-bu- ruz, 1349'an Uri artako Udalak emandako lege bat aipatu nuan nik bein batean.

Berealaxe idatzi zidan Kerexeta'k lege ori non aurki daitekean galdezka.

XIV mendearen erdian Ueska'n euskeraz itzegiten zalako ori euskera berarentzat ez eza filologi ber-berarentzat ere garrantzi aundiko gauza dalako, lege aren aztarnak billatzen astea erabaki nuan.

Laister, egun batzuk igarotzera, Zalduba'ra (Zaragoza'ra) joan bearra nuan- da, sartu nintzan ango artxiboetara, baiñan ez nuan ezer idoro. "Bartzelona'ra jo bearko duzu, — esan zidaten —, an dago Be-Aragoi'ko Erregetzaren Artxi- bo Orokorra".³³

Bartzelona baiño bertago neukala Ueska bera-ta, uri ortako udalaren artxi- boko zuzendariari idatzi nion argi-eske.

Emakumea da artxibo aren zuzendaria. Nagi ibilli zitzaidan erantzuna ematen, baiñan ederki zuritu zuan luzapen ori azkenean idatzi zidan eskutitz labur- rean: "Aurdun zegoala, erditze-garaia ere iristen zit- zaiolako legeak ematen dizkion oporrak ertzera zijoala, eta nere eska- ria, aldi ortan bere lekua beteko zuan Jaunaren eskuetan uzten zuala.

Azkar iritxi zitzaidan eskuetara jaun orren gutuna:

Nik aurkitu nai nuan legea, Uri artako artxiboan gordetzen zala, "papel 2" sigla edo adigarriz markatua. Len artxibo-zain izandako agure txit jakintsu baten laguntza eskatu zuala, eta onek esan zionez, lege ori bera maiz eman zuala gero ere Ueska'ko Udalak amazazpigarren mendera arte: "repetidamen- te hasta el siglo diecisiete".

Gauza arrigarria iruditu zaigu beti, Ueska'ko azokan AMAL AUGARREN MENDEAREN erdian oraindik euskeraz itzegiten zala jakitea. Zoro biurtze- ko aiña izango litzake AMAZAZPIGARRENEAN ere itzegiten zala jakitea.

Aztertu dezagun betaz arazo guzia.

Arrigarrja dala, esan dut, XIV mendearen erdian, Ueska'n euskerak bizirik jarraitzea. Izanere, euskerak iñon ez bai du bizia galtzeko an baiño arrisku aun- diagorik eta antziñagorik izan.

Krist'aurreko I mendean asi ziran Ueska'n euskerarentzat arriskuak.

Mende orren asieran laterkideen arteko guda bat gertatu zan Erroma'ko Errepublikan. Guda ori Ispanietan izan zan batez ere gogorra, emen Sertorio Buruzagia Erroma'n agintzen zuan Sila diktatorearen aurka jeiki bait zan, orrela "Bellum Sertorianum" esan izan zitzaionari asiera eman ez.

---

³³ Zalduba? Salduba idatzi zuan Plinio'k, eta aren atzetik joan diran ondorengo guztiak. Baiñan, alde batetik, ezagunak ditugu euskerazko "Z"ren otsa idatziz emateko atzerritarren nekeak, eta, bestetik, Zalduba esatea Salduba esatea baiño errezagoa ta egokiagoa dala iduritzen zait neri. Danadala, "ZAL" aurrizkia daramatenak aiña dira gaurregun "SAL" daramaten abizen eta toki-izenak.

Amairu urtez iraun zuan gudaketa arek Krist'aurreko 80'atik 73'ra, eta bereiziki orduango Ego-Euskalerrri zar edatsu ta zabal artako lurre- tan izan zan odoltsua. Kalagurri, Oska, llerda (Lerida) izan zituan Sertorio'k uri-gaztelu-rik garrantzitsuenak, eta iruetan beste biak baiño geiago, Oska, ots Ueska.

Erroma txiki bat biurtu zigun Ueska, bertan, Erroma'ko Senatuaren antzera, beste Senatu bat antolatuz.

Eta..., euskal-buruzagien semeek latinez erromatarrak bezala ezi zitezen, ikastetxe berejzi bat sortu zuan!

Ez zuan ikastetxe arek azken onik izan. Ezta Sertorio'k ere. Krist'aurreko 72'ean, laguntzaille zuan Perpena buruzagiak il bait zuan aitzoz, artarako ainzuzen gertutu zion otordu oparo batean. Urrengo urtean Perpena bera izan zan Ponpeyo'k garaitua ta traidore lez erailla.

Orrela amaitu zan Guda Sertoritarra, baiñan ez ziran euskerarentzat arriskuak amaitu, Ueska'ra laister sartu zan bE kristautasuna. Bai beintzat, dirudiaz, III mendean. An jaio zan ba mende ortan Bixente Diakono Martiri Donea. Eta au baiño lenago Lorentzo martiri Donea, uste danez.

Lion'go Irineo'k eta Kartago'ko Tertuliano'k esan zutenaren argira, III mende ortan ez zuan oraindik Elizak bere elizkizunetan latiniñ utsa erabiltzen. Bai ordea IV mendean eta ondorengoetan, Biblia latiniñera biurtua izan zanez gero, eta Inperatoreak kristau blurtu ziranez gero, izkuntza sagaratu bihurturik gelditu bait zan latiniña.

Alare, ain naroki erromartua izan zan Ueska'n Euskerak bizirik jarraitzen zuala dirudi.

Bisigotak etorri ziran gero eta irureun urtez berea izan zuten Ueska'ko uria, eta zintzo joaten ziran Toledo'ko Kontzilioetara Ueska'ko gotzaiak. Ueska'n bertan ere egin zuten kontzilio bat inguruko gotzaiak VI mendean.

Zer itzegiten ote zan Bisigoten menpeko Ueska artan? Apaizek eta kultura pixka bateko jendeek latinez, bañan erriak Euskeraz.

Etorri ziran gero arabitarra, eta Ueska'ren jabe egin zitzaizkigun VIII mendetik XI arte. Iru mende oietan zer itzegiten ote zuan Ueska'ko jendeak?

Galde orri erantzun aurretik esan dezagun aurrena, jende aiek euskaldunak zirala. Ispanietara ez zan Arabi'tik eta Afrika'tik gudaria besterik etorri. Eta gudariak ere oso gutxi. Arritzekoa bait da millaka pixka batzuekin nola Bisigoten erreiniña ezereztu zuten.

Orregaitik, Arabitarra etorri gero ere, Ispanietako jendea lengo jende berbera zan, orain osoki musulman biurtua. "Al cumplirse el siglo del conquista, la inmensa mayoría de la población hispanovisigótica había abrazado el islam" (Diccionario de Historia Eclesiástica de España). Azpimarraketa nerea.

Berdin gertatu zan "moroak" artu zuten Euskalerrian ere; Kalagurri, Muskari (Tudela) ta Baskoien egoalde guzian. Lurralde aietako moroak ez ziran moroak, musulman biurtutako euskaldunak baizik. Era berberean, euskaldunak ziran odolez Ueska'ko moroak ere, asieran beintzat agintariak eta gudariak eta ertzainak izan ezik.

Baia musulmanen alboan bizi ziran ugari auzo bereizi batean beste enda bateko jendeak ere: judutarrak. Entzun Jerusalem'en argitaratutako "Encyclopedia Judaica" k zer dioskun:

"Ueska had one of the most important Jewish communities in the kingdom of Aragon": "Aragoi'ko erreiniñuan judu-talderik garrantzitsuenatako bat izan zuan Ueska' k"

"In this time of the muslim rule jews in Huesca engaged in agriculture and

owned fields and vineyards. Many also were craftsmen and traders, especially cloth and silk merchants" "Musulmanen agintaritzakoan nekazaritzak ziran juditzak, alor eta masti ugarien jabe. Bazan aien artean eskulangile eta saleroslerik ere, bereiziki soñeko ta seda saltzailleak"

"This remained the position until the Christian reconquest in 1096": "Orrela jarraitu zuten gauzak Kristauek 1096'ean Ueska adu zutenez gero".

Ueska'ko musulmanen garrantziaz ezer askorik ez dakigu, baiñan ez zan noski txikia izanen; uri artakoa ornen zan bÉ Ispanietako mezkitarik ederrenetako bat. ³⁴

¿Musulmanen garaiean Ueska'n zer itzegiten zan?

Ezpairik gabe, Udalak 1349'ko erabakian aipatzen dituan iru eleak itzegiten ziran Ueska'n: Erri xeak, euskera; agintariek eta aberatsek, arabiera; juduek, eberkera.

Orrela jarraitu zuan un artako izkuntza-giroak I Pedro Aragoi'ko Errege euskaldunak XI mendearen erdian uri ura artu zuanean ere.

Poliki-poliki, ordea, asi zan Ueska'ko karriketean laugarren izkuntza berri baten doñua entzuten: Aragoi'ko erromantzearen doñua, eta IV mendearen erdian erromantze ori zan agintarien eta jende aberatsen elea.

Gaurko gazteleradunei bezala, Ueska'ko agintari aragoikeradun aiei ere ez zitzaion berea beste izkuntzarik atsegin. Orregaitik eman zuten, iru izkuntz aien erabilketa moztutzeke 1349'an eman zuten agindua. Euskaldunak ziran odollez noski, baiñan euskera galdu zutelako, arabiera eta eberkerari bezain gogor eraso zioten euskerari. Orain ere ez al dira berdin jarduten euskera galdu duten "euskaldunak"?

Ona emen 1349'ko agindu aren tankera:

"Item nuyll corredor non sia usado que faga mercaduria ninguna que compre ni venda entre ningunas personas faulando en algaravía ni en abraych nin en bascuena".

1439'an Ueska'ko azokan euskeraz egiten zuten jende aiek, jatorriz bertako semeen ondorengoak ez baiño I Pedro'k iparretik ekarritako biztanleen oiñordekoak izango zirala, esan dit norbaitek. Ez dut uste. Baiñan ala ba'litz ere, ez litzake negar egiteko gauza izango XIV mendearen erdian Ueska'n euskeraz egiten zala jakitea.

Ez dut, ordea, uste nere adiskide orrek arrazoi izan dezakeanik.

Musulmanak Ispanietara sartu bezain laister asi zuten kristauek "Birrirabazketa" edo "Reconquiata" lana. Baiñan "reconquista" ori ez zan alde guztietan berdiña izan. Asieran beintzat jende aldaketa aundiak gertatu ziran sarkaldean Asturietatik asi zan "reconquista"n. Euskale-rritik asi zanean ez zan beñere jende-igiketarik izan.

Asturietako Erregeak bisigotak ziran, "Rex Gothorum" esaten zion aietako bakoitzak bere buruari, eta zearo bisigotiarra zan aien oldozkera, "inperialista". Ispani guztiaren jabe zirala uste izan zuten eta Ispani osoa nai izan zuten birrirabazi. Orregaitik raso zioten Euskale-rritari musulmanei bezain gogorki.

Euskaldunak eta Galizi-aldeko Suebitarrak menderatu bearrak ziran, eta Musulmanak eta Kartajena-inguruko Bizantziotarrak Ispanietatik bidali bearrak.

Emen, Euskalerrian, ez zan orrelako mentalitaterik izan. Arabarrek, bikainki eutsi zieten Bureba'ko lurretan musulmanen eraso guztiei, eta naparrek, bate-

³⁴ Gasteiz'ko Seminarioan badugu, Paris'en 1960'ean argitaratzen asi zan "Encyclopédie de l'Islam", baiñan bere 6'an alean oraindik soilki "N" izkira bakarrik iritxi da. Arabieraz, berriz, Ueska'ren izena, "W"z asten dalarik, Washka ornen da.

re inperialismokeririk gabe, soilki galdu zuten lurra birrirabazteko iden ziran gudara. Naparroa'ko erregeek ez zituzten artzen zituzten urietako musulmanak ez aitzoz iltzen ez legez erbeste- ratzen. Judutarrak bezala, zeuden tokian gelditzen ziran, agintari eta orrelako gizakume aundikiak izan ezik.

Gaiñera, esan dugun bezala, musulman aiek odolez beintzat euskaldunak ziran, len musulman egin ziran bezala orain, geienak beintzat, krjstau biurtu ziranak.

Gauza bera gertatu zan Aragoi'ko birrirabazketan ere, batez ere kristauak lbero ibaiaraño iritxi ziran arte. Aragoi'ko lenen errege aiek danak euskaldunak bait ziran, Naparroa'ko III Santxo "Nagusia"ren oiñordekoak. 35

Euskaldunen erara egindako birrirabazketan ez zala jende-aldaketarik izan esan dedanean, soilki esan dedana esan nai izan dut: Erriko jende xearen artean ez zala jende-aldaketarik, ez noski agintari, gudari eta aundikien aldaketarik izan ez zanik.

1349'ko agindu ori gero ere XVII mendera arte Ueska'ko udalak bein baiño geiagotan eman zuala idatzi bait djt udal artako artxibazaiñak, ori ikustean, agindu ori seguruaski udalak oituraz artutako lelo bat bezala emana izango zala, esan dit beste adiskide batek.

Onek ere arrazoirik ez duala iduritzen zait. Eta ala ba'liz ere, Ueska'ko udalak XIV mendeaz gero ere euskerari-buruz kezka bat beintzat bazuala adierazi najko liguke.

Alatagutziz, ori eskierki aitortu aal izateko auzi orri-buruz, onako xeetasun auek ikusi bearrak ditugu:

- Euskerari dagokion erabaki ori beste erabaki batzuen artean agertzen danez gero, beti, bere aurretik eta atzetik, erabaki ber-bereren artean agertzen dan;

- Beti itz berdiñez idatzia agertzen dan.

XVI garren mendean beintzat ez daiteke agindu ori soilki oiturak bultzatuta ainbeste aldiz birreman izan, XV mendearen barruan, 1492'az gero, Ueska'n ez bait zan "abraich" itzegiten zuan judurik. Urte ortan bidali zituzten ba Errege Katolikoek beren erreñuetatik judutar guz- tiak.

Ezta XVII mendean ere. Mende orren asieraz gero Ueska'n ez bait zan "algaravia" itzezin zetzakean musulmanik, 1609'an bidalj zituan ba III Felipe'k Españi'tik "morisco" guztiak.

Baiñan... ¿itzegiten ote zan Ueska'n euskerarj;k XVII mendean?

Oso zail egiten zait orrelako mirari bat sinistea. Artxibozaññaren gutunak izkera illuna darabilki. Udalak agindu ura "hasta el Siglo XVII" ari izan zala ematen, diosku.

"Hasta" ori bear aiñako zeztasunik ez duan itza da. Zer esan nai du? XVII mendean ere bai? Edo, XVII mendearen asiera arte?

Alare ez litzake gertakizun makala izango XVI mendean Ueska'ko unan euskerak bizirik jarraitzea!

Danadala ezin bestekoa da Ueska'ko udalaren artxiboa ikertzeko uri artara ibillaldj bat egitea. Badut asmoa. Eta, ortarako, nik baiño geiago dakian Latxaga'ri eskatu diot laguntza, eta biok egingo dugu ain gogozkoa dedan ibillaldi ori.

Izanen duzu an aurkitzen dugunaren berri.

LATIEGI'TAR BIXENTE

³⁵ Ibero ibaiaren ondoan dago Alagon (erromatarren Alauona Basconum). Edesti-gaietan Doktore dan ango neskatil batek esaten zidan joan dan udan, I Jaime'k uri ora artu zuanean, beretan gelditu zirala la musulman danak.

BIZKAIERA-GIPUZKOERA: BERDIN ETA EZBERDIN

SARRERA

Bizkaierak eta gipuzkoerak (beste euskalkiek ere bai) izkuntza bat egiten dute, ezberdintasun edo betelakotasun nabarmenak izan arren. Oiñean, sus-traien izkuntza bat.

Idazlan ontan eta urrengokoan ekarriko ditudan gauzarik asko euskera guz-tiari, ots, euskalki guztiei dagozkie bearbada, baiña nik bareziki bizkaierari eta gipuzkoerari buruz jardungo dut, ongien ezagutzen ditudan euskalkiak oietxek diralako.

Bizkaiera naiz gipuzkoera euskera da, "eta euskera dan ezkeru, euskera batua ere bada, euskeraren sustraian, oiñarrian (edozein euskalkitako euske-raren sustraian, oiñarrian) dagoan euskera batua, betitik baturik dagoan eus-ker" (MIKEL ZARATE, "Euskal deklinabidea", 9 orr. Derio-Bilbao, 1975).

Bizkaierak eta gipuzkoerak **non** eta **zertan** bat egiten duten, aundi-aundika bederen, zeaztu nai nuke lan ontan, eta **non** eta **zertan** ez duten bat egiten, urrengoa, irakurleei jakingarri eta argigarri izan dakien.

LEENENGO ATALA: ZERTAN BAT EGITEN DUTEN

EUSKAL ADITZAREN BARNE -EGITURA

"Izkuntzaren ardatza, besteak beste, aditza dana gauza agiria da. Aditzak bere inguruan darabiltz esakunaren osagaiak, eta berak bateratu be batera-tzen dauz. Aditza dogu gidari, argi-emoile, esangurearen adierazle. Aditzik бага, esaldia nora-ezean daukagu, baso illun baten nora joan ez dakiala dabi-llan ibiltariaren antzera" (ZER, 102 zenb., azilla/zemendia, 1986, 2 orr.).

Ikus dezagun, orretxegatik, euskal aditzaren barruko oin-egitura bat eta bakarra dugula, garrantzi aundiko arazoa baita au, euskera izkuntza bat dugu-la frogatzeko.

"IRU ABE edo SUJETUren gaiñean eregia daukagula esan leiteke euskal aditza: NOR, NORI eta NORK abeen edo "sujetu"en gaiñean. Iru abeok dira aditzaren eusgarri eta adierazgarri. Euskal aditzak iru "sujetu" daukazala esan dau norbaitek orrexegaitik.

Adibide bat ekarri nai izan ezkeru, auxe esango genduke: zugaitz lodi bat daukagula egin daigun. Zugaitz orrek iru erro edo sustrai daukaz euskarri. Iru sustraion gaiñean ikusiko dogu zugaitzaren gerria. Zugaitzaren gerri orreetatik ainbat adabeso edo besanga datoz, eta adabeso edo besanga orreetatik ainbat eta ainbat abar loratsu. Nik onantxe ikusten dot" (aipaturiko aldizkarian, 3 orr.).

Auxe irakasten digute maixuek. Ikus, adibidez, "ADITZA" izeneko liburua (Método NOR-NORI-NORK o el secreto del verbo vasco), Baztarrika'tar Isidor. -Lazkao-ko beneditarrak, 1968).

Bertan auxe dio egileak: "Lan ontan euskal aditza bere barnetik aztertzen saiatu naiz. Bere estructures, jokabide ta tankerak billatzen. Eta atara dutana emen eskeintzen dizut. Aditza euskal metoduz azaldu nai nizuke ta ez erdal metoduz. Aditzaren oinarri ta ardatz bezela NOR-NORI-NORK izkiak artzen ditut. Metodu oni "NOR-NORI-NORK metodu" ederki deritzaioke" (sarrera).

Patxi Altuna euskaltzainak ere Baztarrika'tar Isidor-en antzera itz dagigu: "Hiru zutabe hauen gainean eraikia duzu, esaterako, euskal aditza: NOR zutabea, NORI zutabea, NORK zutabea" (EUSKAL ADITZA-BATUA BATURAKOA, Bilbo, 1971, 11 orr.).

Bidenabar auxe argitu nai nuke: euskal aditza irakasteko ÑOR-NORI-NORK deritzan bidea gure egunotan ontzat artua eta guztiz zabaldua dugu Euskalerriko ikastetxe guztietan. Irakaspide onen asmatzaillea Bazterrika'tar Isidor (G.B.) dela iragar ote dezakegu? Berak liburuaren asieran dakarzkina itzak eta leentxoago ekarri ditugunak burutan ar baditragu, baietz dirudi. Bestalde, 1968-garren urtean kaleratu zuen liburuaren aurretik beste liburu batean ez baita, nik dakidala beintzat, irakaspide ori agertzen. NOR-NORI-NORK izki-morfemaz baliatuz, irakaspide berri ori asmatu eta antolatu berak egin zuela baieztu dezakegula uste dut.

Iru zutabe edo "sujetu"ok oneek dira:

NOR zutabea		NORK zutabea	
N-	(ni)	-T	(nik)
	(i)	-K (-N)	(ik)
D-	(ura)		(arek)
G-	(gu)	-GU	(guk)
Z-	(zu)	-ZU	(zuk)
Z-	(zuek)	-ZUE	(zuek)
D-	(aiek)	-TE	(aiek)
Ikus N-a-tor, G-a-ra...		z-a-it-u-T, n-a-kar-ZU...	

NORI zutabea

IRAGANGAINTZA (bizk.-gipuzk.)

-KIT	(neri)
-KIK/-KIN-KINA	(iri)
KIO	(ari)
-KIGU	(guri)
KIZU	(zuri)
KIZUE	(zuei)
KIE	(aiei)

Ikus d-a-tor-KIO, z-a-tor-z-KIT...

Oartu: 1) Berenez, NORI morfemak aukeratu dira: -T, -K/Ñ, -O, -GU, -ZU, -ZUE, -E.

2) -KI ori datibu-aurreko izkia da (infijo predatival).

IRAGANKORRA

BIZKAIERA

ST-
SK-
TSO-
SKU-
TSU-
-TSUE-
TSE-

GIPUZKOERA

-KIT/DA	(neri)
-KIK/N	(iri)
-KIO	(ari)
-KIGU	(guri)
-KIZU	(zuri)
-KIZUE	(zuei)
-KIE	(aiei)

Ikus d-a-kar-ST, d-a-kar-TSU-t

d-a-kar-KIO-t, d-a-kar-KIK...

Oartu: Aditz iragankorrari dagokionez, NORI izki-morfemak ez-berdiñak dira bizkaiera eta gipuzkoeraz, eta auxe da euskalki bjon artean daukagun ezberdintasunik aundienetakoak, urrango lanean argituko dugunez.

Iru zutabeok eusten diotela euskal aditzari, esan dugu. Eta irurok bata-beteari josirik, damaigute aditzaren oin-egitura. Ez dira irurak adizki guztietan agertzen. Bat bakarrik ager daiteke, naiz bi, naiz iru.

Iru zutabe auetatik LAU ADIZKERA sor daitekez:

A). **NOR** bakarrik duena.

- "Aita etorri da". NOR etorri da?

Auxe da inoiz falta ez den adizkiaren osagaia. NOR gabeko aditzik ez daukagu euskeraz, diote gramatikari batzuek. (Ala ere, aditz iragankorrari gagozkiola, NOR ez da beti agertzen, geroago ikusiko dugunez).

B). **NOR** eta **NORI** batean dituana.

- "Aita etorri zaio / jako semeari". NOR etorri? NORI etorri?

NORdun eta NOR-NORIdun adizkerok aditz **iragangaitzari** dagozkio (gaztelaniaz "intransitivo" deritzonari, alegia). Euskeraz iragangaitza esan daiteke, edo norberagango aditza, aditzaren jarduna edo ekintza NOR delakoak artzen du eta.

- "Peru badator". NOR dator? Peru: ots, **etorri** aditzaren ekintza PERUgan betetzen da. Gaztelaniaz "sujetua" deitzen diote.

D). **NOR** eta **NORK** elkaturik dituana.

- "Aitak semea zaldiz ekarri du" NORK ekarri? NOR ekarri?

E). NOR, NORI eta NORK alkarri josirik dauzkana.

- "Peruk aitari morroi berria ekarri dio" NORK ekarri? NOR ekarri? NORI ekarri?

NOR-NORKdun eta NOR-NORI-NORKdun aditzak **iragankorrek** deritzate-nak dira, au da, gaztelaziaz "transitivo" deitzen direnetakoak. Euskeraz **iragankorra** edo besterengango aditzak dei dakizkieke, ots, aditzaren jarduna edo ekintza ez "egillea" (agente) danarengan, beste norbaitengan edo zerbaitetan betetzen da eta. **Adibidez:**

- "Aitak **nerau** ekarri nau". Au da, **ekarri** aditzaren ekintza NORK (aitak) ez dan beste batek jasatzen du.

Beste izpide batez: aditzaren ekintza aigandik neronengana aldatu, Iragankorra, beraz, edo besterengango aditza.

Aditzaren jarduna edo ekintza jasatzen duen zati orri gaztelaniaz "complemento directo" (objeto directo) esaten zaio. NOR zutabea, ondorenez, aditza iragangaitza izanez gero, gaztelaniazko "sujetua" da beti, eta aditza iragankorra denean, esaldiaren "complemento directo" delakoa.

Euskal aditz guztiari begira bagagozkio, leenengo egin bearreko banaketa edo sailketa, Txillardeggi gramatikariak dioskunez, auxe da: NOR aditz-moltzoa (iragangaitza), batetik, eta NOR-NORK aditz-moltzoa (iragankorra), bestetik (EUSKAL GRAMATIKA, 202 orr.).

Urrango au ere gomutan artu bearrekoa da: NOR-NORI-NORK (norbait) izan bearrean, ZER-ZERI-ZERK (zerbait) izan daitezkeela, naiz, bat, naiz bi, naiz irurak. **Agerbidez:**

- "Euriak lorak busti egin ditu". ZERK busti? ZER busti?

- "Iñakik etxe berria erosi dio bere semeari". NORK erosi? ZER erosi? NORI erosi? Kasu ontan, NORK-ZER-NORI izango litzateke. Eta abar, eta abar.

2.– BI OIN-ALDI edo ETORBURU NAGUSI

Euskal aditzak bi oin-aldi edo etorburu nagusi (dos tiempos fundamentales) dituela esan daiteke. Orixe irakasten digute jakintsuek.

"Morfológicamente hablando las flexiones auxiliares se pueden considerarse en su mayor parte...como derivadas o tributarias de las que figuran en el presente y el pretérito imperfecto de indicativo, que son dos tiempos matrices o radicales" (ARTURO CAMPION, GRAMATICA BASCONGADA DE LOS CUATRO DIALECTOS LITERARIOS, 366 orr.).

Oin-aldi edo etorburu/sorburu nagusi oiek urrengo biok dira:

A). EGITERAZKO (indikatibozko) ORAINALDIA (edo PRESENTE BERRIA)

Au da:

Aditzaren jarduna orain (gaur, aste ontan, aurten...) gertatzen dela adierazten du. Adibidez:

– "Ni gaztea naiz" (orain) (iraganga)tza

– "Nik liburua erosi dut" (orain) (iragankorra).

B). EGITERAZKO (indikatibozko) LEENALDIA (edo PRESENTE ZAARRA)

Ots: aditzaren jarduna leen (atzo, joandako astean, igaz...) gertatu zela erakusten du.

Agerbidez:

– "Ni gaztea nintzan" (leen) (iragangaitza)

– "Nik etxea erosi nuen" (leen) (iragankorra).

Bi oin-aldi edo etorburu/sorburu nagusi oietatik sortzen dira aditzaren era eta aldi guztiak (modos y tiempos verbales).

Beste era batera esan:

Bi oin-aldi nagusietako adizkerak dira beste adizki guztien etorburu edo sorburu, au da, sorrera ematen dietenak. Au dela eta, adizki eratorriak deritze.

"La formación de los tiempos vascos no ofrece dificultad alguna. Los tiempos están perfectamente caracterizados, y todo ello queda reducido a combinar cierto número de nombres verbales con las flexiones auxiliares, y estas se ve a primera vista se deducen, en gran parte, unas de otras y todas de los tipos (tiempos fundamentales)... La verdadera dificultad estriba en las numerosas categorías de flexiones, y aun éstas se ajustan en su formación a un plan bastante riguroso para que, una vez en posesión de su clave, se puedan formar lógicamente y decir a priori en la mayor parte de los casos" (Campion, aip. lib., 363 orr.).

"Nadie podrá contradecir que el euskera ha obtenido resultados prodigiosos valiéndose de los elementos más sencillos: es verdad que de reinar en un sistema verbal la complicación que reina en los de otros idiomas, fuera totalmente imposible la retención en la memoria" (aip. lib., 363).

3.– GARRANTZI AUNDIKO JAKINGAI BAT

Ondoren azaldU eta argitu nai nuken gai onek garrantzi aundia baiño aundiagoa du euskal aditzaren zer-nolakoa beronen osoan ulertu aal izateko, bizkaierari eta gipuzkoerari dagokionez beintzat. Au uler ez dezanak ez du inoiz euskal aditzaren zer-dena argi ikusiko. Agertarazi dezadan aal dudarik eta argien.

Lau aditz laguntzaille (gutxienez) ditugu euskeraz: bi aditz **iragangaitzean**: IZAN eta EDIN. Beste bi aditz iragankorreetan: UKAN (EDUN) eta EGIN (bizkaieraz), eta UKAN eta EZAN gipuzkoeraz (eta beste euskalkietan).

LAGUNTZAILLE IRAGANGAITZAK

IZAN laguntzaille iragangaitza euskalki guztietan daukagu bizirik, baina gaur-egunaren jokorik asko galdurik ditugu. "En nuestros días es también defectivo, ¿quién diría?, el verbo **izan**, ya no naturalmente, sino por desgaste. La faltan el imperativo, el subjuntivo y, por lo general, aun el potencial. En vez del viejo **biz**, sea, decimos hoy **izan bedi** (**beite, bite**). (AZKUE, MORFOLOGIA VASCA, Bilbao, 1923, 509 orr.).

Ona zein eratan eta alditan jokatzen den IZAN aditza:

- **EGITERAN**: (indikatioan):
  - **Orainaldian**: "Etorri **n-a-iz**"
  - **Leenaldian**: "Etorri **n-intza-n**"
- **BALDINERAN**: "Etorri **ba-n-intz**"
- **ONDORIOZKOAN**: "Etorriko **n-intza-ke**"

Azkuek esan digunez, ez dugu jokatzen **subjuntiboan**, ez **aginteran** (imperatioan), ez **aaleran** (modo potencial), ezta subjuntiboazko Baldintzetan ere.

EDIN laguntzaille iragangaitza, berriz, ez da **EGITERAN** jokatzen (eta ez da inoiz ere jokatu, diotenez), baiña bai:

- **SUBJUNTIBOAN**:
  - **Orainaldian**: (etor) **n-a-di-n, a-di-n, d-a-di-n,...**
  - **Leenaldian**: (etor) **n-e-n-di-n, e-n-di-n...**
- **AGINTERAN**: (etor) **n-a-di-n, da-di, b-e-di...**
- **AALERAN**: (etor) **n-a-ite-ke, a-ite-ke, d-a-ite-ke...**
- **SUBJUNTIBOAZKO BALDINTZETAN**:
  - Orainaldian**: (etor) **ba-na-a-di, ba-a-di, ba-d-a-di...**
  - **Leenaldian**: (etor) **ba-n-e-n-di, ba-e-n-di, ba-l-e-di...**

LAGUNTZAILLE IRAGANKORRAK

Aditz **iragankorreetan** ere bi laguntzaille ditugula esan dugu: UKAN/EGIN (bizkaieraz), eta UKAN/EZAN (gipuzkoeraz eta beste euskalkietan).

Au da: UKAN euskalki guztietan darabilgu, IZAN laguntzaille iragangaitza bezala, eta aditz beronek daukan barruti ber-bera du, ots, IZAN iragangaitza zein eratan eta alditan jokatzen den eta antxe UKAN iragankorra ere.

Bigarren laguntzaille iragankorra, (EGIN/EZAN), ostera, EDIN iragangaitza non jokatzen den eta antxe EGIN (bizkaieraz) eta EZAN (gipuzkoeraz) ere.

Onezkerok, euskal aditza aztertzerakoan, eta ALDI edo ADIZKI ERATORRIEL buruz, beti-beti burutik kentzeke eduki bearreko **oiarkizun bikoitz** au egin bear dugu:

1). **Leen oin-aldi** edo **etorburuari** bagagozkio (egiterako orainaldiari, alegia) laguntzaille iragangaitzeko adizki guztiak (subjuntiboazkoak, aginterazkoak, aalerazkoak eta subjuntiboazko baldintzazkoak), **ez dira** IZAN laguntzaille iragangaitzetik sortzen, EDIN bigarren laguntzailletik baizik, aipaturiko era eta aldiotan IZAN iragangaitza ez baita jokatzen, goratxoago Azkuek esan digun bezala (ikus leentxoago jarri ditugun adibideak).

2). Bigarren **oin-aldi** edo **etorburutik** (egiterazko leenalditik) datozten **bal-dinerazko** eta **ondoriozko** adizki iragangaitzak IZAN laguntzailletik sortzen zaizkigu. **Adibidez:** "Ni etxera garaiz etorriko **ba-nintz**, ondartzara joango giñake (g-intz-a-z-ke).

Eta **subjuntibo**zko leenaldikoak eta **baldintzazkoak**, berriz, EDIN laguntzailletik. **Argibidez:** Ni (etor) n-e-n-di-n (para que yo viniera). "Aita etor ba-l-e-di" (si viniera el padre). Eta abar.

Aditz laguntzaile iragankorrek direla eta, auxe berau ber-esan bear dugu, **alegia**, **adizki eratorriei** buruz, **IZAN/UKAÑ**, alde batetik, eta EDIN/EGIN/EZAN, bestetik, bata-bestearen kideko direla kontutan arturik:

Bestetara esanez:

Iragangaitzean IZAN aditz laguntzailletik sortzen diren adizki eratorriak bezala iragankorrean UKAN laguntzailletik datoztela. Eta alderantziz: iragangaitzean EDIN laguntzailletik jaiotzen diren adizki eratorrien antzera, iragankorrean EGIN/EZAN (zein euskalki den) laguntzailleak damaizkigula.

Au burutik ken badezagu, ulertezia egingo zaigu euskal aditza.

4). ADIZKIEN OSAGAIK (elementos constitutivos de la flexiones)

Zati au ere berdintasunari dagokio, aipatuko dugun salbuespena izan ezik.

Nor-Nori-Nork (Zer-Zeri-Zerk) adizkiaren osagaiak dira. Osagai geiagorik ere bada, baina, orain ikusiko dugunez.

Adizki bakoitzaren barruan osagaiok zein lekutan eta eratan ezarri bear ote dira?

Edozein adizkitan (iragangaitzean, iragankorrean, sintetikoan, perifrastikoan) dakusgun egitura edo erabide jatorra, auxe da:

- **Leenengo** osagaia beti NOR da (ikus NOR zutabe, asieran) -N-a-tor, D-a-go, **G**-oa-z.

Naiz orainaldian, naiz leenaldian:

- N-intz-a- n, **NIND**-u-zu-n, ba-N-intz, ZIND-u-z-ket...

- **Bigarren** osagaia aditzaren **erroa** edo **sustraia** izan oi da: - n- a- TOR, d-a-BIL, n-a-KAR-zu...

- **Irugarren** osagaia (**bizkaieraz**) NORI izkia edo morfema da: - d-a-tor-KIT, d-a-kar-ST... (ikus NORI zutabea).

- **Laugarren** osagaia ÑORK morfema euskalki guztietan: n-a-kar-ZU, zind-u-DA-n, eta abar.

- **Bosgarren** osagaia (**bizkaieraz**) askotarako izkia edo pluralgille: d-a-roa-zu-Z, d-a-tor-Z...

- Sejgarren osagaia **erako** eta **aldiko** (modo y tiempo) **ezaugarria** da: (eraman) n-i-zu-N, (ekar) d-eza-i-da-zu-N, eta abar.

EUSKAL ADITZAREN ARAUGETASUN EDO IRREGULARTASUN BAKARRA

Baiña aditz guztiari dagokion barne-erabide au, **kasu batean**, ots, aditz **iragankorrean** eta **egiterazko leenaldian**, NOR (objeto directo) **irugarren maillakoa** (pertsonakoa) denean, **apurtu** egiten da.

Bestela esan:

NOR izkiak edo morfemak adizkietan dadukaten lekua, au da, leenangoa, ongo dakigunez, ÑORK izkiak artzen dute.

IKUS:

—"Zuk ekarri NIND-U-ZU-N"

Adizkera ontan osabidea auxe da: NIND=NOR, -U=ERROA, ZU=NORK, -N=LEEN. EZAG. Dakusgunez, NOR (NIND-) leenengo maillako edo pertsonakoa da. Ekar dezagun orain NOR irugarren maillakoa den adibide bat:

—"Nik etxe berria erosi N-U-E-N / N-E-U-AN (neban).

Adizkera ontan erabide auxe daukagu:

N=NORK, -U=ERROA, -EN=LEEN. EZAUG. Beraz, ez daukagu NOR morfemarik.

Egitura berau ikusiko dugu adizki eratorrietan ere.

Esaterako:

Baldineran: "Liburua erosi BA-N-U".

Ondoriozkoan: "Liburua erosiko N-U-KE".

Egitura berdiña: BA-N=NORK, -U=ERROA, -KE. NOR falta da.

Euskal aditzaren araugetasun edo irregulartasun bakarra auxe dela diote jakintsuek.

Aditzaren barne-osakera au zer dela eta apurtzen den jakin nai izango lukenari Azkue aundiak bere MORFOLOGIAN dakarzkiz itzak aipatuko nitzioke: "Es posible que esta gran anomalía sea producto de lo que en Física llaman atracción del vacío. La tercera persona del paciente, así como tiene d como característica en conjugación próxima, en conjugación remota no tiene ninguna... Lo cierto es que ese vacío de los objetos de tercer grado lo ocupan los agentes de esas mismas acciones remotas, pero disfrazados de pacientes, sin duda porque de los elementos personales de conjugación los pacientes son siempre afijos, infijos los recipientes (en relación con los agentes) y los agentes siempre sufijos" (556 eta 708 orr.).

AMAIERA

"Es evidente que el verbo vasco tienen sus estructuras propias, su esquema especial, distinto del de otras lenguas... Para aprender bien y fácil el Aditza no hay nada mejor que comprender y seguir su desarrollo natural y lógico. El verbo vasco tiene su método especial y fácil. Tiene su secreto. Este libro pretende descubrirlo a todo el amante del euskera, lengua tan antigua y bella como la misma Euskalerría y una las más antiguas y ricas del mundo" (Baztarrika'tar Isidor, "ADITZA", introducción).

Euskal aditza, eta, ondorenez, bizkaierazkoa eta gipuzkoerazkoa, illuna, naastua eta ikasgaitza deritzaioke bearbada irakurleren bati.

Ona zer diotsadan: ez dela orren naastua eta zailla, ala uste izaten eta esaten badute ere. Ez beinik-bein latera-izkuntzaren aditza bezain zailla: lau jokabide (cuatro conjugaciones), "voz activa", "voz pasiva" bakoitzean, gero "verbos deponentes", eta abar. Ez urrik emanda ere. Ezta gerkerazko aditza beste zailla: "voz activa", "voz media" eta "voz pasiva", eta abar. Ez gaztelanjazko aditza besteko ikasgaitza. Gogora ezazu, adibidez, "caber" aditzaren jokabide guztiz "arraroa", baita "verbo sustantivo" den "ser" aditzaren jokatze irregularrá, eta abar. Izkuntzalariek diotenez, "ser" aditz orretan zaarragoak izan ziren iru aditzen aztarnak omen daude. Eta beste gogoeta anitz egin ditzakegunak.

Pedo PUXANA, arabarrak

KOINE BATEN BEARRA?

Mitxelena zanari bein baiño geyagotan entzun geniona: euskerak Koine baten bearra duala. Alexandron denboran elenera izkeldi mordozka batean zatitua zan eta danentzako elenera batu sortu zuden, koine edo Testamentu Berriko elenera esaten zayona.

Ellas'ek askatasuna lortu, erriak demotiki zeritzana mintzatzen zuan. Lardaskatu zamarra zala eta KATAVERASIS edo Txukundua sortu zuden, eta legezko izkuntza biurtu zuden. Baiña ori agintariak eta eliz-gizonak bakarrik mintzatzen zuden. Azkenik 1976 garren urtean erri-izkuntza edo demotiki dalakoa legezko izkuntza biurtu da, eta jakitunen kataverasis arrika bota dude.

Luxembourg'en ere azpalditik legezko izkuntza prantzesa izan da, ta lege guztia eta gobernu-erabakiak prantzesez egiten dira. Salerosketan eta ikastegietan alemanez aritzen dira. 1978 geroztik etxean mintzatzen duden lutzeburgistik deritzana, aleman izkelgietako bat, legezko izkuntza biurtu da, eta aurrel eskoletan orixe irakasten asi dira.

Ipar Euskalerrian ere navarro labourdin unifié dalako Koine bat sortu zuden, eta Euskalduna astekariaren bidez zabaldu ere bai. Idazle guztiak edo geyenak oso pozik dira. Eta Ego Euskalerrian ere Koine bat bear dugula ta ango idazle guztiak ete emengo geyenek ere napar-lapurtarr aren oso antzeko zerbait emen sartu navez ari dira. Baiña 40.000 euskaldunentzat egoki gertatu ornen dana, beste 560.000 euskaldunentzat egoki gertatzea eziña da.

Gogoratu Bonaparte'k ziona: "J'aduets très volontiers que les quatre dialectes littéraires soient beaucoup plus importants que les trois autres, et que parmi les premiers, il y en ait deux, le guipuzcoan et le labourdin, que l'on doit à juste titre regarder comme les représentants légitimes de Basque; le premier a Espagne et le second en France. S'il s'agissait de savoir lequel de ces deux dialectes doit être scientifiquement considéré comme le représentant du Basque sans prendre en considération la France ou l'Espagne, mais du Basque dans son ensemble, je croirais pouvoir prouver à la satisfaction des linguistes de l'Europe, que ce droit appartient au guipuzcoan".

Iparr euskerazko Koine dalakoa ñ,il eta bakarki arteko y'rik gabekoa da. Izan ere ñ ordez prantsezaren gn euskeraz nola erabilli? Axular ek ñ erabiltzen zuan, españarreri ikasita. Oienart'k ñ sartu nai edun zuan, baiña irartzerakoan ttantto oyek galdu egin ziran. Alaz guztiz ere Philothez ta Fablean ñ'z josjak dira. Berdin orain ia eun urte agertutako Maitena operan ere.

Beste arazoa H'rena dugu. Euskaltzaindia'k h'dun 360 inguru itzetatik ia guztiak Llande'ren iztegian h'rik gabe ageri ere ageri dira. Okerr ezpanago h'rik gabe agertzen eztan bakarra hartu da. Sekuñan h'rik entzuten ez tuden ots bati dagokion letra ori 360 itzetan sari bear dudela ikastea baiño entzuten duden Iparraldekoek ori beñ ere ez tudela idatzi bearr ikastea errezago da. Izan ere Euskaltzaindiak berberak orixe agindu alkarti ondoko h guztiakien khendu eta abar.

Orain emen beste arazo bat ere sortu digude: y letrarena. Euskeraz bakartiko errezkadarik ez tu onartzen. Iparraldean geyenetan h bat sarturik galerazten da: leiho, lehoin, gauherdi, Goyhetxe, lohia, gabon; egoaldean tarteko i y biurtu oi da eta u berriz b: naya, loya, gaba; leyo.

Baiña edun (>edukan >ukan) aditzetik det, dek/den/du ateratzea ezta egokia; bizkayerazko (daut>) got, (daduk dadun > dauk/daun >) dok/don (dadu>) dau egokiagoak dira; lapurtarrerazko eta benaparrerazko dut, duk/dun, du batasunerako askoz egokiagoak eta ezagunagoak.

Beste arazo batean, bizkayaretik ikasi eta onartu bearco genukena bada: gizon au (gizonau), gizon ori (gizonoi) gizon a (gizona = ille hornu). Orren aldean beste euskalkietan ua, ura, hura txit baldarrak dira.

Orain gaztelaniz Il'ren jatorrizko otsa ia galdu da; geyenak have, yuvis, gayo oguzten ditude. Euskeraz ere Pello ordeiz Peyo esaten asiak badira.

Baiña gaztelaniz Oyarzun, Aya, Zumaya idazten ditudelako, orain "batua" egiten dudenek Oiartzun, Aia, Zumaia idazten dude. Orren ondorena: euskaldunok Oddartzun, Adda, Zumadda oguzten ditugunok, idazkera orrek gaztelaniz bezela Oiartzun, Aia, Zumaia oguztera garamazkiala.

Orren antzeko beste bat ere badugu: mahaia. Oker ezpanago orren jatorria onako au da: mai + gañean > magañean > mahaiñean > mahaina. Baiña iparr-euskalkiz ere maipetik txistu jo esaten da. Gogoratu.

Usoa ederr aidean
ederrago mahañean.

Usoa mahañean argi ta garbi uso mai-gañean da.

EUSKALTZAINDIAREN ERABAKI BATZUK (1992-5-29)

Erabakiak agertzen dituden orrien 3. ayekan irakurri nituanekiñ arriturik eta izuturik gelditu nintzan. Euskaltzaindia'n euskaldunok euskeraz nola egiten dugun dakianik ez al da?

"Bukaeran ia duten maileguzko (hobe: nazioarteko) kultur hitzak": (Ederki, zearo bat natorr; aski litzake i ondorengo a ori bereizte-atzizkia dala esatea, "artikuloa" alegia).

Bukaeran "tura" duten... kultur, arkitektur, literatur... egin bear dirala! Baiña euskeraz ari al gera ala alemanez? (Kultur, Architektur, Literatur, baiña oyetaz kanpo beste auek ere erabiltzen ditude: Bildung, Baukunst, Schriftsprache (lenguaje literario), Schriftsteller (autor literario), Schriftum (literatura sobre un asunto), Schriftentum (literatura, conjunto de obras literarias de una nación).

Bestelakook horm irudiak, eskol orduak, gramatik arauak, fonetik legea". Euskaldunok sekula santan eztugu orrelakorik egiten. Ona beti-beti beren a kentzeke esaten ditugun arrotz-itx mordoska bat: benta (ostatua), borda, arraspa, lima, zerra, berba, azoka, bata, bruxa, bandera, duda, bonbilla, arma, eskopeta, pistola, karabina, errota (errueda), broma, txantxa, gela, sala, errenta, botika, galtza, gona (it. gona), karta (it. carta), aixa, dantza, landa (Land, GB, D, NL, A, DK, N, S, IS), meta (lat. cono), merienda, tortilla, pala, padera, mermita, presa (gazt. prisa), pezeta, libera, kitarra (it. chitarra), pena, pana (euna), errada (sulla), manera, erremolatxam, metxa, kaxa, makina, mariposa (aurra nintzanean ingoma Usurbill'en, orain mariposa), motxila, orma (gazt. horma), [KO] loka, kana, soka, toka (jolasa), meza, mesilla, sepultura, eliza, grasa, zapata, zapatilla, ezpata, kuma (seaska), joscura, juntura, grima, estaka (baldoa), tapa, pasta plaza, botilla, lañeza, sarna, egoista, organista, zinta.

Nere larogeita bat garren urtean naiz, baiña beñi ere eztut eskolmaixu esaten entzun.

ZATARAIN

OLABIDE'TAR ERRAIMUNDA YOSULAGUNA

Olabide, eliz-gizon aundia... Iñaki Deun'aren ja aitzaflea...

Olabide, araba!' zintzoa... Olabide, euskaldun ospetsua...

Gasteiz'en jayo zan Olabide, joan dan mendean eta gure artean ere bizi-izan zan. Gaurkoa dugu, beraz, Olabide, guzien ezagutua oso.

Gasteiz'en jayo zalako ta bere sendian euskeraz mintzatzen etzalako, erdal-duna izan zan Olabide aula izan zanean eta bere gaztezarroan ere.

Egun batean, bere Eña, Euska-E ia, biotzetik maite zuelako, lotsaturik gera-tu zan, euskera ez zekiela ateman zuenean. Nola -esan zion bere buruari-Euskal-Eñ'an jayo, Euskal-Eñ maite, ta euskera jakin ez?.

Etzuen begiratu e ua norena ote zan; euskera ikastea zail ala ereza ote zan ere etzion iñori galdetu. Asmo au baka ik sortu zan barne-barnetik, len bezela esaten: Ni enaiz ben-benetako euskalduna, euskera eztakidalako; euskaldun osoa izateko, euskera jakin bear da; o engatik, euskaldun osoa izan nai dudalako, euskera ikasiko dut.

Eta ikasi zuen... nola, baña?... ederkienik... edonork bezin ongi. O ela, Euskaltzaindia eratu zanean, bera izendatu zuten, lenengoan artean, euskaltzaña.

Etzan izan berarentzat naikoa euskera ikastea, euskeraz mintzatzea, euskera barutik ondo ezagutzea... Bea ezkoa zan arentzat, euskera erabiltzea... itzegiteko... irakurtzeko... ikasteko... idazteko...

Idazten asi zan, beraz, eta mende ontako idazleen artean onenetakoa dugu, zalantzik gabe. Ona emen, berak idatzi zituen liburu batzuen be i:

Yosulaguna zalako edo, Iñaki Deun'aren "Gogo-yardunak" izena daraman idaztia euskeraz itzuli zuen; bide batez, bere Lagundi'aren sortzaleari ta euskerari opaz eskeintzeko.

Eliz-gizona zalako ere, "Kempis" idazti ospetsua ere euskeraz jari zuen egokiro; liburu ortan dagoen bizirako norabide ede a euskaldunai ere jakin-erazteko.

Berak idatzitako beste idazti ede a "Giza-soña" izenekoa dugu. Bertan gizonaren gorputzean dagozen zati guzien izenak, barne ta azalekoak, euskeraz ematen ditu, eunka ta eunka.

Oren antzeko beste idazti bat ere idatzita dauka "Giza-gogoa", baña argitaratu gabe. Geron ustez Olabide-zaleak ol daukate egiteko lan bikain bat: liburu ori argitaratzea.

1918'ga enean, Oñati'n egin ziran euskal-bilera aundietan, guztiz gogoanga iak diran ikaskuzinak eman zituen, orduan eratu zan "Eusko-ikaskuntza" bazkunaren aldizkarian, geroxeago, argitaratu ziranak. Ikaskizun aiek erderaz eman zituen, baña guziak euskerari buruz.

Bere idazti ede ena, "Idazteuna" da. Bertan "Itun Zar eta "Itun Be i" oso osorik agertzen dira, egitea il ondoren, bereala, Bilbao'n argitaratu zana. Lan a iga ja da bertan Olabide yosulagunak burutu zuena. Etzan izan lenengoa, guretzat oñañzkoa dan liburu ori euskeraz ja i zuena; baña oso garbi ta argi egin zuen itzulpen guzia. Euskaldunok idazti ortan u upatu bea dugu idazti deunen guna, ain egokiro ematen baita.

Euskaltzaindi'an Olabide yosulagunak lan aundia egin zuen, euskera gero ta geyago ikasten eta irakasten. ango lenengo lendakaria izan zan Azkue apaiz jaunak, bere iztegi aundia, berak baño obeto Olabide'k ezagutzen zuela esaten zuen.

Guziagatik, Olabide guretzat eredu yaukala izan bear da. Euskeraz ezer jakin gabe asi zan, eta eten gabe, nekatu gabe, aspertu gabe, lan aundienetako egin zuen, gure izkuntza beste edonork bezin ondo jakin arte. Ta ikasi zuena etzuen berarentzat bakarrik gorde, beste guziori erakusten ari zaigu beti beren idazti ta idazkien bidez.

Eske onez beterik, biotz-biotzez maite bear dugu, arabar eta euskalduna izan zan Olabide agurga ia.

OLABIDE, EREDU YAUKALA

Euskeraren aldeko lanetan, mende onen urte luzeetan, amaika iritzi, jokera ta aburu, idazle, izkuntzalari ta euskaltzaleen artean, maiz alka en aurka agertzen diranak. A itzekorik ez ortan; alde batetik oren jasan-era-zitako dugun gure izkuntza au, egitan, bere edatzearen asieran bide dago oindiño; bidezkoa o engatik au ean ager ditezken ibiltzeko mota askotakoak izatea; eta bestetik, inda' bizi az a erazi d;skiguten beste izkuntzak eta erdal-gogo-lantzeak beren eragipena oren aundi ta gogor egin eta egiten digutelako, oartu gabe bada ere, eragipen oren pean gabiltz, eta orek gudan idekitako ildo sakonetan gure gogai ta oldozpenak darabilzkigu, ala bearik.

Gurbil-zu ian, geron ustez, iñork eluke onartu bear-izango bere iritzia beinbetikoa bezela, oker egiña izan litekelakoan eta bear-izan ezker o aldatzeko gerturik egotean. Eta ondorioz besteen aburuak inoiz ez u uñatzekotan, iñolaz ere norberarena besteai inda ez a earazteko xedeaz.

Orela, emen amor-egitean eta an isitasunez ekitean, euzkera aurera lekigu-ke, indarturik izan gabe ta berarenak diran bideetan barna. Auxe, apika, guziok onartu bear-izango genuken jokera, onena bezela: ots, euzkeraren biziari egokiro eutsi al-izateko, ezta iñoiz bere bideetatik atera bear: bide oiek berarentzat zabalenak eta erosoan bai ta bea ezkoenak diralako.

Bide oietan barna joan ezker o, bertan sor eta ibil diteke indartsu bere sena, eta bertan ere ekin dezakete bere almenak. Oietatik at euzkera ero bezela ibiliko zaigu, norabiderik gabe, itxu bezela; ta bere almenak kamustuta lez geratuko dira.

Auxe dugu ezinbestekoa gogoratzeko, euzkerari buruz ari-izango geran guzietan: Aspaldi-aspalditik, gure izkuntzak, latera, españera ta parantzerazko gogo-lantzeen eragipen gogorak jasan dituela ta gaur ere jasaten ari dala. Or eztago ukatzerik. Baña oarerazi bear da, bereziki, iru gogo-lantze oiek, beren eragipena, beren mintzairaen bidez burutzen dutela; orixe dute bide egokiena, ta eztago beste oberik, nai ditenez, berenganaturik izan gaitzeken.

Bai, erdera dugu beti euzkeraren aurka erabiltzeko bide egokiena; erdera sartzen dan tokian, edonorengan ere, euzkerak alde egin bear du; ta o elaxe joan zaigu gure izkuntza gure abe iko toki geyenetatik eta gizaki geyenengandik ere; a itzekoa izanik alan olan oraindik bizirik irauntzen duela ikustea.

Asi lenengo ikastolan, irakaskintza guzian barna gero, ta gurean biziari dagozkion arlo guzietan erdera inda ez sartuta, besterik gabe ta naikoa dalarik, euzkera atzerakada beti bazte etan. Ora begien au ean dugun egipen argi ta negarga j.

Beraz, erdera euzkeraren arerio aundiena dugu; ta etsai ori inda ez jañ digute aspaldidanik, nai ta nai ez gure aldetik onartzeko.

Eztugu uste ori iñork ukatuko digula, ain egi aundi ta argia dugularik. Ta ezinbestekoa izango aigu arerio oren aurka bipil eta gogorki yardutea, gure izkuntza gaizkatu ta gure E i'aren biziari bear dan bezela eutsi nal baldin badiogu.

Esandako guziaren laburpenaz auxe esan dezakegu ziñez: Euzkadi'rentzat erdera eriotza da ta euzkera, aitzitik, bizia.

Geron iduriko, gure auzia izari ortan ikusi ta begiratu bear dugu egin deza-kegun guzirako. Ta egokera ori orela dala onartzean, ortik asi bear geron alde-
tik, bizira joateko bidean barna abiatu ta ibiltzeko. Euzkaltzale guziak eta batez ere beren burua abertzaletzat daukatenak, bear dan ondorioaz jokatzeko guz-
tiz gerturik izan bear.

Nola jokatu?, zalantzik ez, noski. Erdera gure izkuntza ta gure E i'aren biza-
ren arerio aundiena baldin bada, gugandik jaurtikitzeko alegin guziak egin
bear; asieran, zearo aztandu-erazteko. Ezin gugan euzkera ta erdera alka ekin
berdin bizi; erderak inda' aundiago daukalako, beti menperatuko digu euzke-
ra. Alakotz gure E ia Euzkal-Eri izaten bizi al-izateko, alde guzietatik euzkaldun
utsa izan bear da, erderaren edena sar ezta kigun alegintzean. Jakiña, gaur
barneraño dugu sartuta; o engatik gaurko gure lenengo lana gerongandik ate-
ra-eraztea izan bear, eta ori ez sartzeko baño zalagoa izango zaigu, arean.

Beraz, baitezpadakoa dugu gaur, idazleak, irakasleak, andereñoak, izlariak
eta oldozlari guziak, gure ebazkizuna orela ikusi ta onartu bear-izatea, gerora-
ko beren lan guzietarako; alka en laguntzaz, esandako bidetik ari-izatea deri-
tzaigu, gure bizirako, bear-bea ena.

Ba-dakigu gure artean gaur oren zabalduta dugun giroa, ortarako gerturik
eztagoela, ta gure arloa guk bezela begirutzen eztuela ere; aitzitik eunka sar-
tzen ari dira bere bitartez erderakadak gure izkuntzan, oke a deritzaigun iritzia
ja aitzen. Len aipatutakoa esan ondoren, eztugu ulertzen nola uste dezaken
iñork bide ori egokia danik. Menperaturik gagoz aspaldidanik; e iketa aldatik
bai, baño batik bat, ondorioz, gogo-lantze ta gogo utsaren aldetik ere; eta
menperatze aundiena dan ori erderaren bitartez egokienik egina dala izaten.
O engatik erderakadaen bidea, ez menperatze ori ontzat artzeko bakarik,
baña, geyago dana, menperatze ori egitan laguntzeko jokera onena bezela
agertzen zaigu. Nola ezta auzia orela ikusten, ain argi ta garbi dagoelarik? Eta
erderakadaen zaleak, euzkeraren arerioen antzera ari dira, itxukeri aundienean
murgilduta, naiz eta beren aldetik orixe dala ez oartu.

Gutziz aurkakoa dugu, alegia, euzkerari ta euzkal-biziai eutsi al-izateko,
eraman bear dugun bidea. Ba-dekigu bide ori garbizalea dala ta etzaigu aiztu-
tzen, ulertu ere ez, oke a bezela askoren aldetik artzen dutela; ta jokera ortan
erabiltzen diran itz beñak "garbikeriak" dirala diñote lasai-lasai. Nola garbikeri
deitu garbitasuna bakarik danari? Ludi ontan eta arazo guzietarako garbitasu-
na goraltzen da nun-nai, ta orixe bera, euzkerari buruz izatean, garbikeria dala
esan? Ora zentzunik eztuen iritzia. Ludi ontako Eñ guzietan, bakoitzak berea,
beren izkuntza zaindu ta garbitzeko zudu aundiena agertzen dalarik, nola joka-
tu bear dugu gurean aitzitik euzkerari buruz? Ez jaunak, euzkera benetan gaiz-
katu nai baldin badugu, ezinbestekoa zaigu garbitasun aundia erabiltzea. Itze-
kiko garbitasuna, joskerarekiko garbitasuna, egitura dala-ta garbitasuna; ta
bide batez gure izkuntzak dituen almen guziak erabiltzen eta edatzen, bat ere
baztertu gabe.

Orela jokatzean bakarrik, euzkerari eustea ta bere biziari indar aundiena ematea lortuko dugu, ta bide batez, gure euzkal-biziarekiko beste ainbeste egin ere.

Ori, geron iduriko, ezinbestekoa dugun egikera, ta ez gera gu izango bide ortatik ibiliko geran lenengoak. Gu baño askoz lenago Olabide'tar Eramunda orela ibjli zan, euzkeraren onurako lan eder eta egokiak uztean. Eta bere lana ain egoki burutu zuelarik, zalantzik ez guban ororentzako eredu yaukala bezela ikusteko. Beste zjoak dirala kari ere eredu dugu Olabide, gizon, apaiz, euskerazale ta abertzale-zu ian begiratzeko. Alaz ere ezta toki guzietan o elaxe onartzen, ortaz be beste oker aundian egoteko.

Olabide'ren lan guzien artean, geron ustez, "Idazteuna" dugu garantzi aundi-nenekoa, eraz irakurtzen dana ta ikaskizun aunitz aurkezten djzkguna. Bertan, joskera jato a erabiltzean, itzetan eta itz garbietan aberastasun aundia ikus diteke, ta lanaren barna euskeraren almenak agertzen dira ongienik ustiatuta, batez ere aditzetan.

Eztitu Olabide'k erderakadak onartzen, berak darabilen itz-bilduma yoria dugu, benetan, eta bere itzen iturburu nagusia Azkue'ren iztegia izan bide zan. Ez ote zuen esaten Azkue'k, bere jztegia berak año obeto ezagutzen zuela?; alaz ere etzan izan ura berarentzat itu i baka a; ongi zekien arek idazle zafen artean eta batik bat e ian bertan ikastea.

Noski, berak darabilzkiezen itz batzuk, asko bearbada, gaur eztira e ita en artean erabiltzen; baña ori ezta izan bear aiek erabiltzeko oztoporik. Asko da euzkeran galdu dana, erderaen eragikeragatik eta gure izkuntza bear zan bezela ez erebiltzeagatik; egia, baña galdu dana bein-betiko galduta bezela onartu bear al dugu?; ez ote da gure eginbea a, galduta dagoena indar be iaz berpiztu-araztea?. Zalantzik ez, eta guzion eginbidetzat, gure itz-bilduma gero ta aundjago egiteko artu bear da. Ezin gure aldetik onartu, bizi dan edo bizi diteken euzkal-itz jato aren orde, erderakadak erabiltzea, au euzkera suntzitzeko bide egokienetakoa dalako.

Eta gure egiazko euzkal-gogo-lantzea egin zabaldu ta indartu al-izateko, bide jato etan barna ibiltzea dugu ezinbestekoa, aintzakotzat artzeko zerbait egin bear baldin bada.

Euzkeraren egituran, betidanik, bi bide oso egokiak erabili dira itz be iak eratzeke ta mota guziko asmoak adierazteke: Eratortzea ta itz-alkartzea; biak itz eta izkien bidez jokatzan dutenak.

Gutziz ontzat artzen zuen jokera ori Olabide'k, bere lanetan agertzen danez eta, geron ustez, guztiz bidezkotzat artu bear dugun lez.

Zergatik ezta ontzat artu bear euzkal-jokera oren bitartez egunen bidean sortzen diran gauza edo asmo beñak izendatzeko ala adierazteke, bea ak izango zaizkigun itz beñak eratzea? Egitan, itz guziak beñak izan ziran lenengo aldiz erabiltzen asi zanean; eta beste aldetik gaur sor ditezkenak, urte batzuetan barna erabili ondoren eztira izango beñak. Ezta o engatik zuzenezko,,gaurko egunetan sortu, eratu edo sor ditezken itz beñai, euzkal-e oz egiñak diranei "garbikeriak" deitzea. Itz beñak beti dira bea ak, eta auxe bakarrik eskatu bear da oil buruz: ongi egiñak izatea. Ta ori egin orde, ezinbestekoak diran itz beñak eukitzeko, alboko erderaetara eske edo artzeko baldin bagoaz, egitan, euzkera erderatu egingo dugu, ta erderaen bidez burutzen diguten gogo-menperatzea ontzat artu ta lagunduko da, gure inkuntza ta gure gogo-biziaren aurka jokatzean.

Geroz, bidezko, bea ezko ta zentzunezkoa izango zaigu, euzkerak berak dauzkan bideak ustiatzea, beti noraezkeoak izango zaizkigun itz beñak eratzeke.

Aditzai buruz ere ba-du gure euzkerak bere jokera berezia, adizkera bilduak eratzeko. Guziok ongi dakigunez adizkera-mota oiek, len orain baño askoz geyago erabiltzen ziran eta o elaxe agertzen dira idazle zafen idazkietan.

Iruña'ko "Fontes Linguae Vasconum" aldizkarian, 1970'ga eneko zenbaitan, Goulven Pennaod jaunak, "Racine et radical dans le verve basque" izen-puruaz, 250'ga en o jaldean, onela diño: "Ce n'est, comme on le sait, qu'un petit nombre des verbas basques qui a la possibilité d'être conjugué. On en comptait une cinquantaine vers le 16e siècle, una dizaine subsiste aujourd'hui, dans les meilleurs cas, le plus souvent de fagon fragmentaire...".

Ortan ere gure euzkerarentzat galtzea da bere zorja, ta askoren iritziz ontzat artu bea ditugu geron aldetik o elako galtze guzjak. Geron ustez gure galtze guziak, egitan, jasan bea ditugun indarkeri guzien ondorioak dira; o engatik ezinbestekoa jzango zaigu beti indarkeri guzien aurka jokatzea, gizon eta euzkaldun-zu ian beti. Ta naiz e iketan, naiz izkuntzan, ekanduetan eta euzkal-bizitari dagozkion beste azpegi guzietan, ez da egia ezer galdu zaigula, berez baitezpadakoa izango bailitzan, era aunitzen bidez, zuzen ala zearka, indarkeriz kendu egin digutela baño. Ta auxe dugu euzkaldunok geron baitan egi ori gogoratzekoa dana. Len gure artean ere ontzat artzen zan galtze ori gure e uz gertatu zala; ezin dezakegu geuk iritzi ori ontzat artu, ta aitzitik sendo nabarierazi bea dugu, galduta ez, kenduta dagoela guzia.

Adizkerak dirala-ta, orlxe dugu Olabide eredu bezela be iz; arek galtzea onartu orde, bipilki ustjatu zuen adizkera bilduak eratzeko euzkerak duen almena. Eta bere "Idazteuna" idaztian e uz ematen ditu almen oren bidez eratu zituen adizkerak.

Naiz zukazko naiz ikazko aditz-jokoan, aditz iraganko ak eta iragankaitzak darabilzki, adizkera bilduak emateko, aditzaren era guzjetan gañera.

Lan zala ta aztuna izan bea , zenbatzuk diran Olabide'k esandako bere idaztian adizkera bilduetan darabilzkin aditzak zeatzez; zalago noski zenbat adizkerak ere ateratzea. Geuk iraisean egindako zenbatzean, larogetamabi aditz ezberdiñak atera ditugu, ta mila ta eun baño geyago adizkeretan. Bataz beste amabi era aditz bakoitzerako, baña aditz batzuetarako adizkerak askoz geyago agertzen dira besteetarako baño. ESAN aditzeko 144 jaso ditugu; EMAN'eko 129; EGIÑ'eko 84; ta gutxiago besteetan. Alarik ere, esan dugunez, zenbaki auetan eztago ezer zeatzez, eta ba-dakigu, egitan, geyago dirala.

O a, geron iduriko, goraiatzeko dugun Olabide'ren jokaera, guzion ja aitu bea genukena; ta ori egiten ezpadugu, egiz, gure izkuntza au u uñatuko dugu, ta bere almenak erabiltzen ezpaditugu, gure gogo-lantzea, gure izkuntza bera ta gure euzkal-bizia ere oso muñztuta utziko ditugu.

Otian, euzkera tinkotu, indartu ta zabaldu, bai ta egiazko gure gogolantze eratu ta edatu nai baldin badugu, geron ustez, euzkerak dituen almen guziak ustiatzen eta erabiltzen, jokatu bea dugu beti, izkelgi guzietan dagozen itz, aditz eta esakunak onartzen. Ortan jañ bea dugu gure elburu aundia, izkuntzari buruz, euzkaldunak berengandjk al dezaketen onura aundiena eman dalizateko. Ori izanezik, motz geratuko gera gure alegiñetan, eta egiazko euzkal-gogo-lantzea burutu gabe geratuko zaigu.

Lan aundia dugu burutzeko, orain eta gerorako, gogoz onartu boa! dugun lana; ta ori egiteko Olabide izango dugu beti eredu yaukalena. Ia o ela, gure araba' yakintsu ura, beat dan bezela, goraiatzen ote dugun.

ITANOA GERO TA GUTXIAGO ERABILTZEN

Aipagaña dugu, oso, euzkerak duen mintzatzeko era berezi au, oso ezaguna, itzegiteko egokia, baña gure artean gero ta gutxiago erabiltzen dana. I'karen ordeZ ZU'ka erabiltzen asi zanetik, I'karen adizkerak alboraturik izan ziran, ZU'karenen bitartez mintzatzea e azago egin edo zalako; baña bide batez euzkeraren aberastasunak asko galdu bear-izan du.

Eztugu emen mintzatzeko era berezi au nolako dan esango, euzkaltzaleen artean ongi ezaguna dalako. Baña erabiltzeari buruz zabalduta dugun iritzi bateaz zerbait esan nai dugu, guztiz onartzekoa ezala uste dugulako; edo zalantzaz bederen ikustekoa dalakoan gagozelako.

Auxe da iritzi ori: menpeko esaldietan erabili bear ezala; batzuentzat esaldi oietan bigaren notiña elkarbidezko betega jaz bakarik azaltzeko danean; beste batzuentzat iñoiz ez. Ba ote dago iritzi ori jnda a eman dizaioken egiazko oiña irik?. Orjxe da gure buruari askotan galdetu dioguna, erantzun zeatza aurkitu eziñean. Eta orela, zalantzan egoteko ditugun zioak dira age erazi nai djgugunak.

Azkue'ren ustez (M. 592), naiz mintzaten naiz idazten, bein itanoz asi ezkerero, notin berberari itzegiten edo idazten ari zaion mintzaldi edo idazkian orela ja aitua bear da beti; osterantzean elitzake bidezkoa izango.

Azkue'ren iritzia beti da aintzakotzat artzeko; baña idazle batzuei ere irakurtzen badiegu, menpeko esaldietan itanoz yarduten dutela ikus dezakegu; aipa ditzagun batzuk egiztabidez:

Olabide, "Idazteuna": "Ta lur osoak yakingo dik Israel'ek Yainko **díkala** (1-Samuel, 17-46), "Oñordekoa au duk; il **dezakegun**" (Luka, 20-14). "Baña au nongoa **dukan** ba-zekikagu: Kisto'a **zetorkanean**, beriz, iñork ez zekikez nongoa **dukanik**" (Yon, 7-27).

Bustintza'ta E ose, "ipuiñak" (Jesus'en Biotzaren Deya Bagila edo Garaga ila 1963, 19'gn. oñaldean) "VII Otsoa ta azeria": "... nire miñak ireak bestekoak ez **dozakala** esango neukek neuk be".

Uztu e (oraingo idazleak guri egindako gutunean), tolosa a: "Egubeñak gainean dizkiagu. Jaunak opa **dezaizkikela** guk nai guziak".

"Herria" asterokoan, "Jainkoa sotoetan" (1961-11-16'gn. 550'gna. 2'gn. le oan): "Lehenbiziko aldia diat, mutiko bat hola mintzo **zauiatala**".

Euskeraz erabiltzeko era berezia dan "Itano" - II

Joannatey, "Ehunbat Sainduen Bicitcea" (Baionan, 1876) (317'ga en oñaldean): "Ichil hadi, haurra, eta beaun aitac ez **dezaunan** holacoric entzun".

Joannes Leizarraga, "Testamentu Berria": "**Eznecanala** hunqui; ecen oraino eznaun igan neure "Aitagana": baña habil ene anayétara, eta erran jecén,..." (S. Ioan, XX-17). "Non nahi duc appain **diacagun** iatera Bazcoa?" (S. Mat., 26-17).

Aipatutako era guzien artean, Leizarraga'ren azken ori, "diapagun", a eta aundiagoaz begiratzekoa dala uste dugu; enura-erazkoa baita, menpeko esaldikoa noski, bertan bigaren notiña elkarbidezko betega i bezela bakarrik agertzen dalarik; ta ba-dakigu orixe dala itano'ren era bereziena.

Gertaera berbera, Leizarraga'k beste eraz aipatzen du berak idatzitako beste bi itun-be itan, onela: "Non hai duc appain **dezagun**" (S. Luc. XXII-9) ta "Non nahi duc ioanik appain **dezagun** jan depanpat Bazkoa?" (S. Marc., XIV-12).

Nabarkitzekoa da ortan ikus dezakeguna; aipatutako azken bi Itun Beri etan "zu" erazko "depagun" darabil eta lenengoa "i" erazkoa, "diapagun". O ezaz auxe uste dezakegu: Leizarraga'k azken era ori berez erabili zuela, ots, ooren izketan egunerokoa bezela ezagutzen zuenez; eta orela izan ezker, ere-mota ori baka a etzala uste diteke, ta oren antzeko beste batzuk ere erabili izango zirala, apika: "diapadan", "diapan", "diapaten",...

Alaz ere, era-mota oien entzekoak, Axular'ek ere erabili zituela ikus dezakegu; baña idazle onek ez tie "itano"ren zentzuna ematen, eta o engatik ezpeia sortzen zaigu, ia esandako Leizarraga'ren era, egitan "itano"zkoa danentz; baña o elakoa ezpada, Leizarraga'gan "djapagun" eta "depagun" erak zentzun berberakoak zirala uste dezakegu (esandako iru Itun Be i'etan agertzen diranez); eta naiz era oiek naiz oien antzeko besteak ere berdin edo erabili ziran zentzun berberaestarako, ta ori nabarmenga ia da oso.

Eman ditzagun Axular'en "Gero" idaztian ("IV argitara-aldia"- Zarauz'en - "Itxaropena" jarkolan, 1954'ga enean egin zana - "Euskaltzaindiko Lekuona apaizak prestatua eta aitzin-solastua"), ikus ditezken lau era auek:

"Irakurtzailleari" - XXXIX or.: "... hunek, zer iragaiten den, zer begitarte izaiten duen, eta nor nola mintzo den, abisu eman **diazadan...**".

Euzkeraz erabiltzeko ere berezia dan "Itano" - III

1 0'gn. or.: "... erleek eta xinaurriek arrazoiñekin erranen deraukue, beha **diazegula;**".

48'gn. or.: "...; halako faborea, garazia, indarra eta aizea eman ahal **diazai**o Spiritu Sainduak...".

1 61'gn. or.: "... handik ateratzeko hunenbat Meza eta Trentena emanarazi **diazadala...**".

Ba-da jkusteko ere, "Irakurtzailleari", XXXIII'gn. o ialdean Lekuona jaunak egiten dion "OAR" au: "Geienetan, aditz-forma zenbait izango da, zuretzat adierrez ez dan, laburdierazko edo **antziñako** (itz au geuk ma atzen dugu) zenbait aditz-forma (forma verbal), gipuzkoerara aldatua (**zerauen = zien, lekidi-kaio = lezakioke, berra = esan beza**)".

Esandako idaztian, Lekuona jaunak, o ialde bakoitzean, bertan agertzen diran Axular'en adizkeraen gipuzkerazko aldaketak alboan jartzen djtu, ulerga iagoak izan ditezten.

Geron aldeti, adizkera oiek eta ltxauspe ta Kanpion,ek dakarzkiteenkin erkatzea otu zaigu, onela jartzean:

Axular (Laburdieraz?)	Lekuona (Gipuzkoeraz)	Intxauspe (Laburdieraz)	Kanpion (Laburdieraz)
diazadean	dezaidan	diezadan	diezadan
diazegula	dezaiegula	dezotegula	diozategula
diazai	dezaioke	dizaioke	diozake
diazadala	dizazkidala	dietzadala	dietzadala

Intxauspe ta Kanpion'en adizkerak Lekuona'renai dagozkienak dira.

Adizkera oiek beriratzean, auxe ikus diteke: Lenengo ta lauga en le oetan agertzen diran Axular, Itxauspe ta Kanpion'enak, alka en antzekoak dirala, ta Intxauspe ta Kanpion'enak beren artean berdin. Besteak oso ezberdinak dira.

Antzekoak diran oietan, alaz ere, ba-dago berdin eztan zeatz bat, aintzatzat artzeko duguna: Axular'enak "dia-" izatalaz asten dira, ta besteak "die-" dute leengo itzatala. Ta Axular'en laurak "dia-"z ere berdin asten dira, ain zuzen itanozko adizkera a untak, "diat" (dikar) eta "diagu" (dikagu), bezela; bai ta len aipatu dugun Lezarraga'rena, "diapagun", lez. "Die-" ori "dia-"ren aldakuntza ote?.

Euskeraz erabiltzeko era berezia dan "Itano" - IV

Zalantza ezta o enbestez ergitzen eta arazoa beste aldetik ere begiratu bear-izango dugu.

Bere egitura oartzean, "diapagun" adizkera, "i" zentzunezkoa dala uste dezakegu; o ela atera diteke, zentzun berean jañ ditezken lau adizkera auetatik (guziok dakigunez enura-eraren adizkerak eskie -erarenetatik ateratzen dirala gogoratzean):

"zu": "degu" (eskier-era) - "dezagun" (enura-era)

"i": "diagu" (1) (eskie -era) - - - - - "diazagun" (enura-era)

Dana dala, argi dago "itano"ri buruz gure bazteretan asko galdu dala, ta ez da a itzeko "zu"ka ta "i"kazko adizkeraetan nastea era izatea, biga eneko batzuk lenengoaren zentzunaz edo erabiltzeko. Nun edo nola o ekiko azalpenen bat aurkitu?. Eztugu uste ziurki ta eraz izango dala; baña ba-dago gure izkuntzaren eto eran gertapen bat argitasunen bat eman dizaigukena.

Onarturik dagoen iritiaz, "zu" izenordea ta berari dagozkion adizkerak ere, aspaldian askotasunezko zentzuna zeukaten, erderazko "vosotros" edo "vous" bezela; baña euzkeraren erabiltzean, nozipait, "zu" ta bere adizkerak ere, baka eko zentzuna artu zuten, begirunezko "tu" edo "Vd."en asmoa adierazteko, ta uste dezakegunez, ain zuzen, aldameneko erdera bien "vos" edo "vous"en asmoa itzultzeko xedeaz.

Ordudanik, alegia, "i" ta bere idazkerak, "zu" ta bereak au ean eta aurkako bezela ukan zituzten, eta bidezkoa zanez "i"ren ordeztu "zu" gero ta geyago sartzen ari-izan zan, alde batetik itzal aundiagoko zentzunean erabiltzekoak ziralako, ta bestetik, bere erak "i"renak baña e azagoak agertzen ziralako, elkarbidezko zentzunik eman bea etzutelarik.

O ela, lenengo euzkal-idazleak idazten asi zutenean, aldakuntza ori oso au eratuta edo zegoen alde guzietan, eta beren aldetik, ausaz, efaztasungatik edo beste zioak ziralara kari, "i"ren erak baztertzea ta "zu"renak erabiltzea nayago-izan zuten, naiz eta, bearbada, ongi aortzeke iegin bazuten. Eta ba-

(1) "Euskera", Euskaltzindi'aren aldizkarian, 1973'koan, "Aditz laguntzaile Batua" idazpuruz, esondatzen dituzten adizkerak ematen dira, ta 51 ta 52'gn. oñaldeetan, "2. ZER (NOR)-NORI-NORK" taldekoen artean diat, talde ortan sartzekoak, "1. NOR-NORK"ekoan baña. E i'ak (tela darabilzki, "Lengo egunak gogoan" izenpuruz, Uztapide'k egin duen idaztarian ikus ditekenez; bere 100'gn. o ialdean esakun au iraku diteke: "Koñaduari erosi zioat". Adizkera au, bai, ZER-NORI-NORK motazkoa da; eta idazti berean sañ agertzen dira "diat" eta "diagu" NOR-NORK motazkoak bezela.

liteke eñan erabiltzen ziran "i"renak bezelako erak, "zu" zentzunerako artzea. Oietakoak ote dira, len ikusi dugunez, Lekuona jaunak antziñako'ak deitzen dituenak?.

"Zu" ta bere adizkerak, askotesunezko zentzuna baka ik zeukatenean (orela izan bazan beñepein) ere, menpeko esaldiak izango ziran eta bidezkoa

Euzkeraz erabiltzeko era berezia dan "Itano" - V

Ba dirudi, orduan, oiek ere itanoz egiñak izatea; ta len aipatu dugun Leizarraga'ren adizkerak ori adierazten duela esan genezake.

Alaz ere, ezin atera dezakegu ondorio ziur eta zeatta noski, ayeruen ituña bezela artzeko baita bakarrik, ta arazoa askoz geyago aztartzekoa dala uste dugu; baña, zjur ikus dezakeguna auxe da: alboko erderaen eragitea aundja izan dala gurean, eta edozein erderatik euskerarentzat edozer artzen danean, beti euzkerarentzat galtzea datorkigula, "itano" jokeran gertatu dan bezela. O engatik bea ezkoa lez agertzen zaigu, euzkera erabiltzen eta gure izkuntzari buruz egin dezakegun guziraiko, erderazkoa izan ditekena alik eta neuñ aundienean baztertzea. Ori ezinbestekoa dala deritzaigu.

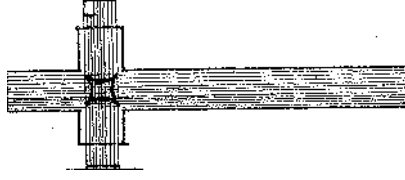
Umandi

EUROPAKO IZKUNTZAK QUID /RTL (RADIO-TÉLÉVISION- LUXEMBOURG) URTEKARITIK EUSKERATUAK

Alemanla Izkuntza ofiziala: alemaniarra. Goi alemaniarra (Hoch Sprache) goi alemaniarra eta be alemaniar bitartekoa, XVI garren gizaldian Thurigen'en itz egiten zan; Luther angoa zan eta zabaltzen alegindu azan. Gramatikalariai lenengoz 1663 urtean idatzi zituen bere arauak. Oraingo izkelgiak (dialektoak): *Goi alemaniera*: iru izkelgi meridianoko (beste alsaziar eta suizoen artean), austriababara, goi frankotiarra. *Erdi aldeko alemaniera*: izkelgi nagusi bi, erdi frankoniarra eta goi sajoniarra; be alemaniarra; *Be alemaniarra*: "be-sajoniarra", onen sarkalde aldeko izkelgia neerlandesean biurdu da. Lausanan sorabea, eslabiar izkuntza. Sarkaldeko Alemanian %47 bi eledun dira eta egunero jarduten dute beraien izkelgian.

Belgika: Izkuntz ofiziala: frantzera (uralona), 1830 eskeroztik ofiziala eta neerlandetarra (flamendarra) 1898 eskeroztik ofiziala. 1933'tik Legedia neerlandetarrera itzuli bear izalen da.

- Dinamarka:* Izkuntza ofiziala: danemarkera.
- España:* Izkuntza ofiziala: Españarra (1.300 itz arabiarrek dira eta euretalik 800 al mugitzakin asten dira; euskera %3; kataluniarra %27; galizjarra, bertako %70'k itz egiten dute.
- Finlandia* (Suomi) Izkuntzak, 1991 urtean finlandiarra itz egiten zutenak %93,3 ziran; sueziarrek %5,7 / 1880 urtean %4,30.
- Gibraltar:* 1990m urtean: 30.861 bizilagun, geienak jatorriz genobarrak, ondoren britaniarrak, portugaldarrak eta espāñiarrak. Izkuntzak: ingelesa eta espāñiarra.
- Grezia:* Izkuntza. gerker. 1975 eskeroztik ofiziala demotiki deiturakonez. Alejandro'ren denboretatik itz egiten zanaren ondorena. Leenago ba egozan beste izkelgi batzuk: edianoa, sarkalde eta iparraldean; Jonikoa, erdialdean, Emen atikoa zan tenkunena; dorjkoa Egoalde eta Ego Sorkaldean:
1975 arte Paris'en gerkar errefuxatu batzuk gertua itz egiten zan (1745-1833 bitartean Adamantios Sorais. Onek gerkar zaarreko gaike asko zitun. Gaur erriak itz egiten duana "demotiki" da eta Jan Psycharis'ek idatzien ondorenez idatzietan srtu lana, gaur hatarevousa bastertu duana.
- Hungria:* (Magyarország) Izkuntza: ungarriarra ofiziala %98,5; alemaniarra %0,4, erromaniarra %0,3; kroaziarra %0,3; eslobakiarra %0,2.
- Irlanda:* Eire. Izkuntzak, 1971 urtean irlandarra 789.429; 1988'n 1.042.701; besteak ingelesa. Gogoan euki irlandarrera idazkera ortografia oso era gabe; Dublin uri buruaren izena Boyle Atha Cliath idazten da, eta Blah-Klie ogotzi idazkera onekin saila ingelesa gainditzen, nai eta onek ere idazkera tapu gabea eduki.
- Islandia:* (Island = izotz errialdea. Izkero, islandiarra, eskandinabiar guztien antxiñako iparraldekoaren kideko; gaur Ekandinabiko latina deitzen die. Adibidez: rafmagu = elektrizitatea; raf = anbari magn = indar (Gerkeraz elektron = anbar) Raf magn = anbarrena indarra.
- Itali:* Izkuntza ofiziala: italiara; frantzera erabilten dutenak 100.000 Aosta'n; alemaniarra 200.000 Adigio gojaldean, (Sud Tirol), eslobeniarra 120.000 Trieste, Gorizian; ladinaz 730.000 Sud-Tyrol, Trento; occitanirra 230.000; sardua, Trimulno'n
- Letonia:* Izkuntza ofiziala, 1988 eskeroztik letoniarra Bizilgunak %51,8 letoniarrek; %33,8 errusiarrek; %45 bielo-errusitarrek; %2,3 poloniarrek; %3,4 ukrainiarrek.

AITA IBERO'N ORAINDIK ARGITARATU GABEKO ESKUTITZA

LATXAGA

Ibero'tar Aita Ebangelitak, Euskalerria'rentzat emaitza aundiko gizona izan dela, ezin dezakegu ukatu.

Gaur, Aita Ibero'n idazkia, orain arte argitaratu gabe dagonarekin gatoz: amalau orrialdeko eskutitza. Eskuz berak idatzita utzi zuen bezala agertuko dugu. Orren atzetik garbirik jarriko dugu idazki ori bera, ongi jakiteko zer esan zigan.

Sarrera onen aurretik, itz batzuek, Aita Ibero'ri buruz esan nai ditugu, gure gizon aundi ori, bear bezala ezagutu dezaten. Lendabizi, nor dan, aberzalea ikusiko dugu eta gero euskalzalea.

AITA IBERO IDAZLE ABERZALEA

Adiñeko euskal aberzalen artean askori entzun diet: "Nere euskal aberzaltasuna Aita Ibero'ri zor diot". Gazteak ezagutu dezaten eta ortan iraun, gaur berriz garbi esan bearra dugu. Iru idazlanak utzi zizkigun ezagunenak, aztu ezin direnak. Lendabizi, San Migel'en irudiaren aurrean, Iruña'n eliz nagusian, erri ta agintariak bertan zirela, danen aurrean egin zuen itzaldia, 1902'garren urtean (IV-8). Jainkoaren etsaien aurka mintzo da gogor. Garaj artako auteskundeak, zeatz eta meatz aztertzen ditu gogotik. Jaungoikoa eta Lege Zarra aitortzen dabil (JEL), danez gain leoi baten indarrarekin. Itzaldia onengatik epaitua ta salatua izan zen. Sabino Aranak, il aurretik, zorionak bidali zizkion. Itzaldi orretan, azpimarratua JEL arkitzen da.

"AMIVASCO" delako liburua bigarren garrantzi aundiko idazlana dugu. Izenburu orrek auxe esan nai du: "Aberzalearen lenikastia". Erdaraz idatzia dago Lizarra'n 1906'garren urtean eta Bilbao'n argitaratua. Bi alderdi ditu errex ikusten direnak. Euskalduneeen buruan su berria pixteko, indar aundiko itzak aipatzen ditu, naiko toki ta argitasunarekin. Gaia aberatsak darabilki: ERRIALDEA, LATERRIA, ABERZALETASUNA, TA ABERRIA. Garai artarako asko zen.

Liburu orretan ba ditu alderdi gordiñak gogorregiak. Bat, errialdearen abe nagusia bezala jartzen du. Adibidez, "GONZALEZ eta Fernandez" izenekin ezin ditekela euskalduna izan, dio berak. Geroztik, urteak gauza asko erakutsi digute: "Martinez eta Ordoñez" izeneekin aberzale sutsuak ugari ikusi ditugu.

Itz abek itsusiagoak dire oraindik: "Beren aurrekin euskaraz mintzatzen ez diren euskal gurasoak, tiro bat atzetik ematea irabazi dute, aberriaren etsaiei bezala". Liburu oneri bigarren argitaraldiaren ondotik, itz ausarta abek kentzen dizkiote, ezin esanak direlako.

Irugarren idazkia, oraingo eskutitza au dugu; Euskarari buruz Bera'tar Aita Erroman'eri emandako erantzuna. Gaja aipagarria orduko giroa ezagutzeko Naparroa'n.

"Bizkai'tarren aize berriak" sartzen ari zelako bere anaiarteak edo lagundiak gogor zigortu zuten; Lizarra'tik urruti bidali zuten, Hajar errira (Aragoi). "Aberzaletasunez gazteak ez kutsatzegatik", egin zuten orj dena. Gai oneri buruz, eskutitz pilla arkitu dute Erroma'n, Españi'ko ordezkarriz. Idazki guzti oiek Aita Mauro'k argitaratu ditu (Scriptorium Victoriense 36-1989).

Nor dugu Aita Ebangelita Ibero'tarra?. Ibero'ko "Faustino" delako etxean, 1873'garren urtean jaio zen. Jatorrizko jzena, Ramon Goikoetxea Orokieta zuen. Il artio lekaide bezala iraun zuen. 1903-1906'garren urteen tarte ortan Lizarra'n Kaputxinoen ikastetxearen buru bezala egon zen. Fortunato Aguirre Lizarra'ko alkatea, su izkilluz illa, orduko ikaslea dugu. Bide orretik dator Lizarra'n euskal aberzaleatasuna, Ez da gaurkoa.

1909'garren urtean il zen Hajar errjan (Aragoi). An bertan obiratu zuten eta Aita Orikain'ek esaten denez, "iñork jakin gabe, azken autsak sakabanatu zituzten bortz aizeetara".

Aita Ibero'n emaitza ta itzala aundia da. Aita Ibero'n izena azturik, Naparroa'ko gaurko edestia, batez ere euskal edestia, ezin liteke idatzi.

Gizona zen, ziñezko lekaidea, benetako aberzalea. Naparroa'ko edestiaren izen aundi bat.

IBERO'TAR AITA EBANGELISTA EUSKALZALEA

Euskarari buruz naiko asmo ederrak ditu Aita Ibero'k, "AMIVASCO" LIBURUKAN (1906): "erriaren arnasa, edertasuna, ezaugarria ta berexitasuna" dela dio.

Ikuntzaren maitasuna goimallen gelditzen da Aita Ibero'n eskutitz berexi batean, gutxiak ezagutzen dutena, eskuz erderaz egiña, amairu orrialdekoa. Nunbait Bera'tar Aita Erroman'ek egindako eskutitzari emandako erantzuna da.

Aita Erroman euskal asteroko bat ateratzeko asmotan dabil. Gai onetaz galdera sakonak egiten dizkie kaputxinotar euskalzalei. Aita Ibero'k luze erantzuten dio 1909'garreñ urtean, iru illabete il aurretik ta gai nagusiaren mamia agertzen digu. Asteroko orren bear aundia nabaritzen du. Aldizkari aunitz euskaraz idatziak ikusi nai Lituzke. Gai aunitz euskaraz eratuak bear lirake euki; Berri Onaren azterketak, lurgintza, aurren txokoa, nazio arteko arremanak, Euskalerra ta mixjoetako berriak. Sei kaputxino, gaj ortaz ondo jantxiak antola bearko lirakela, dio. Lenengo urratsak ematen zaila iduritzen zaio. Eragozpenetan aundiena, ustegaitza ta bekaizkeria agertzen ditu. Lendabiziko urratsa eman bearra, agintariengana jo bearra, dabilkin berri au jakin dezaten. Beran lan ortan sartzea kaltegarria ikusten du, oso gaizki ikusia dagolako aunitzeentzat. Beretaz zer erraten duten etsaiak ondo daki. Oien itz gogorrenak aipatzen ditu: "Belar txarren ereinzalea, zatizalea, eozgorren buruzagia, Satanas'en ordezkaria". Ara itz itsusienak: "Kaskarroa, maketojalea, itsu-zoraa".

Aldizkariaren asmo eder orj ongi zabaltzeko erraten die, baita idazle laguntzalleak biltzen asteko garaia dala.

Berte ekintza berexi bat aipatzen du eskutitz orretan: Euskal liburuak argitaratzeko irakorla. "Aurrera" erranez, euskaraz, baiezkoa, aita Erroman'en asmoari bidaltzen dio.

Berte gaia buruan sartua dauka, "euskararen etsaia" delakoa. Batez ere, apezen lan txarrak Nafarroa'n salatzen ditu. Gai orretaz ikus "AMIVASCO,

bigarren argitaralpena, Buenos Aires, 1907", baita "INCALIFICABLE" idazlana "GIPIZKOARRA" aldizkarian (1907-VI-8).

Euskararen etsaiak bezala apaiz integristak artzen ditu. Olakoentzat, erdarearen ondoan euskara txikia izaki. Txikiak tokia utzi bear diola aundiari, uste dute. Aita Ibero'k, eredu bezala Lekunberri'ko erretora salatzen du. Lekunberri erria, 1907'garren urtean, era bat euskaraz mintzatzen da eta erretorak ardaraz bakarrik egiten ditu elizako itzaldiak eta kristaujakasbidea. Bere orde, bertze apezan bat etorri ezker, euskaraz egiten debekatzen zien. Jakin dugu erretora aren izena, Jose Ramon Arregi. Urte auztze egin zituen Lekunberri'n (1893-1921). Onen atzetik etorri zenak bide berdiñetik jarraitu zuen, Pedro Juan Bereterbide, Luzaide'tarra (1922-1965).

Bertze apaiza aipatzen duna, Gulina'ko erretora da. 1907'garren urtean, Aralar'ko San Migel Gulina'ra datorkiela erritarrak euskaraz abestu nai zuten. Garai artako erretorak, Manuel Cuevas, ek galerazi zien (1902-1918). Orrelako jokabide itsusiak jakiteakin aserraten zen Alta Ibero, balta sua bezala pixten.

Il aurretik, euskarari bi ordu egunero ematen zizkion. Azken aldian bi illabete bat, arratsaldean ordu bat euskaraz itz egiteko zedukan.

Euskadi'n, baserri batean, iru illabete egoteko zebillen; batez ere itz egiten, era bat askatzeko (Napartarra, 1909, 115 zenbakian). Ortzen il zen.

Aita Ibero'ri esker, Lizarra'ko kaputxinoen ikasetzean (1903-1906), euskara ta euskal kultura sartu zituen ikasteko gaietan. Euskara, aspaldi erain zuen Lizarra' n.

Aita Ibero'k, benetan maite zuen euskara; apaizen ezpañetik, danez gain nai zuen entzun.

CARTA DEL P. IBERO

Hijar (Teruel) 7-VI-09

R.P. Roman de Vera

Lekarotz

Mi muy querido P. Román:

Con la satisfacción y deleite que puedes suponer leí tu gratísima del 1º del actual, y voy a ver si contesto a lo que en ella me dices, breve pero detenida y cumplidamente. No te enojas conmigo si algo de lo que escribo se aparta de tu manera de pensar. Para decir a todo amén están los esclavos; los amigos deben responder sí o no, según su conciencia y leal saber y entender les dicten.

Y vamos al grano. El pensamiento de fundar la revista vasca es digno de toda alabanza y merece los aplausos y cooperación de todos los frailes de la Provincia, sean o no nacionalistas. Su realización acarrearía mucha gloria, a Dios, mucho bien a las almas, mucho esplendor a la Orden y mucho adelanto al bendito euskera. Esto es evidente; como es también evidente que la fundación de la revista en cuestión nos colocaría a los Capuchinos delante de todos los institutos religiosos en la apreciación y estima de los vascos, máxime de los nacionalistas.

¿Caracteres de la publicación?. Ya lo indicas en la tuya y están en la conciencia de todos los acariciadores de la idea: ha de ser religiosa; ha de ser popular; ha de ser franciscana. Bajo estas tres modalidades esenciales y fundamentales pon todas las que naturalmente ocurren de amena, variada, interesante, bien presentada lo mismo en cuanto a la materialidad de la impresión (cosa más importante de lo que

parece) que en cuanto a la **forma literaria**, instructiva, etc., etc. Que no ha de meterse para nada en política, salta a la vista, y lo exigen imperiosamente su fin y el carácter de sus redactores.

Y no sé porque' insistes tanto sobre este particular en tu carta. ¿O es que los profesores de ahí te han contagiado con el concepto que de mi tienen, de que soy un exaltado, un traga-maketos, un fanático sin circunspección ni discernimiento?

Secciones de la revista. No soy el que las ha de determinar. Eso se queda para quienes habéis de escribir. Pero bien podría abrazar, entre otras, las siguientes:

Artículo religioso de circunstancias.

Sección franciscana (sobre la 1ª orden, San Francisco etc.).

Sección apologética (solución de las objeciones más populares contra la religión y sus dogmas y prácticas de piedad=a ser posible en forma de diálogo vivo y chispeante=arriba una gran viñeta en que aparecen los dos interlocutores: un venerable aitona vasco) sentado bajo copudo roble, cubierto de amplia chapela, y con una gran pipa en la boca (éste figurará como defensor de la religión) y a su lado otro vasco semi-señorito, venido rico de América, ex-socio de un nieto de nuestro aitona que vive en la Argentina, vestido de sombrero de medio lado, con sus ribetes de incrédulo e instruido (éste hará el papel de impugnador)=el estar en América el hijo de nuestro aitor, con las cartas que de allí escriba, y el haber venido de la Argentina el segundo de los interlocutores dará margen para hablar de la emigración vasca, vida que llevan allí nuestros hermanos, peligros que corren, ansias que muestran por volver, favores que pueden hacer a Euskadi, etc., etc.).

Sección biográfica (Santos y héroes franciscanos. Yo empezaría por la traducción del "Fioretto" del P. José de Elizondo, que serviría para publicar después un libro).

Sección vasca (artículos sobre la lengua, -sin salirse de lo popular-, bailes, vestidos, artes, monumentos, paisajes geográficos interesantes, templos, etc., de nuestra Euzkadi). Todo acompañado de la representación gráfica de la cosa descrita. ¡Qué ancho campo para nuestros dibujantes, pintores y fotógrafos de Lecaroz!

Sección evangélica (Un pequeño comentario o meditación sobre el evangelio del domingo, precedido del mismo evangelio y seguido de la oración litúrgica oficial de aquel día. Viñeta: una amona seca y chupadica, rodeada de seis o diez nieticos a quienes dice: "atozte, nere semiak... vamos a hacer nuestra lectura espiritual"; en segundo término el padre y la madre, como de unos cuarenta años, que se aprestan a escuchar la lectura que va a hacer la abuela; la madre puede aparecer con un pequeñín dormido en sus brazos o mamando, y el padre adelantándose a dar a la amona las gafas con que ha de leer. La amona tendrá en sus manos nuestra revista, con el título bien legible).

Sección de agricultura, ganadería e industria anejas: lechería, fabricación de mantecas, etc (Esta sección es de suma importancia para nuestros baserritarras, y supliría las veces de una revista agrícola. Viñeta: un garrido mozo de nuestras montañas, arando con una yunta de hermosas vacas. Delante de las vacas va una soberbia neskatxa hermana del mozo y vestida a estilo vasco, con una cesta colgada del brazo izquierdo y arrojando con la mano derecha en el surco anteriormente abierto por las vacas granos de maíz, o habas -no recuerdo bien lo que se suele sembrar en esa forma, pero sí que lo siembran así, ahí mismo, en Baztán- en una esquina de la heredad se divisarán algunas ropas, algunos aperos y tumbado sobre aquellas el fiel txakurra.

Sección de sociología, que tal vez se podría confundir con la anterior o ingerir en ella (Cajas de ahorros y préstamos, sindicatos, sociedades de seguros contra animales, etc., etc.).

Sección infantil (Interesantísima y de suma trascendencia para la educación de nuestros moticos. Consistirá en un artículo breve pero chispeante sobre educación, higiene, etc. de los niños, escrito para los mismos niños. Allí se les hablará de urbanidad, limpieza, amor a los animales, amor al arbolado, afición a la escuela, juegos que

deben de evitar, etc., etc. Podrán mezclarse mil leccioncitas de historia natural y mil cuentos que interesarán la atención de los niños. Todo con un tinte y saber hondamente religioso. Tango en esta sección como en la de agricultura hay que insistir muchas veces en este pensamiento: "que por el honor de la Religión católica y por su carácter de vascos, los euskaldunes deben de ponerse a la cabeza de todos los pueblos en punto a instrucción, educación y adelanto material". Viñeta para esta sección: un capuchino de luengas barbas, pero elegante y pulcro y guapo, en medio de un bello jardín, dando clase a un grupo de niños como de diez años, sentados en filas de bancos). A propósito de viñetas, me he olvidado de la primera, o sea, de la que ha de encabezar el artículo de circunstancias: delante de una mesa cubierta de libros, artísticamente extendidos y en la que se destacarán un crucifijo y una imagen de la Virgen; estará sentado un capuchino con la pluma en la mano, en actitud de escribir. El capuchino no será gordo, zafio y ordinario; sino alto, esbelto, delgadito, barba bien cuidada, calados los quevedos, bien peinado el cabello y con su miajita de tupé. Es decir: un Rodrigo de unos treinta y cinco o cuarenta años y con un palmo de barba.

Sección de política internacional (Un artículo sobre el suceso de más importancia acaecido en el mundo durante la semana. O bien una breve reseña de los hechos más culminantes que registra la prensa extranjera en Inglaterra, Francia, Alemania, Italia y demás naciones). Viñeta: a un lado una ciudad inmensa, llena de fábricas, templos, etc. y a otro una gran montaña, sobre la cual aparecen dos capuchinos: uno sentado y escribiendo, otro mirando a la ciudad con gran catalejo y como dictando al primero lo que ha de escribir.

Sección de noticias. 1º. En Euzkadi, 2º en el extranjero. Se dará preferencia a las relativas a la 3ª Orden; o en general a las que tengan algo que ver con las instituciones franciscanas. Viñeta: la iglesia de una aldea vasca, en el momento en que, terminados los oficios, salen de ella los fieles. El párroco -tipo marcadamente vasco- les reparte nuestra revista, que todos van leyendo con avidez.

Sección bibliográfica. Crítica de libros escritos en euskera.

Sección necrológica. Noticias sobre la muerte de nuestros frailes, amigos y terciarios.

(Me olvidé) Sección Antoniana. Ecos de las misiones. Fíjate bien en que te he dicho que la revista puede abrazar, entre otras cosas, esas secciones. Con ese puede te doy a entender que no ha de abrazarlas precisamente todas. Lo que he escrito es como un ideal al que podamos pugnar por llegar; no una realidad, asequible al primer intento.

Revista semanal. Nuestra revista deberá salir todas las semanas; de lo contrario es mejor que no salga. Una revista semanal quincenal o mensual es como la carabina de Ambrosio; podrá alcanzar suscritores tanto como para vivir, pero no triunfará de las otras revistas, ni logrará arrojarles de las casas en donde entre. Nosotros hemos de trabajar porque nuestra revista se indentifique y compenetre con la vida de nuestros baserritarras. Que todos los sábados por la tarde la tengan, pues, sobre la mesa del comedor y que su ocupación favorita del domingo se cifre en leer los varios artículos de ella.

Redactores. ¿Contamos en la Provincia con suficiente número de escritores para sacar a la luz nuestra publicación?. No lo sé, porque desconozco también los puntos que nuestros amigos calzan en punto literatura vasca. Tú crees que sí, y a tu juicio me atengo. De tddos modos cuenta desde ahora con la pluma del P. Ignacio. Hace años que sueña con la revista vasca.

La Redacción. El punto más indicado para redactar e imprimir la revista es naturalmente San Sebastián. ¡Que no tengamos agallas y champones para fundar allí una residencia parecida a la que los catalanes están levantando en Barcelona!. Pero salga donde saliere nuestra revista, por Dios, Román, no os aventuréis a publicarla mientras en el sitio o convento donde se establezca la redacción no se pongan cinco o seis

Padres suficientes por sí solos para llenar holgadamente todas las secciones de la revista. Buenos son los colaboradores, y hay que buscarlos y tenerlos en todas partes, y cuantos más sean en número, mejor. Pero imagínate que estás al frente de la revista y que, o por culpa de los empleados de correos, o por pereza o falta de tiempo (a causa de ocupaciones perentorias) de los colaboradores, pasa el miércoles, y llega el jueves y se echa encima el viernes sin materiales para el semanario; ¿qué haces en semejante trance?, ¿suspender aquel sábado la publicación del número?. ¿Llenarlo a última hora con cualquier tontería y echando mano del redactor, tijera?. Es pues necesario, absolutamente necesario contar desde luego con un núcleo de redactores suficientes en número y calidad para la composición del número.

Dificultades de la empresa. No veo yo ninguna de orden económico; pues creo que ya desde el segundo año alcanzará la revista suficiente número de suscritores para vivir holgadamente. Tampoco las ves tú desde el punto de vista literario. Pero... en otro orden de cosas y... de personas ¿no tropiezas, amigo Román, con obstáculos gravísimos casi insuperables?. Repara en la falta de orientación que se nota en la marcha de la Provincia; en la desconfianza horrible que separa a súbditos de superiores; en las envidias y miserias de todo género que nos destrazan; en la libertad de acción y desembarazo de movimientos que han de necesitar el director y el redactor de la revista, y dime luego, puesta la mano sobre el corazón, si hoy por hoy es hacedero y realizable nuestro pensamiento. Ya te lo he dicho: la redacción la han de formar desde luego unos cinco Padres euskaldunes; de estos, cuatro por lo menos, serán seguramente nacionalistas, y ¿te cabe en el magín que a cuatro Padres nacionalistas los van a reunir, en San Sebastián, por ejemplo? -Hay otras dificultades que nacen de nosotros mismos, de nuestra falta de educación. Ya los ves: los redactores encargados de las secciones agrícola y vasca tendrán que viajar mucho por Euzkadi, y siempre con la máquina fotográfica debajo del brazo o la espalda; los primeros para retratar vacas, toros, caballos, concursos de ganado, aperos de labranza, cuadras-modelo, granjas, casas, etc., y los otros, para fotografiar templos, castillos, paisajes, aurrekus, procesiones, etc. Ahora bien; ¿son nuestros Padres tan hondamente piadosos y tan esmeradamente educados que con toda confianza se les pueda dejar ir de acá para allá con semejante oficio?.

Modo de vencerlas. A vencer las dificultades del último género podéis contribuir grandemente los Padres del suprimido distrito. Es evidente que tenéis otras formas, otro tinte, otro modo de ser que los frailes de la Provincia, (hablo en términos generales). Con acentuar todavía más esas bellas prendas de distinción y elegancia que os distinguen, y, sobre todo, con hermosearlas y realzarlas por medio de una profunda y sólida piedad, quitaréis de en medio los inconvenientes a que aludo y podréis acometer resueltamente la fundación de la revista y su perfeccionamiento material, gráfico y literario. Pero queda el otro género de dificultades; las que no dependen de nosotros. Y contra ellas cuentas tú con dos recursos: la elección del P. Artica para el provincialato y la carta-exposición al Capítulo.

El P. Artica Provincial. No lo espero. E ignoro los fundamentos en que te apoyas para abrigar semejante creencia. Cierto que el P. Bernardo es el único candidato que contentaría a todos los frailes de la provincia; el único, sin ningún género de duda, que devolvería a ésta la paz, la confianza, la alegría de que tan necesitada se halla; pero... tengo para mí que Dios nos quiere probar más todavía, y que no nos ha de conceder tan singular favor. ¡Que se haga su santa Voluntad!

La Exposición del Capítulo. Opino (y en el mismo sentido abunda el P. Ignacio) que no debemos presentarla, 1º por inútil y segundo por contraproducente. Inútil: he asistido a un Capítulo y sé la manera de funcionar de nuestras asambleas. Allí no se trata de ningún asunto perteneciente a la Provincia; nuestros capitulares se limitan a votar y elegir los nuevos superiores de la Provincia, en medio de un silencio sepulcral, solo

interrumpido, alguna que otra vez por las advertencias del Presidente. Escribir, pues, al Capítulo sobre la revista es lo mismo que llamar con dos tejas a Cachano. Ya sé que en Francia, Suiza, Alemania, etc. se ventilan en pleno Capítulo los asuntos de capital interés para la respectiva Provincia; pero aquí no hemos progresado tanto todavía. Perjudicial: la tomarían como una imposición, como un conato de rebeldía; máxime si iba acompañada de firmas. ¿No sabes el concepto en que algunos de los que no piensan como nosotros. Vete, pues, a los tales con un escrito firmado por treinta o cuarenta nacionalistas... ¡Que no, hijo mío, que no puede ser!.

¿Qué debe hacerse?. Escribamos o no al Capítulo, nuestro pleito lo ha de fallar el Provincial con sus definidores. Al Provincial, pues, con sus definidores hay que hablar y convencer de la posibilidad y conveniencia de fundar la revista. ¿Creéis que ha de salir provincial el P. Bernardo?. Exponedle desde ahora el proyecto, mostradle sus ventajas, ganadle la voluntad. Haced lo propio con los nuevos definidores que se elijan, empezando desde luego por los vocales que de ahí al Capítulo, y ... Dios hará lo demás.

Prescindid de mí. De todos modos y sean cuales fueren los pasos que deis y las gestiones que realicéis, prescindid en absoluto de mí, y no uséis para nada ni de mi nombre, ni de mi firma, ni de mi cooperación y apoyo. De lo contrario, vais a un fracaso seguro. Empresa en la que anda de por medio el P. Evangelista es certísimo que no ha de agradar en ciertas esferas. ¿No piensan, acaso, que soy yo sembrador perpetuo de cizaña, fomentador de divisiones, capitán de díscolos y descontentos, poco menos que representante del partido de Satanán entre los frailes de la Provincia? ¿Y no te consta a ciencia cierta que la mayoría de los frailes de Lecaroz abrigan casi, casi la misma opinión acerca de mí?. Recuerda lo de Euskal-echea; yo me mezclé en el asunto contra mi voluntad y con plena evidencia de que no había de lograr nada. ¿Sabes por qué me desentendí por completo de él?. Porque un padre de ahí me escribió a última hora muy serio y muy formal que el conocía muy bien el personal del distrito y que, de seguro, no habría dos padres que quisieran encargarse conmigo de Euskal-echea; mientras que, retirándome yo de la escena, todos como un solo hombre, se ofrecerían a ir a la Argentina. Todo esto te digo porque a ello me fuerza la verdad, pero sin pizna de amargura. Dios me quiere lo indecible y me ha otorgado la merced incomprable de que todo eso que de mí se dice y piensa no cause en mí ni la más leve impresión de tristeza o desagrado. En mi vida he disfrutado de tanta paz, de tanta satisfacción, de tanta alegría como desde que resido en Hijar. ¡Dios sea bendito!.

Pero hay que hacer algo. Sí, hijo mío, sí; y no en secreto y a cencerros tapados, como me dices que estáis laborando vosotros; sino en público, a la luz del día, ante el mundo entero, con banderas desplegadas. Proyecto en que muchos piensan y de que muchos hablan acaba por realizarse y por arrollar obstáculos que se le pongan delante. Dad, pues, aire al asunto de la revista vasca, hacedle atmósfera, tratad de él de continuo y en todas vuestras conversaciones, convertidlo en materia de vuestras cartas, exponédselo una y cien veces al P. Bernardo, al P. Javier, a los superiores de esa, a los superiores de la Provincia, id formando una lista de los Padres que sabéis simpatizan con la idea, lograd que esta idea encarne en todas las inteligencias de los nuestros... ya veréis cómo al cabo triunfáis en toda la línea.

Trabajos literarios preparatorios. Pero el que la revista tarde un año, dos años, tres años en ver la luz pública no debe ser obstáculo para que los Padres euskerógrafos comencéis desde luego a preparar materiales para ella. Ciertamente que algunas secciones, tales como el artículo sobre política internacional, no permiten trabajos hechos con antelación; pero otras, la vasca y la infantil por ejemplo, sí que permiten acopio de artículos escritos desde ahora; y algunos, como la agrícola, exigen estudios previos (de libros y revistas) que no se adquieren así como así; manos, pues, a la obra y a trabajar desde este instante con ardor y brío en la sección que a cada uno se le señale o que cada uno de por sí mismo escoja.

Especialización. ¿Qué es lo que desde ahora debéis hacer los que simpatizáis con el proyecto?. 1º Determinar las secciones de la revista. Unas secciones serán semanales, otras, quincenales; algunas podrán llegar hasta mensuales 2º fijar la redacción, quiero decir, designar los redactores; partiendo siempre del supuesto de que estos deben bastarse por sí solos para escribir toda la revista, y de que cada sección debe contar por lo menos con dos redactores. 3º Buscar y alistar colaboradores. De estos unos escribirán periódicamente (quién cada ocho días, quien cada quince), otros colaborarán cuando les venga en gana.

Advertencia. Los frailes somos por lo general, muy abandonados, muy alperkak, y nos ciscamos (passer le mot) fácilmente en todo cuento significa pundonor, honra, compromiso ante el público. Por eso no contéis con nadie para redactor o colaborador periódico, mientras no se comprometa formalmente a escribir cada ocho o cada quince días un artículo para la revista. Todo esto se necesita para suplir nuestra falta de educación (empleo esta voz en un sentido muy elevado).

Después. Y más tarde, cuando a fuerza de hablar con unos y con otros, sobre todo con los superiores (confidencialmente), hayáis creado ambiente para nuestro proyecto, y cuando tengáis ya ultimadas las secciones y dispuestos y piñola en manos los redactores y colaboradores de la revista, entonces será ocasión de exponer oficialmente nuestro deso y de declarar muy al por menor los medios y el personal con que contamos para llevarlo a la práctica. A nuestros hombres tenéis que presentarles todo bien mascado y digerido; de otro modo se asustarán ante la magnitud de la empresa y estimarán como sueños y delirios la exposición de nuestros proyectos.

To be or not to be. Al leer algunos de los párrafos de esta carta (de algún modo la hemos de llamar), tal vez creas que exijo demasiado para una revistita (así, en diminutivo) semanal. Pero ya conoces mi pensamiento; yo no quiero medianías; nuestra revista ha de ser muy buena y tal que desde el primer número se imponga al público o no ha de ser, pues, infundible ya antes de nacer una vida pujante y robusta. Todo menos que salga enfermiza, enclenque, canija y escuchicmizada. A los seres así, si son hombres, se les lleva a un hospital; pero si son otra cosa, se les deshace de un trancazo para que no vayan pregonando la deshonra y la miseria de su amo.

En pos de la revista. Iba a terminar, pero no quiero sin exponerte un pensamiento que hace años me va atormentando. Helo aquí. En cuanto la revista eche a andar y cuente un par de años de vida próspera y boyante, al lado de ella y como secuela de ella hemos de crear una gran biblioteca vasca, en tomos manuales y óptimamente impresos, que constará de tres secciones: 1ª reedición en unidad de ortografía y dialecto vasco (la y el que la revista adopte) de todas las obras escritas en euskera hasta el día; 2ª libros de devoción y ascética (devocionarios con cantos vascos y gregorianos, kempis, vidas devotas, combate espiritual etc., etc., etc.; 3ª libros de enseñanza (desde la enseñanza del euskera comenzando por el alfabeto, hasta la de las matemáticas superiores. Todo, como he dicho, en unidad de ortografía, en unidad de dialecto y purificando (hasta donde cabe) la lengua. ¡Qué triunfo, si esta idea se realiza, para la Orden y para el euskera! ¡Y publicaremos casi gratis esos libros, sin más gastos que el de la impresión (hasta que tengamos imprenta propia)! ¡E inundaremos con ellos el País Vasco, desterrando los libros erdéricos, de toda la región donde se habla el euskera! ¡Y... gora Euzkadi!

Concluyo, Román. Ahí tienes expuesta a vuela pluma mi manera de pensar sobre la revista. Ya me dirás lo que os parece. Puedes leer ésta a los amigos de confianza. Y aurrera.

Perdona la tabarra y manda a tu affmo en JEL

FRAY EVANGELISTA DE IBERO

BALMES'EN IRIZPIDEA (EL CRITERIO)KO IZTEGIA

Lengo alean Zingunegi'tar Yoseba'ren berri eskeñi genizuten. Beste lan batzuen tartean, Balmes'en "El Criterio" idaztia euskeratu zun, "Irizpidea" izenburua ipiñiz.

Gaur idazti orren iztegitxoak dijoakizute eskeñi nabez.

Etxaburua'tar Asier

A

ATZALBURU: capitulo

ASKALDI-GOGAPEÑ: consideración preliminar.

ADIMEN: entendimiento / inteligencia / intelecto; adimen gertagi: fenómenos intelectuales / razón; zileidia ta adimena: moral y razón / adimen makurr: entendimiento torcido.

ALDATZE: mudanza.

ADIYA: atención.

ATZERAPIDE: desventaja, inconveniente.

ARTU-UTZIAK: interrupciones.

AÑTZE: talento, técnica, habilidad; ezkutuko antzeak estalindu: descubrir talentos ocultos.

ALTASUN: posibilidad.

ALOROTASUN: omnipotencia; Urrtzi-alorotasuna: omnipotencia divina.

ALATZ: milagro (aal-atz, rastro o vestigio de poder).

ARRLO: cuestión; izatasun arrloak: cuestiones de existencia.

ADOREMEÑ: sentido

ARGIBIDE: testimonio.

ATAKO: externo; atako gauzkia: objeto externo.

ATZALPEÑ: explicación.

ARAU: norma / regla.

ADIBIDE: ejemplo

AZTERPEN: examen, "Gaizki oldoztu ezak eta ez dek utsegingo" esakunaren azterpena: examen de la máxima "Piensa mal y no errarás".

ALDINTSU: valedero, valioso.

ATZIPETU: engañar

ARDURA: interés.

ALDI: tiempo; tokia ta aldia: el lugar y el tiempo.

ATAL: parte

ADITALDU: estudiar; errjalde bat aditaltzeko era: modo de estudiar un país.

AURREZTU: ahorrar; aldia aurreztu: ahorrar tiempo.

ALDEKI: circunstancia.
ALDIN: valor; aldiñean esteko bideak: medios para apreciarlos en su valor.
ANTSELMA: Anselmo.
ALDAKUNTZA: variación, cambio
ASMATZE: invención.
ASMATU: inventar / atinar
AKINO'TAR TOMA: Tomás de Aquino.
ASMAKUNTZA: invención; asmakuntza-antzea: el talento de la invención;
giza-asmakuntza: invención humana.
ALDAKETA: modificación.
ALEXANDER: Alejandro.
AITZIÑDU: precaverse; biotzaren eragipen txarretik burua aitzindu: preca-
verse del mal influjo del corazón.
ARAZTI: caviloso.
ATZEMAN: adquirir.
ADIRAZI: indicar,
ARRPEGI: fisonomía.
ALEZKO: posible.
AGERKUN: prueba; edesti agerkun: prueba histórica.
AURRF7KATZALE: impugnador
ASMOARRTU: proponerse
ARAZPEN: cavilación.
AKATS: defecto; adimenaren akats: defecto intelectual
APALTASUN: humildad.
AUNDIKERI: soberbia
ARROKERI: orgullo.
ASKOREN: general; zein askorena dan lera orj: cuán general es dicha
pasión.
ATZALKERA: desarrollo; indarr ezkutuan atzalkera: desarrollo de las fuer-
zas ocultas.
ALPERKERI: pereza.
ARGIBIDE: prueba (=agerkun).
ALDEZTU: defender; gaudjaren eratasuna galenaz aldeztua: la armonía del
universo defendida con el castigo.
ALDEZPEN: defensa; errupen bidegabe baten aurka ekandunaren aldezpe-
na: defensa de la virtud contra una inculpación injusta.
AOLKARI: consejero; lerak lankin onak dira, baña aolkari txarrak: las pasio-
nes son buenos instrumentos, pero malos consejeros.
AIZUÑKERI: hipocresía; gizonaren ("gizakiaren" obeto legoka) bere burua-
rekiko aizunkeria: la hipocresía del hombre consigo mismo.
AYERKUNDE: venganza
ADOREKUN: sentimiento; zillai adorekunak urgazten dute ekanduna: los
sentimientos morales auxilian la virtud.
AGITZ: muy
AMAIA: conclusión, fin
AURKIBIDE: índice.
ATALDETIK: de fuera, externamente.
ADIKAITZ: difícil de comprender.
AALGE: vergüenza / imposible.
ANEURKIN: kilómetro.
AZKARTASUN: velocidad.

AÑTZEZTU: representar / escenificar.
ALI: alimento.
ADIPETU: convencer.
ARPIDIZUN: sofisma.
ASEKORKI: satisfactoriamente.
AMAIGE: infinito; Jarritako arauaren egin ditezken ezarpenak amaige dira: las aplicaciones que se pueden hacer de la norma (im)puesta son infinitas.
AKARTU: armar un jaleo, poner lio o riña.
ANDEATU: corromperse, dañarse.
AUTESMEN: albedrío, capacidad de elección; autemen askedun: de libro albedrío.
ABERRI: patria / país.
ARRAÑO: águila; zer arrano: qué diablos.
ALOTETSU: dudoso.
AURRETSIGARRI: preferible.
AURRETSI: preferir.
AROIDE: contemporáneo.
ALDEKERIDUN: parcial.
ALOTEGE: indudable.
AINDOIL I I (antiztj): matemática(s).
ARGAZTU: retratar.
ABELGE: pobre, miserable, indigente (abera-ge).
AKAR EGIN: reñir.
AGIRI: manifiesto; agiri dago: está manifiesto.
AURREGUÑEAN: en la vispera.

B

BIZPIDE: profesión / carrera.
BURARGI: ingenio.
BIAR-IZANA: necesidad (bearrizan); lanaren bearrizana: necesidad de trabajo.
BEREZKO: natural.
BATZUETAN: en algunos casos.
BEKALDU. comparar.
BURUBARRUTU: ensimismado.
BATEAN IZATEA: coexistencia.
BIDIZTI: (la) lógica.
BAKIDE: acorde con; Bidiztja maitamenarekin bakide: la lógica acorde con la caridad.
BILDURGE: temerario; bildurgeko iritzi: juicio temerario.
BEAR: necesario (adj.).
BALDINTZA: condición.
BIDALDI: viaje.
BARRU: fondo; egiñaren barru: fondo de hecho; barrutik ezagutu: conocer a fondo.
BEREKITASUÑ (berezitasun): propiedad; gauzki baten berekitasuna: propiedad de un objeto.
BANESPEN: análisis.
BEGALMEN: intuición.
BAKALDEME: reina.

BERATASUN: sensibilidad; beratasun aundiaren galtzoria: peligros de la mucha sensibilidad.

BABESTU: refugiarse.

BIGUINTASUN: delicadeza.

BURRUKA: lucha.

BURGOIKERI: presunción, ser presuntuoso.

BIDEGABE: injusto; errupen bidegabe: inculpación injusta.

BIDERAKUSLE: guía; Adimen eikarraren biderakuslerik onena zileidia da: la moral es la mejor guía del entendimiento práctico.

BETIKO: perpetuo; betilo aurtzaro: perpetua niñez.

BERENEZ: por sí solos.

BIURKOR: flexible.

BERDINGE: distinto, diferente.

BEREZ: de por sí.

BAITIN: seguro; orretzaz baitin gaude: estamos seguros con eso.

BESTETZUK: los otros.

BETSARE: retina.

BAKANA: raro, escaso; Zoritxarrez gauza auek ez dira bakanak: por desgracia estas cosas no son poco comunes.

BOLU: molino.

BERALDI: bajada; ltxasoaren beraldia (izpera): marea baja.

BEAR: necesario; Ori ezagutzea bearra da: es necesario conocer eso.

BIDAZTU: viajar.

BILIZKERA: circunloquio.

BALIZKATU (ba'litz+ka+tu): suponer.

BILLATU: investigar.

BILAKETA: investigación; bilaketaen yomuga izakien izamena ezagutzea da: el objeto de las investigaciones es conocer la esencia de los seres.

BURUSTE: idea.

BEARPETU: obligar; ezkaitu bearpetzen: no nos obliga a ello.

BIURKERI: violencia.

BAKU: mercado.

D

DANTASUN: existencia.

DOIBATZ OROKORRA: Iglesia católica.

DONGETSI: maldecir.

E

EKANDUN: virtud (onoimen).

ESKARGEKERI: ingratitud.

ERADUN: modesto; langile eraduna: artesano modesto.

ERPIÑERATU: encumbrado.

EZ IZATE: falta.

EZINTASUN: imposibilidad.

ERAIÑDU: deshacerse (ara+IN+du).

EZAGUTZA: conocimiento.

EGIZKO: real.

ERAZLE-ALKARTASUN: relación de casualidad.

ERAGOTZI: prohibir.
EPAITU: juzgar,
ERABE: conducta.
EZARPEN: aplicación.
EDESPEN: relación (acto de relatar).
ERAKUNDE: formación.
EGIN: hecho; Egiñaren barru: fondo del hecho.
ERAGOZKETA: escollo / inconveniente; orokortasunaren eragozketak: inconvenientes de la universalidad.
ESKUNDE: juicio.
EGIKUN: axioma.
ESAKI: proposición (frase, oración); Esaki orokorregi: proposición demasiado general.
ERAIL-NEKALTZA: pena de muerte.
ERKAKETA: silogismo; erkaketa laburtua: entimema.
ERAKUSTE: enseñanza.
EGIKIZUN: objeto, finalidad; Irakaskintzaren bi egikizun: dos objetos de la enseñanza.
ESTALGETU: descubrir.
ESTALINDU: descubrir.
EZKUTUKO: oculto.
ERAGILE: causa.
ERAGIPEN: influencia; blotzaren eragipena buruaren gain: influencia del corazón sobre la cabeza / influjo.
EGIN: efecto; eragileak eta egiñak: causas y efectos / obra.
EUKENI: Eugenio.
ERALDAKUNTZA: transformación.
ERRIKETA: política; Erriketatzazko bere aldakuntzak: sus cambios políticos.
ESKUN: juicio (de valor); erriketa eskun: juicio político; eskun eikar: juicio práctico.
EIKUN: (la) práctica.
EIKAR: práctico; adimen eikarra: el entendimiento práctico.
EDERTIDIAK: bellas artes.
ERAGIN: causar.
EDESTI: historia.
EZAZOLA: indiferente.
EZAZOLTASUN: indiferentismo; ezazoltasunatik azterkuntzara igarotzea: tránsito del indiferentismo al examen.
EZIÑA: imposible; Berez eziña dana, irazakiarentzat da eziña, Urtzi'rentzat ez: lo que de por sí es imposible, lo es para la creación de Dios, no para Dios.
EGIPEN: acción.
EZJAKIN, EZYAKIN: ignorante.
ELKARTASUN: relación; kistar apaltasuna ludiko eginkizunekin bere elkartasunetan: la humildad cristiana en sus relaciones con los negocios mundanos.
ERAZLE: causa; zilei erazle: causa moral.
EGINKIZUÑ: negocio, quehacer.
ERAKARRI: acarrear; erakarritako kalteak: los daños acarreados.
ERKATZA: cotejo; arrokeriaren era utsalkeriaren arteko erkatza: cotejo entre el orgullo y la vanidad.
ETEN GABEKO: continuo; eten gabeko burruka: lucha continua.

ERAGIN: inducir; okerrera ergin: inducir a errores.
ERATASUN: armonía; Gaudiaren eratasuna: la armonía del Universo.
ERRUPEN: inculpación.
EZAGUTZA: conocimiento; norbere ezagutza; el conocimiento de sí mismo.
ESPA: queja / celo.
ESLAI: oblicuo.
EGIZ: en verdad.
F7ONEZTXAR: normal, regular.
EDES: cuento, relato.
ETSAI: enemigo, puede ser adjetivo; etsai gudaririk ez du arrapatu: no ha capturado a ningún soldado enemigo.
EZTENKADA: picadura; eztenkaden gordinkeriz: por la rudeza de las picaduras.
EZAUGE: desconocido.
EGIGO: odio, aversión.

G

GORAGARRI: laudable.
GOGALDU: discurrir.
GAUZKI: objeto; Bizpideko gauzkiak: los objetos de una profesión.
GOGAL: concepto.
GEIKI: añadidura.
GEIENETAKO: ordinario.
GAIL I UN: enfermo; gogoz gaiztuna: enfermo de espíritu.
GERTAGI: fenómeno (acontecimiento); adimen gertagi: fenómeno intelectual.
GOGAPEN: reflexión.
GOGARPEN: percepción; gogarpen zuzena: la buena percepción; gogarpen lasterregia: percepción demasiado rápida.
GOGARTU: percibir; zuzen gogartu: percibir bien.
GEZURREZKO: falso.
GOGALPEN: reflexión; Erdi itzaz gogalpenak: reflexiones sobre el término medio / meditación.
GOTARGI: inspiración (Orixe'k "goi-arnas").
GOGALDU: meditar / reflexionar.
GOGALTSU: genio (persona genial); gogaltsuaren bizpidea: la carrera del genio.
GABEUKI (gau+egun+ki): hora; gabeuki laburretan: en breves horas.
GALTZORI: peligro.
GOGO: espíritu / alma; giza-gogoa: espíritu humano.
GIZABATZA: género humano (el).
GORROTATU: aborrecer.
GAIEZTASUN: inhabilidad, inaptitud.
GEIEGIJZKO: excesivo.
GALEÑ: castigo.
GABEUKATZA (gau+egun+ki+atza): reloj.
GEIEGIKERI: exageración; Adorekun on bat, geiegiakeriak txar egiten du: la exageración hace malo un sentimiento bueno.
GEIPIDE: logaritmo.

GERENEZ: por nuestra cuenta (gure kixa, gure kasa).
GUDAROL I E: ejército.
GUDATZALLE: combatiente; gudatozte gudatzalle: ejército combatiente.
GORALDI: itxasoaren goraldai: marea alta (izkorra).
GAITZ: mal (el); Gaitzik egiten ez duanak, gaizki; ez du uste izaten: quien no hace el mal, no piensa mal / enfermedad.
GUDAKATU: combatir.
GUDARI: soldado.
GERTATUA: suceso.
GAITZUSTE: perfidia / pesimismo, derrotismo.
GARAITZADUN: vencedor (gurendadun).
GALURTU: exagerar (bapabikatu).
GIZOL I E: gente, gentío, muchedumbre (gizeli).
GAIEZ: inepto, inhábil.
GAIERDI: medio, normal.
GALEN: notable, extraordinario.
GAUZALDEKO: objetivo (adj.), (Zataraiñ'ek ere berau darabil).

IZATASUÑ: realidad (Izatea) /existencia; Yaungoiko'aren izatasuna: existencia de Dios / naturaleza; gauzki baten izatasuna: la naturaleza de un objeto.

IZATEA: realidad; gauzen izatea: la realidad de las cosas / existencia; iragarpenaren ezatea: existencia de la revelación.

IDEKETASUN: variedad.

ITUNPEN: contrato.

IÑOLA F7IÑA: imposibilidad absoluta.

INDARRIZTIKI: físicamente; indarriztiki ezintasuna: imposibilidad física (ene uste apalean "indarizti-ezintasuna" obeki legoke).

IGAROTZE: transición; somatutik somatugabera igarotzea: transición de lo sentido a lo no sentido.

IRITXI: lograr, alcanzar; egia iritxi: alcanzar la verdad.

IZPARRINGI: periódico.

IRUDI-UTS: ilusión (fantasía).

IDEKE: diferente; ideke-idekea: muy diferente.

IKASKETA: estudio; edesti-ikasketak: estudios históricos.

ITZURI: evitar; okerrak itzuri: evitar errores.

IZAKI: ser, ente.

IZAKERA: carácter; Adimen galurren izakera: carácter de las inteligencias elevadas.

IRAKASKINTZA: doctrina / enseñanza.

IRAKASLARI: profesor.

IDEKE: distinto; irakasleri mota idekeak: distintas clases de profesores.

IRUDIMEN: imaginación.

IZKINTZERTI: oratoria.

IRARGITU: aclarar; esandakoa irargitu: aclarar lo dicho.

IRAGARPEN: revelación.

IDAZKUNTZA: párrafo.

IRABAZPIDE: negocio (garatz).

IZON 1 LI (iz ontzi): barco (itxasontzi).

IZAMEN: naturaleza; zuzikakeriaren izamena: la naturaleza de la inconstancia.

IRAULPEN: mudanza.
ISITUKI: insistentemente.
ITZGE: mudo (mutu, mintzul).
INGOSKI (INGOSTI): página.
ILEZKOR: inmortal.
IDAZKUNDEGI: archivo.
IRIXKOR: accesible.
IBAZI: ganar (irabazi).

IRAUTSI: desmenuzar, descomponer; irautsitako langalua: máquina descompuesta (desmenuzada) / Bizkai'ko elerti zaarrear "esan" aditzaren antzekoa zan.

IDOROKUNDE: descubrimiento.

IDAROKI: extraer.

IZAMENÑ: esencia; bilaketaen yomuga izakjen izamena ezagutzea da: el objeto de las investigaciones es conocer la esencia de los seres.

IDEKO: semejante; Lapurrák guziak bere idekoak dirala uste izaten du: el ladrón cree que todos son como él.

J

Gerora, izki onen ordez "Y" erabiliko du, berak dionez:

"Euskantzaindiak j'ren ordez y erabil; bear dala erabaki dualako nik ere ura darabilket gaurgero.

JARRAI IZATEA (YARRAI IZATEA): sucesión.

JATORRI: origen.

JAYOTZETIKO: de nacimiento; jayotzetiko itxua: ciego de nacimiento.

JAKINTZAKIRO: científicamente.

K

KIDEKE: variado / diferente.

KASKATSUÑ: maniático.

KIDETASUN: relación; izakien kidetasunak: relaciones de los seres.

KOKEGIN: quebrado, en quiebra; yakitun kokegiña: el instruido quebrado.

KISTAR: cristianismo.

KEMEN: energía (azku).

KALTE-URBIL: peligroso (lakakortexarena'k "gaiturrena").

KAISALDERRI: imperio (doixterazko "Kaiser"- "emperador"tik).

KAIZU: tamaño, estaura.

KAIZUNE: dimensión.

KAIZUNURKIN: talla, instrumento de medir la estatura.

L

LOTS IZATEA (norbaiti): respeto por alguien.

LENGAI: materia prima / estudios elementales: Langaiak ikastearen bearrizama: necesidad de los estudios elementales.

LEKAIDE I XE: monasterio.

LOKUÑ (E): deber (lot+gune).

LILLURA: ilusión.

LAZAPEN: solución; Iragarpenaren kaltezko mekeze baten lazapena: solución de una dificultad contra la revelación (askatze).

LUDIKO, LUDI-: mundano, terreno, terrenal.

LEA: pasión; lera gaiztoa: pasión perniciosa.

LANKIN: instrumento.

LABURPEN: resumen.

LEKORETIK: externamente.

LAKETU: permitir (baimendu).

LEYATU: esforzarse (sayatu, alegindu, egiñaalak jo).

LEITU: congelado.

LISKARTI: liante, jaleísta.

LAZERIA, LASERIA: miseria.

LOKABE: incoherente (lot+gabe).

LAGILEDI: parlamento (legabiltzarra), (lagi+gile+di).

LUIKI: territorio (lur+kj); Arana'tar Sabin'ek ere badarabil: - Zein dok (ala don) EUZKADI yeritzuagun (ala yeritxonagun) luiki ta erri-batza? ¿Cuál es el territorio y la confederación que llamamos BASCONIA? ("Umjaren Lenengo Aizkidia, 1897").

M

METASUÑ: sutileza.

MUETATZE: clasificación.

MAITAMEN: caridad.

MARGOZTARI: tintorero.

MOTA: clase.

MEN: facultad; Gogo-menak; facultades del alma.

MARKELIN: Marcelino.

MAMU: fantasma / monstruo; Adiskidea mamu biurtuta: el amigo convertido en monstruo.

MAKUR: torcido; adimen makurra; entendimiento torcido; malvado.

MAKOBILA: circunferencia.

N

NEURRIGEKERI: destemplanza.

NORBERATU: ensimismado.

NORBERETU: adquirir.

NABAIPEN: sensación.

NOTIN: persona.

NEKALTZA (de nakaldu, castigar, infljngir una pena): pena, castigo (Aita Larramendi'k "miñari", "gaitzondore" darabiltza).

NABARI: notable; irakaskintza nabaria: notable doctrina.

NAUSITASUN: autoridad; Yakidj nausitasuna: autoridad científica; zilei nausitasuna: autoridad moral.

ÑOZITU: sufrir (egarj); Yakidi nausjtasunak gure aroan nozitu dituan aldaketak: modificaciones que ha sufrido la autoridad científica en nuestra época.

NEKFE: difjcultad.

NIKASI: Ñicasio.

NAIMEN: voluntad (olde).

NAITAEZ: quieras que no, necesariamente; *batak naitaez bestearen eza dakar*: el uno trae necesariamente la negación del otro.

NEURRIDUN: comedido.

NORBERALDEKO (adj.): subjetivo (*Zataraiñ'ek ere berau darabil*).

O

OLDOZTU: pensar.

OKER: error.

ONUSTE: buena fe.

OLDOZKUN: pensamiento; *Oldozkuna ta izatasuna kide dira*: el pensamiento está conforme con la realidad.

OTSAUÑDIDUN: altisonante.

OSOTASUN: perfección.

OSASUNDUN: sano.

OAR: observación; *Atzipeteko arduratzaz oar bat-una*: observación sobre el interés en engañar.

OLDOZPIDIZTILARI: dialéctico.

OROKORKI: en general.

ORO: todo; *Izparringiak notiñetzaz oro ez dute esaten*: los periódicos no lo dicen todos sobre las personas.

OROIMEN: memoria; *Oroimena lagundu*: ayudar la memoria.

OLDOZPIDE: raciocinio.

OLDOSPIDIZTI (oldoz bide itz di): dialéctica; *Oldozpidiztiko*: dialéctico; *Oldozpidiztiko era*: forma dialéctica.

OLDOZPIDEKIN: instrumento dialéctico.

ONURA: utilidad.

OLERKARI: poeta.

OLERKI: poema (composición).

OLERTI: poesía (arte).

ONDATZA: consecuencia.

OSTELARI: (uzkurtza, religión) protestante.

OROKOR: católico; *uskurtz orokorra*: la religión católica; *Doibatz orokorra*: Iglesia católica.

ONDATU: arruinar.

OARPE: precaución; *Zerbait oarpean egin*: hacer algo con precaución.

OBAN: ventaja; *Gañerako leraen gain alperkariaren oban bat*: una ventaja de la pereza sobre las demás pasiones.

OPUTZ: resultado; *leraetzaz gogaltzearen oputz onak*: los buenos resultados de reflexionar sobre las pasiones.

OARKOR: sensible; *zarrasta oarkor*: impresión sensible.

ONURAKOR: útil; *Yakidia agitz onurakor zayo eikunari*: la ciencia es muy útil a la práctica.

OROKORTASUN: universalidad.

OLDAR: ímpetu.

OPALDU: ofrecer / sacrificar.

OSTENDU: desaparecer / esconderse.

OSOEZ: incompleto (osage).

OLDOZTI: pensador (oldoztale).

OREZPAILE: escéptico (oro+ez+bai+le).

OARTI: vivo, vivaz (*bizkor*).

OSAGE: incompleto.

OINKADA: paso; Oinkada aundiz yoan-erazten du: lo obliga a ir a paso grande.

OROKI E7IÑA: imposibilidad metafísica.

P

PARREZ: riéndose; Gizona bere buruari parrez: el hombre riéndose de sí mismo.

PANTZE: Francja.

S

SALDUKERI: perfidja.

SENA: instinto.

SOMATU: sentir.

SEN-EGIÑTZA: acto instintivo; Sen-egintza dirudin baten zergatika: la razón de un acto que parece instintivo.

SORGU: manantial; Oker sorgu: manantial de error.

SUBEGORRI: víbora; Anibal'en subegorriak: las víboras de Anibal.

SUPITA: proverbio.

SENGI: hijo (sen+gi); Bako;tza bere egiñen sengi da: cada cual es hijo de sus obras; Arana ta Goiri'tar Sabiñ'ek ere badidatza (idazten du): "Sendi (edo PAMILIJA) euskotar askok, au da zorigeztua! euzkerea aiztu daba ta, euren sengijak bez (edo seme-alabeak) eztakije, eurez gero ezpa-dabe ikasi! ("Umia-ren Lenengo Aizkidia", 1897).

SENDETSI: confirmar; esandakoa sendetsi; confirmar lo dicho.

SENDASUÑ: firmeza; naimenaren sendasuna: firmeza de la voluntad.

T, T, TX

TINKI: Uste tinkiak eukitzearen bearri zana: necesidad de tener ideas fijas.

TIKIKUSKIN: microscopio.

TERBE: hábil.

TOLESGE: cándido; Usua lez tolesgea: tan cándido como una paloma.

D<IKIKUSKIN: microscopio.

U

URUTITASUN: distancia.

USTE: idea.

ULERTU: comprender.

USKURTZ: religión (Urtzi+gurtza).

UTSALKERI: vanidad.

USTEGETASUN: desconfianza.

URGATZI: auxiliar.

USTARI: teoría.

UTSEANBETEAN: al fin y al cabo.

UZKURZKI: religioso; gertagi uzkurzkia: fenómeno religioso.

X

XEDE: finalidad; Bear dan xedea asmoartzeko nekezea: dificultad de proponerse el debido fin.

Y

Zinkunegi'k berak badirausku: "Euskaltzaindiak j'ren orde z y erabili bear dala erabaki dualako nik ere ura darabilket gaurgero.

YAKIDI: ciencia.

YAKINTSU: sabio; Yakintsuak berpiztuta: los sabios resucitados.

YAKINTZARI: filósofo.

YASOIN: principio (yas-habilidad, destreza+oin); Oldozpjdztiko yasoin eta arauak zer aldin duten: lo que valen los principios y las reglas de la dialéctica.

YOKALARI: jugador.

YAKINTZA: filosofía; Edestiaren yakintza: filosofía de la historia / sabiduría.

YAGOÑ: guardarse, cuidar; Xede bat asmoartzean burgoikeritik eta geiegizko ustegetasunetik gure burua yagon bear degu: al proponernos un fin, debemos gaurdarnos (cuidarnos) de la presunción y de la excesiva desconfianza.

Z

ZINTASUN: fidelidad.

ZUZENGAKERI: injusticia.

ZOZORBATU: atolondrado / atolondrarse.

ZEINDU: definir / discernir.

ZIÑESKAI (señeskai): dogma.

ZILEIKI: moral (adjetivo, izenlaguna).

ZU(U)RTZA: sabiduría.

ZIÑALTZA: autoridad; giza-ziñaltza: autoridad humana.

ZIÑALTZE: testimonio.

ZEINTZE: distinción.

ZURTASUN: prudencia; Yakidi-zurtasuna: la prudencia científica.

ZEATZEZ: inexacto.

ZENTZUTASUN: discreción; Gogo-menak erabiltzen zentzutasuna: discreción en el uso de las facultades del alma.

ZENTZUGE: insensato, gogaltze zentzuge: insensato discurrir.

ZIÑESTEGOR: incrédulo.

ZIÑEZKITZA: Yakintzarik goyengoa ziñezkitzakin bakide: la más alta filosofía, acorde con la fe.

ZENTZU: sentido; zentzu ona: el buen sentido.

ZORAKERI: despropósito.

ZERGATI: razón; zerbaiten zergatiak: las razones de algo.

ZUZIKAKERI: inconstancia.

ZUZEN: bien; Zuzen oldoztu: pensar bien / justo; Esandako geiegizkoen tarteko erdi zuzena: el justo medio entre tantos extremos.

ZILEIDI: moral (la).

ZARRASTA: impresión; Ez zarrasta oarkorak, baizik zileidia ta adimena: no impresiones sensibles, sino moral y razón joskera-aldetik obe litzake ene ustez, "zarrasta oarkorik ez, zileidia ta adimena baizik").

ZATORKERI: deformidad.

JONDANE JOHANE GAÛA

Etxaitzinean,
arrastiri apaleko ezitarzünaren
gozatzen ari niz.
Batbatetan erantzüten da
izigarriko taratantana,
motür karraka lüto bateki:
badakizüe 63 zaldizko
traktür baten burrunba.
Bürdüinazko orga lüze bat
erakarten dü gibeletik,
belar biribil haxekatüaz beterik.
Bere pezüa gatik ere,
jauziz eta txurdunpaz,
orga badoa, aide honean,
petigora, traktürraren ondotik.

Honen herotsa
bazkagian eten bezain laster,
beribil bat igaraiten da,
doidoia ezagun.
Xahar etxeko bere lana ürrentürrik,
gaineke etxekandere gaztea
etxerat ützültzen da.

Askitan agitzen den bezala hilabete hortan,
bero egin dü,
belarraren ebakitzeko eta idortzeko,
bedakariak beti nahi lükeen
bero bat.
Üdabürüan gira,
Jondane Johanen bestaren bezpera denaz gainen,
üdüri dü egünak ez düala bazterrik.
Lotsatürrik
ez dükeala lo egiteko aski arterik,
gaüak lüzaz eta lüzaz berantesten dü.
Ordünko tenorearen gatik,
lanealat joan behar düanak goizik
llabür edireiten dü.

Berantealat,
ekitzalgiako gañntian,
zelüa tintatzen düe odei gorriek.
Aitzinetik zioen bezala,
biharko, egünaldi ederra.
Zahar zonbaitek
ükenik ere orano sineste hori,
haboroenek nahiago düe ikusi lillürüz loarazten dütüan
telebixtaren biharameneko arroitxüra.
Horrek errana,

ez bada gütik baizik xüxen agitzen,
bakoitzak hartzen dü ainikere
ber gogoaren arabera,
hain leinki baitüe iganatzen sogilea.
Ni ja, nahiago niz lehener beren ametseki jarraiki,
zelüerteak ez düan bazterretalano.

Ülüntzearen aitzindari,
argidüra zurpail batek
odei gorriak aizatzen dütü,
haien orde jarteko.
Egonen da haidürü orano,
izar zonbait agertzen diren artean,
ülünak lür osoalat bere estalkia urtuki aitzin.

Tenore hortan ziren, leheneko ordü haietan,
hasten, Jondane Johaneren ohoretan,
xarnaterako gaüjeiak.
Arrastir; lüzean
haur eta gazteek
ekarten züen abar eta egür eskail,
plazaren erditan metatzeko
Gaüa jin zeneko,
oro bildürük ziren üngürüan,
gazte eta haurrak kantü kantüan,
hürrünxeago xahar eta gehitüak.
Han zauden, alagera, denak,
goxoki elestan,
murmur apal bat baizik ez zelarik ezagün.

Gazte batek,
horra züan besatara bat lasto,
egür atearen pean ezarten züana.
Elestotsak hurtzen ziren.
Beste batek,
sakolatik elki zurdakei batez,
pizten züan paper ahürrretara bat,
eta lastoari süemaiten.
Pasta txükü beitzen,
tzirtaka zonbait egin eta garrak goititzen ziren.

Oro oihüz hasten ziren.
Ordüan gazteak, potiko eta neskatilak,
prefosta haurrak,
zonbait, haga lüze bat hartürük,
gorago aidatzeko,
süaren alde gainetik,
jauzten ziren aldika,
goratik zioelarik:
"Belagile zaharrak erra,
eta berriak ez kontserba".
Süa hil ondoan,
egoiten zen murrareki
egiten zen kürütxe bat.

Belagile gaixtoak irais; eta
denak beren etxeetan sartzen ziren.
eta bake goxo batetan lotzera joaiten.

Gaur, haatik, Petirik eta Madalenak,
haurrak oherat igorririk,
berek berantzen düe.

"Liliak bildü ditit
etxeko kürütxearentako,
erraiten dü Madalenak.

Bai, lili ejerrak;
Jondane Johane liliak
txüt dütüzu eta zanko lüzeeki,
dio Petirik.

- Üda hatsarre hontan, abio hona.

- Sartü dütügün belarren arabera

oro joaiten badira,
urte aberatsa dikezügü.

Nik ere ekarri dit

beste urteez ezarten günian kürütxea.
Ejerkitto itzatürrik, lüzaz iraünen dizu.

Petirik eta Madalenak,
baratzeko liliz egin flokaz apaintzen düe,
etxaitzineko sargiaren aldegainean,
bihar goizean,
txilintxautüko düen kürütxea.

Süarena galdü bada,
aitzineko gazteririk ez delakoz haboro,
kürütxearen eta lil; floken ohidüra
hanitxek etxekitzen düe orano.

Arren, orai gaüa hedatzen da orotarat.

Lehenik, izar zonbaitek
ñirñiratzen düe, barreiat.

Bertan, haatik ortzi osoa
taka distirantez titilutzen da.

Erditan, eznebidea,
argiherresta lüze eta zabal balde.

Honi arraheinki jarraikitzen ziren
Konpostelarako sentoralzaleak,

hegoaldealat
xüxen xüxena gidatzen zütüalako.

Ekijeikigialat
sortzen da gorritarzün bat
eta argizagia,

mendi g;beletik,
laster agertzen da,
biribil handi, gorri hau ere.

Zelüalat goiti doalarik,
argi zurpail bilakatü aitzin,
lüzaz egonen da gorri eta handi.

Odol kolore;
itxes lazgarri zotal ote?

Lürrean, ülünaren gatik,
hertürrik dago zure ikusmena,
Bena zoin goxoa
gaurko eztitarzüna!
egüneko berotarzünetik landa,
aide hozpil bat hedatzen da orotara.
Ez düzü, gaü hoietan,
senaren axolik,
ez eta haren ondorioan:
marranta, tzüntzürreko min edo eztül idor;
hegoa xuriak
minbideak aizatü dütü.
Südür hegalak zabal,
har dezakezü kozürrik gabeko hatsa.

Zonbatez haboro, gaur bezala,
aideareki batean heltzen delarik
belarren ürrina.
Badakigü, nütenatürrik,
sendotzeko eta pixkortzeko ahala badüe.
Bena, gütiago dakigüna,
ürrinak ere badütü ber indarrak.
Ahürraren barnean beroxte eta
Hüilant ziniro südürreala.
Gaur aski zaizü
aideak ekarten deizün
belar ebakiaren ürrinaren gozatzea;
gaüaren epeltarzünak
indar are haboroxe emaiten deio.

Belarra sartürrik düan aüzoaren sorotik,
azali bat bezala,
gojti doa girgjen etengabeko krikria.
Ulüntzearen hedadüra
bazterretarat eran aitzin,
hasi dira kantan,
eta ez dira eküratüko,
ortzondoak bere argi txirrintak
erein bero lehentxe artino.
Horjen sonü bardinen erdian,
bide hegian den arrolla batetik,
-ez daiteke erran zoinetarik,
gañti batetara beha zirenean,
entzüten bejtüzü bestetik-
apo baten, edo batena beno haborozen
klinklun argia.

Etxe baten okolütik,
tzakür bat ari da txanpaz,
heltübada oilateglala hüplantü nahi den
haxeri maltzur baten
ohiltü beharrez.

Hürrünago,
Beste bat ari da ohüguz.

Malta beltzetik
kahaka batek
noiztenka entzünerazten dü bere oihü ürrakorra.
Hüntz batek, hari ihardesteko bezala,
lüzatzen dü bere uhuhu ozena.
Bai tzakürraren ohügüak,
bai kahaka eta хүntzen oihüek
gure aitzineko herritarrer
lazdüraikara bat sorrerazten zeien.
Uste züen hil mezü bat züela ekarten.
Nik gaur, gozatzen düt oroen boztarioa,
bakoitxak, gaü eder horri бүрүз,
bere botz eta sonü bereziaz,
bena betio xüxenaz,
kantore puxka bat aranatzten düalarik,
ene beharrien sirasgarri.

Horier beha nindagolarik,
zelütiko burrunba lüto batek,
gain hartako ixiltarzüna haustez,
peko herotsak ere itotzez,
mozten dü ene xoraldia.
Gora, bi argi gorrailek
ñirñiratzen düe zerbaiten ondotik baljra bezala.
Bultzazko hegazkin bat badoa,
ekijeikigialat бүрүз lehiatüz,
lürreko bizizaleez
batere antsiatü gabe.

Düala arte bat gorri zen argizagiak
ortzian bide egin dü,
kolorez aldatzez,
xuri dago.

Han, orai, orotarar hedatzen dira
odeiak, xuri hurak ere,
prefosta, argizagiak bere ber kolorez tintatürik.
Zer edertarzüna parpiñatzen düen!
Ile iaurri batzü bezala daude,
lehenago ikusten zirenak bezalakoak,
üküzi ondoan, hedagian koteatzera,
txilintxau ezarriak.
Horien gibeletik,
kukuxkan hasten da argizagia,
batere gorde gabe, haatik,
odeiak xehe eta argal beitira.

Hegazkinaren bi argi бүзтанек
hürünealat bat egiten düe,
izar ebiltzale balde,
azkenekoz itotzen den burrunbak
üzten naialarik
ene üngürüko adixkideen kantoreen entzütera.

SONG, TXINAKO MANDARINA

Arrinda Anes

Nel Tibet, sopra le porte
dalle lamaserie
si puo leggere
la seguente iscrizione:
"Mille monaci, mille religioni".

(T. Lobsang Rampa)

Kamiloren etxea itsas-aldeko mendixka batean dago kresalari begira. Ifaf-aizeak, Norteak, Mendabalak, Egoiak, Naparreagoak... orok jotzen dute aldamen guztietatik.

Kamilo, bere gaztaroan, Ameriketatik ibillia zan, Panpas deritzan zelai zabalean, gautxoekin aberezaizntzan. Orregaitik edo, bere etxe xaarrari "Buenos Aires" ipiñi zion izen.

Aspalditxo onetan, Mari-zintzo eta bera, bajak, aterkia erabili oi dute ogeratzerakoan. Bai ba, istillak, etxe-inguruan bakarrik ez, etxe osoan agertzen dira, euri-zaparrada bat egiten duen bakoitzeko.

Gaur Deban, urtearen lenengo larunbatean, "Ferja de Locos" deritzan azoka berezia ospatzen degu. Kamilok astoa erosi du galanta, astarra. Anton Burusoillek saldu dio merke. Kamilok ez dakizergaitik aini merke; baiña nik esango dizuet zergaitia: astar mando ori berekoia eta buru-gogorra da esan ain beste, eta, ezetz esaten badu, ez du iñork bere artatik mogituko.

Ara zer gertatu zitzaion bein batez Antoneri: Errotako zubitik pasa beargaria eioteko; baiña, Periko Fortunak ezetz ez, ez zala pasako. Anton Burusoillek, baietz, pasa bearko zuela... Eztabaida luzea. Errotaria, beste aldetik bieibegijra, parrez errementa bear.

—A zer asto pare! Orrela utzi bear al diok...?

—Au aiña banauk!

—Asto baten menda... Ai Anton, Anton, ireak egin dik.

—Nereak egin ? Ez orixe! Oraintxe bertan ikusiko dek!

Besterik gabe astoaren tripa-barrean bere lepoa sartu eta, sorbaldan astoa duelarik, errotara pasa zan...

—Ara, Fortunato, neu txapeldun!

Errotariak erriko tabernetan zabaldu zuen berria eta, arrezkero, tabernatetik Anton agertzen zenerako "Amen gure kanpeoia"ka asiko ziran bezero guztiak. Asieran danen aurka ekiten zion: "Joriok adarra amamari". Baiña, orrenbestez, festa sutzea besterik ez zuen lortzen eta goiz-alde batean auxe erabaki zuen: Zoruen Ferian astoa saltzea. Prezioa merke ipiñi ezkeroz, iñuxenteren bat agertuko zan asto zaar ura eroatera. Alaxe gertatu zan gerta ere; Kamilok alako asto-puska ikusi zuenean, biotza mindu zitzaion.

—Zenbat?

—Berreun ogerleko.

—Eta, Bizkaian ogerlekoak zenbat errial ditu?

—Gizona, gizona "ogerlekoa" ogei errialekoa duk. Peseta batek lau errial, bost pesetak ogei errial. Bost peseta duroa duk. "Ogerlekoa" duroa duk. Nungo munduan bizia aiz i, mutil?

—Beraz, berreun ogerleko, berreun duro. Panpasetatik etorria naiz eta an durorik ez genduan erabiltzen, ogerlekorik gutxiago oraindik...

—Dana dala eta dena den, berreun ogerlekok milla peseta osatzen dute. Milla peseta aragitarako ere balio dizkik onek...

Lenengo-ta-bat Kamilok agora begiratu zion astarrari, ortzak nolakoak ote zitun jakiteko. Ondoren buztana jaso ipur-zuloa ikusteko. Garbi-garbi ez zekien berak zertarako jaso bear zitzaion astoari buztana; baiña, ferjetan orrelaxe egiten ijitoak, askotan ikusi zitun, ganaduren bat erosterakoan. Bere buruari inportantzi apur bat eman nai, gero tratoan ekiteko. Bere burua zuritu nai, alegia, Anton Burusoillaren aurrean.

—Milla peseta askotxo da; bosteun emango dizkizut oraintxe bertan. Eskura eman ere.

—Txo, txo (ama bizkatarra izanik, Bizkaiko esaera asko erabilli oi zitun Antonek bere lenguajejan) ez zera lotzaten ori esaterekin? Aragi utsetan badi-tu amar arrua gutxienez.

—Aragitan? Ezurretan esan naiko dezu. Ezurrak ugari asto onek, ipur-zuloa zikiña eta ortzak esterean pasata bezala...

—Ipur-zuloa zikiña? Eta, zer nai duk (ika asi zitzaion berriro ustekabejan) egunero paperakin garbitzea kaka egiten duen bakoitzeko, ala...?

—Gaiñera, ortzak ere zatarrak.

—Eta Colgatekin garbitzea nai al duk goiz eta arratsalde...? I zoro bat aiz.

—Bosteun eskura eta ez ditzagun itzak alperrik galdu.

—Bosteun? Zoruen Ferian gaudelako...? Gutxienez bederatzireun bear dira.

—Ez, ez. Ori askotxo dek. Eun geiago ipiñiko dizkijat.

—Seireun peseta narratx orrelako astar ederragatik...! Ez zeudek danak Santaguedako zoro-etxean. Gutxienez zortzireun...

—Nere azken-itza, zazpireun eta "goazen pakean" apaizak elizan esaten duen antzera.

—Joanari eu nai badok (bizkaitarra berriro) apaizarekin, baiña azken-itza neurea bear dik: zazpireun t'erdi. Konprome ez ba aiz, artu astoa eta etxera noa berriro.

Kamilok bere kolkorako: "berreun eta berrogeita amar kendu zizkioat".

—Bale da. Tok bostekoa!

Alkarri eskua eman eta biak alkarrekin tratoa ospatzera Buruzurineko tabernara. An iji-ta-aja, txurrut emendik eta mokautxo bat artatik, txorixoa dala, buskantzak direla, tripakiak batetik, txuletak bestetik, gautxoen kontuak andik, astoaren goraltzak emendik... Aizkenerako astoaren irabaziak eta Kamilon merkaldiak, guztiak Buruzurineko kaxara. Balantzaka eta alkarri lepotik elduta irten zuten kalera. Antonek dirutxuak eta Kamilok astarra.

Pozik zijoan Kamilo etxera bidean; bai ba, asto arrek ogei erralde baiño geiago zitun eta amar pesetan kiloa salduta ere. Prezio orretan pozik erosiko zioin arakiñak.

—Bai, orixe egingo det: urte batzuek lanean erabilli ondoren, txorixotako salduko det.

Bazekien zeinek egiten zitun lukaika ederrak astoen aragiakin.

— Debekatua ornen dago ori egitea. Nik uste ez litzakela orrelakorik debeka bear; gal onakin edozeiñek egin dezake produto on bat; txarrakin ona egitea, ori bai dala benetako doia, arranopola! Orrelako gizonak ministraia izatea merezi du, ekonomi-ministraia, merkataritzakoa ala industriakoa... Edozer klasekoa. Oiek dituk gizonak, oiek. Urdai-azpikoakin edozeiñek egin dezake lukainka ederrik; baiña, asto zaarren aragiakin lukainka onak egitea, orretzek zeukak benetako meritua, orretzek!...

Pentsamentu oietan doala, pasa du Polborako tunela etxera bidean. Erdi-erditik zijoazen astoa eta nagusia bide zabal orretan. Une aretan orra or nun agertzen diran Kamilon bidetik bi motorista guardia-zibilak. Bien artean Kamilo eta bere astoa arturik, multa-agiria aterata, onela diotza aietako batek:

— Dónde va usted, señor?

— Yo?

— Sí, usted y su burro por la mitad de la carretera...

— Vamos a "Buenos Aires".

— A Buenos Aires, señor?

Adarra jotzen asi zirala, konturatu zan Kamilo eta onela eraso zien:

— Sí, señor, a Buenos Aires. Allí vivo yo que he sido pampero y allí llevo a mi burro por este camino.

Multa-agiria gorde eta eskubiko beatzakin bere buruan jira-buelta bat emanez, badoaz aurrera algaraz.

— Bai, bai, parre egizazute, nai badezute; baiña, ziri ederra sartu dizuet ustekabeen. Ja, ja, jai...! Zuek ez dakizute nere etxearen izenik. Tok.

Etxera orduko konturatu zan Kamilo asto ura oso berekoia zala. Lenengo egunetik makilka asi bear.

— Asto madarikatu ori, segizak aurrera ikuilurarte!

— Au baño korta obeagoetan oituta nago ni, zuk zer usten dezu?

— Zer? izketan ere badakik!

— I bezelako iñuzuekin ikasi nuan berbetan, astoka mundu osoari ari zera-tenoekin.. Au astakeria! Ura astakeria!

— Gizonak astakeriak egiten baditu, zer nai dek esatea!

— Oiek "gizonkeriak" djtuzu eta ez "astokeriak"; guk geuk sentzu ohea agertzen degu zuek gizonok baiño.

— Arranepola! Beste orrenbeste ez diat sekulan aitu... Astoak, beraz, gu gaituk...?

— Ez, astoak geu gera eta zuek gizontxoak zerazte; guek baiño belarri txikiagoak eta buruak eskasagoak eta ni txerri-korta orretan ez naiz sartuko, aurretik apur bat txunkuntzen ez badezu.

— Ezetz? Bai orixe, sartu bearko!

Astoak aurreko bi anak lurrean tinko sendotu zitun eta alperrik ibilli zan Kamilo astoari atzetik bultzaka, ikuiluan indarrez sartu nairik. Azkenik, gorozti-makilla eskuan artu eta xenperrenak ematen asi zitzaion Periko Fortunari.

— Indarkeria dezute nagusi zuek gizontxoak, indarkeria. Eta indarkeriz zer irabasten dezute? Abereak eurak baiño buru eskasagoa agertzea; besterik, ez. Indarkeriak indarkeria sortzen du etengabeko abjadan, neurririk gabe, azkenik gabe... Oianetan ez dago zuen aiñako piztirik. Aiek indarra, jana billatzeko, erabiltzen dute; zuek, berriz, zertarako? Besteak zuen mende zapalduta ikusteko.

Kamilo zegoen ao-zabalik astoari begira. Ijito euskalduna etorri zitzaion burura, astoa saltzerakoan, paioari onela esaten: Begira, begira; ez egon albo-

ra begira... Eta, asto itsua saldu zion paioari. Gero protestan etorri ziltzalón esanez: Asto itsua saldu didazu iruzurrez. Ez da iruzurra. Nik garbi asko esan nizun: begira, begira, ez egon albora begira eta zuk ez diozu begirik bagiratu... Au, asto au-zion bere kasa-ijitoren batek erekutsitakoa izango degu; Antonek, ordea, ez dit ezertxo ere adierazi. Onela eraso zion Perikori:

— Nungo ijitoen eskolakoa aiz i?

— Ijitoak Ejitotik badatoz, ez zabilta ain urrun ere...

— Ungriatik, motel. Ez al dakik orj ere?

— Ungriatik, Ejitotik.. I nundik agertu aiz, ba?

— Urrunagotik. Eguzkiaren sorkaldetik. Reinkarnazioaren berri ez al dizu iñork sekulan eman?

— Zer arraio da reinkarnazioa?

— Mundu onetan egindako okerrak zunzendu aal izateko, beste noriki edo zerki batean agertzen gera birjaiota, il da gero. Birjaiotze ori da reinkarnazioa.

— Zer zorakeri dek ori?

— Ez da zorakeria. Tibeteko Lama nagusia, Espainiako umetxo batean birjaio da: ura il zan une berean jaio zan umea. Lau urtez ibilli dira aur orren billa Tibeteko Erljio-agintariak.

— Tibeta, jo zak tronpeta. Zer arraio ari aiz?

— Bizitza bateko okerrak, ondorengo beste bizitza batean ordaindu bear dira aizkenerarte; orduan izango da betiko atsedeen erabetekoa.

Kamilo zegoen amesetan, entzuten zuena sinistu eziñik.

— Beno, beno, ni Buruzurinean neurritik pasa nauk eta eztabaida auek ameskeri utsak dituk.

— Bai, bai, ameskeri ederra. Zu eta Anton Burusoil nundik agertu ote zerate? Bjkote polita. Zuen aurreko bizitza aretan, zer ote ziñeten zuek?

— Ez gera berdiñak animalia eta gizona, txotxo.

— Aizu, Kamilo, animalitik sortu zan gizona eta biak egin zitun Jainkoak; batetik bestera pasatzea gauza erreza da.

— Ni asto biurtu!

— Zailagorik ere egin litzake. Bat iltzen danean... Baiña zer da iltzea eta jaiotzea? Errealitate Aundian bat iltzen danean, Lurrean artzen du bizia eta Lurrean iltzen danean, berriz, Errealitate Aundian biernetzen da. Ez dago Erioztarik, Birjaiotzearen nekea baizik. Erioztaren neke-naigabea, Jaiotzaren neke-naigabea da.

Kamilori garunak jira-biraka asi zitzaizkion kaska-ezurrean.

— Tabernan eraten aritu gera, baiña ainbeste?!

— Ez, Kamilo, ez zaude amesetan. Animak dabilten mundua, Errealitate Aundia, era guztietako bizidunez beterik dago: abereak eta gizonak naasian, biak bait dira Izakien garaia. Ni ere asto biurturik nabil; orain milla urte, ordea, Song Mandarina nintzan Txinan. Lo artu nuen betirako eta nere gorpua ez zuen ezertako balio. Anima, berriz, argi urdinskea, Zillarrezko Galartsuari lotuta zegoena, askatzen joanik, aizkenerako libre gertatu zan eta ibillearen ibilliz, gela txiki batera jo zuen. Bertan eseri zan eta aurrez-aurre zeukan pareta desagertu egin zan eta, bere orde, animaren bizitzako gertaera guztiak argitu ziran, Akasharen Liburuan idatzita daudenak. Egiñak eta utsak. Asmo onak betetzeke, eta txarrak beteta, gertakizunik xeenak eta okerkeririk txikienak, guztiak zeuden an begien aurrean... Andik, egan, gela aundi batera; Animaren Munduko Izakiek an zeuden bere zai. Ez zuen iñork salatu bearrik; berberak eman zien okerkeri guztien berri eta betegabe utzitako asmo on guztiena ere bai...

—Zorakeri multsoa esaten ari aiz.

—Zergaitik zorakeri...? Beste Aldeko Animen Munduko gertakizunen berri jakintsuek bakarrik dakite...

—Astoak ere bai.

—Gogora zazu nundik natorren. Nere historiaren berri ematen ari nazaizu. Anima an zegoen epai-laguntzailleen mende. Benetako epaillerik ez zan, laguntzaille eta konsejuemailleak baizik; norbera da bere buruaren epaille. Ajek arretaz aztertu ziztuzten bizitza berrirako bearako zitun doa; eta birtuteak. Gero bere gorpuaren egoera ikustera joango zan anima eta ondoren izango zuen deskantsua (urte batzuek, eunka urteak) eta arrezkero laguntza emango zioten, kondiziorik onenak billatzen, bizi berri egoki baterako.

—Eta, gero zer inluxentekeri dator?

—Song Mandarinaren Anima Lurrera biurtu zan bere gorpua ikustera eta ondoren, deskantsurako presto zegoen Anima, Beste Aldeko Lurrera itzuli zan.

—Zertara?

—Etorkizuna aztertzer a eta b;en bitartean, ordu artarako, denbora eta era egokiak gertatzen ziranerako, bera Anima ori prestatzera.

—Ez dago ain gaizki, baiña Eriotza Lur onetako nekeen azkena besterik ez bada, zergaitik diogu ainbeste bildur?

—Beste Munduko pozak bakarrik gogoratuko baginduz, askok ez genduke Emengo nekea jasoko eta orregaitik sartzen da Eriotzaren Bildurra.

—Zertarako bildurra? (Kamilo panpero eta baserritarra izanik, badu bere filosofi naturala ere; Perikogandik jasotako kutsadura ez bada...).

—Ezezaguna dan Orok sortzen digu bildurra. Bildurrak, ordea, adore ematen digu, alperkeriaren mendean erortzeko arriskua agertzen danean...

—Ire itzetan zoroikeri asko zegok eta orain galdera bat: zertan biurtu induen Txinako Mandarinara izan ondoren?

—Mandarina n;intzala okerker; asko egin nituen arrokeriz eta nere okerkeri ori makurtzeko, zaldi baten gorputzen sortu ninduen; baiña, nere aurreko bizitzari eta egoerari begirunea izanik, Frantziako Erregearen zaldi-kortan jaio arazi ninduen.

—Erregearen ikuillutik ijituen eskuetara...?

—Zure eskuetan baiño obe. Ni Frantziako erregearen korta ederrean bizi nintzan lajsterketarako zaldi. Apaiña oso eta liraiña. Arroputsa. Bestelako lane-tan ari z;iren zaldiei parre egiten eta iseka. Mando eta astoei, zer esanik ez. Neretzako lana zan urria eta mantenua ederra. Lana neurrian, disgusto gutxi eta mokautxo gozoak sarri-sarri. Beti garbi eta atsedenean. Noiz-beinka lasterketatxoren bat. Erriz-erri Erregearen Kortearekin batera.

—Ez !tzan gaizki biz; alazankoa!

—Bai, aberea izateko, nai baiño obeto. Nere zoritxarra Doniane Loitzunen gertatu zitzaidan. Eunka urte dira; baiña, alaz ere malkoak irtetzen zaizkit begietatik bizitza ura gogoratzean... Laisterketa galdu nuan Pirineetako zaldipottoka baten aurrean. Korteak alde egin zuanean, bertan utzi ninduen kale-garbigetarako. Zikin-gurdiari tiraka egun osoan, egunsentitik illunabarreraiño: jana urri eta lana ugari. Munduaren aldakaitza! Nere itxurari begira, onela ekin zion bersolariak:

"Ona sei bertso kale
garbitzailleari,
señaz beren izena
dan Jose Mari
Erreza lezazkike
iru Avemari
indarra etortzeko
zaldi gaixoari.
Animali ori
erruki zait neri
falta du ugari
egoteko lodi,
kartoiakin egña
dala dirudi".

Nerekin lotzatu zan nere nagusia eta arakiñari saldu nindun.

—Txorixotarako? (Nere burutasunak asma ote ditu morroi onek?).

— Bai, lukainka ederrak egin zitun, itxuraz beintzat. Badakizu, pipar-gorri ugari eman ezkerero...

— Pipar-gorriak beste akatsak ezaltzen ditu. Errerz saldu al zitun asto-lukaikak?

— Aiek zaldi-lukaikak ziran; baiña, zaldi arek aragi gutxi eta ez ziran ain onak ere gertatu.

— Alaz ere, salduko zituzten.

— Doniane Loitzunetik Terranobara zijoazen ontziek janari eta edari asko bear zazpi illabete osoak itsasoan ibiltzeko. Lukaika aiek merkeak eta itxura onekoak ziran; beste aldetik, berriz, arrantzaleak arraina ugari izaten dute eta okelea nai. Urdaia, sesiña, koipea, txerrikoa eta, al zuenak, urdai-azpikoa. Onek eta zaldi-lukaikak ez dute prezio berdiña, ezta ontzien aberastasunak ere. Batzuek aundiak ziran bosteun eta geiago toneladakoak, bale-arrantzaraao. Beste batzuek eun tonelada eskas izaten zituzten; auek bakailautarako. Era orretako pinaza batera saldu ninduen. Barku artako 16 urteko mukizu batek onela idatzi zuen bere etxera Terranobatik: Emen nago ni egunero patas de kuto eta karne de mono janez; igandetan, berriz, asto-lukaikak. Nere lotzakizuna orrelakoak jakinda...

Kamilo zorabioak artuta zegoen astoari ao-zabalik begira. Amesak ote ziran ala pattarraren lanak? Zorutzen asita ote zegoen? Astoaren itz-jario arrek ez zion onik egiten eta ebagitzea erabaki zuen:

— Itzeetatik naikoa dek.

— Naikoa? Ez oraindik. Nere garai artako pekatuak "Buenos Aires"en ordaindu bear Kamiloren mendean, aurretik Anton Burusoilaren eskutik pasata gero. Bikote ederra! Kirten galantak! Baiña, zuk ni ez nauzu indarkeriz menperatuko. Biok zerazte berdiñak; burugogorrek eta itsuak. Sudur-aurrean dezutena ere ikusten ez.

— Ago ixilik, madarikatu ori! Bestela ez zaik bizkarrean egurrik paltako.

— Ni ez nauzu makilka ixilduko.

— Ezetz?

Nagusiak, eskuetan makilla bat artu eta, nun ematen zion begiratzeke, belerrietan jotzen asi zitzaion. Astoak bere aldetik, egurra geldi arazteko, ortzakin besotik eldu zion. Baita apurtu ere. Ez zion miñik eragin nai; baiña, oke-

rra orrelaxe gertatu zan. Kamilok, bere amorru artan, t̄ro bateko eskopeta zaarra artu eta, begien artean, basurdetarako zeukan kartutxoa uztu zion. Astoak errukiz begiratu arren, nagusiak itsu-aldi artan ez zuan ezertxo ere ikusten, bere amorrua baretzea besterik. Astoa lurrean eta ixilik ikustean, orduantxe lasaitu ziran Kamiloren barrenak.

Astoa erositako une berean artutako asmoa, orain beteko zuen uste baiño lenago. Inguruko erri batean txorixogile famatua bizi zan eta mezua bota zion, bazuala astarra ederra, bere lan aietarako egokia eta etortzeko, alba aurretik, bere baserriaren oinpean zegoen bide zabalera. Istr̄puz akabatu zitzaiola eta kezkarik ez izateko.

Bigaramonean an zeukan Kamilok astoa lau zatitan, kamiño baztarrean oso kurioso ipiñita. Eraman zuten; baita lukaika ederrak egin ere. Andik laister, Pasaian bakailautarako zebillen ontzi baten nagusiak lukaika-sajl osoa erosi zuen. Berrito ere gure astarra Terranobarako gertatu zan, beragoko mailan: zalditik astora. Bere aurreko bizitzen okerkeriak zuzentzeko astirik ez zion Kamilok eman eta berriro reinkarnaziora jo bearke zuen. Bere aragi guztiak Groenlandiako itsasoetan zielarik, nun biziberrituko ote zan berriro...

Indarkerian bizi izanik (indarkeria egin eta indarkeria jaso, alegia), indarkeria lege duten piztien artean biziberr̄itu ornem zan, Groenlandiako artzazuri-kuma batean. Suerte oberik izanem ote zuen Eskimalen artean? Gerora jakin genduen artzazuri ederra egiñik bizi zala izotz-arteke errege. Zori txarrez, ordea, tranpa batean erori eta katigu berriro giza-indarkeriaren mende. Aurretik Txinako Mandarina izateak ez zion batere onurarik ekarri ondorengo bizi-berritzeetarako.

Eskimaleak lau urdaiazpiko egin zituzten bere gorpuakin eta negurako an zeuzkaten izotzetan gorder̄ik. Baiña (beti izaten da baiñaren bat) Son Mandarinak, bere Besteko Errealitate Munduan, beti topo egiten du euskaldunekin; barriro ere mutiko gazte arrantzalea esku artean. Oraingoan, getariarra. Bakailautan joanik zan Kanada ingumarietara eta, indioekin zeuzkaten ar-emanetan, neskato begi-beltz batekin maite mindu zan eta udeazkenaldiko gau batean, orra izaki berri bat sortu, erdizka euskaldun, erdizka eskimal, tximia beltza, azala beltzarana eta begiak urdin-urdiñak, Udara baiño lenen jaio zan ume-txoa. Ezkondu arazi zituzten biak udazkena orduko. Eztaiak egin zituzten alakoak eta ez nolanaikoak. Sei sagardo barrika eskeiñi zitun kapitanak barruan zeukenetatik eta eskimalek, beuren aldetik, artzuri gazte baten urdaiazpikoak. Son Mandarina, Periko Fortuna, euskaldunen tripetara berriro. Nora bidalduko ote dute oraingoan? Bear bada, onezkero deskantsua egokituko zitzaion betirako, Akhasa Liburuan ala idatzita balego.

Or̄i, ordea, susmo bat besterik ez zan gertatu; indarkeriaren zurrunbilloan sartuta zegoalarik, Ekialdera bota zuten orain ere aizken probarako Azken Gerra Nagusian partaide izateko, Japongo Errege jainkoaren alde bizia eman zezan. Orra nun Periko Fortuna kamikaze biurtu. Eskeintza osoak, deskantsu oso merezi.

Arrinda'tar Anes

ERRITASUNAK EZ DU PAPEREN BEARRIK

Ez dira atzo goizekoak
Euzkadi'ren sustraiak Edestian

"Iragana biotzez dut maite.
Tradizionalistak ez dute maite.
Auek igaroa oraiñaldi egin
bait-digute".

(Ortega y Gasset'ek)

Gure euskal erritasunaren kontzientzia eukitzeak purrustaka jarri ta asarretu egiten ditu askotxo, España artifiziala-sakrosantu ori usteltzen asita puskatzeko zorjan ikusten bait-dite oiek. Gure euskal naziotasuna ukatuz, "argumentuz" - edo nai beste irain jaurtitzen digute gure aurka. "Atzerakoiak gerala, odolak ez baiño Edestjak ornen du-ta nazioa egiten". Eta beste onelako ainbat kaikukeri. España Edestiaren zati ukaeziña ornen gerala-ta euskaldunok.

Adimena kamustuz eta askatasun-lillura ameskorrez aletzen, naturaltasun edo egintza naturalaren aurka ari ornen gera.

Zillegi bekit galdetzea:

Kanpotiko eragiñik gabeko berez datorrena (zu ta biok jaiotzea, alkarren arteko taldea, senaz beteriko erri-nazio baten sortzea) zer da? Nun agertzen du berezko dan onek atzerakoitasuna naiz aurerakoitasuna? Iñun ez. Berez datorreana ez da atzerakoi ez-ta aurrerakoi. Ez bata ez bestea. Aipatu ditugun aoiak (jaiotzeak, erri sortzeak e.a.) danak egintzak dira, naturalak dira, ez besterik.

Ni ta nere tankeratsukoekin, abendaz, bizitez ta izkuntzaz antzakotsu diranekin talde berezi bat osatzen dugu; ta onek (talde aundi ta egituratuak, alegia) areagotuz, erria du eratzen. Euzkadi beraz, ez da politikari-eskuz mamitua izan, ez bait-da argizagi bigun modura giza-esku trabetsuz gorpuztua. Euskaldunok batidanik gerana gera, geran bezelakoak, besteengandik bereiz, gure birtute, akats, axaleko ta barneko bereizgarriekin eta gaiñerantzeko gai ta abarrekin. Besteak, beste alkarrekiko talde edo erria eratzen dute: nazioa eta berarekin erritasun edo naziotasuna.

Gaurko egunean, XXI'gn. gizamende-atarjan, danerako eta munduan ibiltzeko, naziotasunak tinkatzen ornen du norbakoitzaren kondizioa. Eta zein da gure naziotasuna?

Begira. Bein batean, Madril'en nintzan. Aulki batean exerita. Txapela buruan. Eta ustegabea, mikrofonoz ornitua zetorren 30 urtetsuko izparkar; bat, ez dak; zein irratirako, urbidu zitzaidan galdetuz:

— Euskalduna? (erderaz ari zan, jakiña!)

— Bai. Euskadi'n jaioa, euskalduna jatorriz, izatez eta sentimenez.

—Eta zure naziotasuna? Españiarra noski, euskaldunak españiar baitira. (Dana esaterik ete emen idazterik ez dago, laburbilduz ari naiz-ta).

—Orain españiar naziotasuna daukat. Ala laterritasuna esan bear ote dut? (Nere "orain" orrek oso arrigarri irudituz, errepika zidan).

—Zer esan nai didazu "orain" orrekin? Agian (mintzo isekariz) Euzkadi askatzean, españiar naziotasunari uko egingo diozula?

—Nik esan nai dizudana da, atzoxe arte ez naizela españiarra izan. Urtetan venezualatarra izan naizelako, nortasun agiriz eta igarobidez. Onek zera esan nai du, paperetarako ain garrantzizkoa zajgun naziotasunaren kondizioak ez duala egiazkorik ezer adierazten, "adabaki" utsa dala, puskakor eta aldokarra.

Nere euskaldun izatea ez dago aldatzerik. Laterriz-laterri nabillelarik, arro arro daramat nere euskaldun kondizioa. Andjk etorrira emen bizitzeko, galdu egin nuan venezuelatar naziotasuna. Ikusten duzunez paperezko utsa da naziotasuna. Oso errez galdu diteke edo-ta bestebat irabazi.

Norbakoitzaren izatezkoa ez da iñoiz galtzen, ezago apurtzen. Eta ni beti jzango natzaizu euskaldun.

Edestiak zer dio?

Noiztik dugu baliozarri Edestia? Askotxo dira, Ebro'tik bekoaldean batez ere, Edestia komeni zajen orrialdetik artzen dutenak. Atsegiña ez dutena baliozarritzat jotzen ez dutenak. Eta Edestia ongienik zaienean bukatzen dutenak.

Setakeriz beti bere artan dirautenak fosilizatuak daude, oldozkun bakar batean petralki setartutakoa arri-jitezkoa biur bait-diteke, buruan arri biurketak ez bait-du gauzakietan antzo gjzaldien laguntzarik.

Bosteun urte bete omen dira españiar estadia "batu" zanetik (?). Euskaldunok zer egingo ote dugu aurretiko gizaldi-mordo orrekin? Au ala dalarik, mende luzeak bizkarrean daramazkigunok, amatzat (edo-ta aitatzat) artuko ote dugu gu baiño gazteago dan ori?

Politikarien eskuetan utzi bear ote dugu konponketa itxillutsu au?

Politikariak bi mailletan eraikitzen ari zaizkigu Europa. Azpigarritzat, naturala dana, erria. Esaneko ta ixilik egotera beartua. ta gaiñetik artifizialki ezarritako maillan, Estaduak. Auek dira egitura berrian nagusi, azpiko txiki ta indar urriko dan guztien (izkuntzak, kulturak, e.a.) zanpatzailleak.

Iñoiz atzera egingo? Ekonomjari-eta begira eraikitzen ari zaigu Europña. Eta Erri txikikuoi "itz, arren" etengabe eskaera egiñagatik ez digute gure abots larritua munduari entzunerazteko itzik ematen. Noiz arte?

Egaña'tar Gotzon

LENGO ETA ORAINGO KEZKAK ZELAN DUA BIZKAEREA?

[1985 urtean, "Itxastarrak" elebarria (nobela) kaleratu nebanean Erkiaga'tar Eusebio idazle eta euskaltzale amorratuak, kritika antzera onelako lan au idatzi eban:

Ona emen liburu barrj bat. Au esaten ez da gauza andia.

Are geiago. Euskal liburu barrj ori bizkaiko berbakeraz argitaldu dala agiri jartea, meritu berezia.

Meritu berezia, gauzearen egoera, oitzat artzen badogu.

Izan be, premiñazko dogu une onetan, oraingo irakasle batek erakutsi dauan laneko estadistika edo dalakoaren komentarijoa egitea.

"Euskal kulturaren zapalketa, 1956-1981. Elkar-liburuxka". Or Txillardegik, SIADECOREn 1975 g.urteko zifrak darabiltzen: au da, orain AMAR urtekoak. Begira: Euskalerrian 2.784.320 biztanle ziran. Oneetarik euskera ekienak —ez jakin erabiltzen dabeenak— 623.301 lagun. Beraz %27,7: Euneko 23 eskas.

Liburu orretan SIADECOREn inkestako batek, arean M. Ugaldek diño: "es la población vasco parlante la que padece una mayor marginación".

Eta guk, orren buztantzat zerau geitu giñei: Oraingo aldian, euskal alorrean, idatzian eta Telebistakoan, senjde txiro orren senitarteko mar-gi-na-tu-a bizkaieria da.

Lerro au idatzi nik, eta biaramonean, eguneroko prentsan, Karmele Errotatxek jtzaldi baten bizkai dialektorearen egoereaz "una seria reflexión" egin bear dala esan eban. Atzo bertan, maiatzaren 7-an, "Deia"n Adolfo Arejitaren artikululu mamintsu eta luzea agertu izan da, gure euskalki onen alde.

Orain eun urte, gure Erri onen barruan, euskera ekjenak %54 ei ziran. Orain, len esan dogunez, %23 murriz.

Ona emen Txillardegiren kuadru bat, orain amar urtekoa. Euskaldunak eskualdeko dakarz beste toki baten, baiña kuadru au, berba zelan egiten dauanari adi dagoana da. Au da, Euskera mintzatuari dagokiona.

Bizkaieraz berba	%37,7
Gipuzkeraz berba	%37,6
Nafarroako euskalkiz	%9,7
Baxenabarrekoz	%8,8
Lapurderaz	%4,3
Zuberoeraz	%1,9
Beraz, ona	%100

Ondorioa: orain amar urte, bizkaieraz ziarduenak, 11 lagunetik lau ziran. Gomutatu daigun Deba, Elgoibar, Eibar, Plaentxi, Bergara, Oñati eta Arrasate inguruak, eta Arabako Aramaio be, izatez azken mendeetan bizkai euskalkiak dirala.

Txillardegiren berbak djtugu: "Euskara Batua erdialdeko iru Euskalki nagu-

sien arauerara erabaki da. Estadistikak erakutsi dutenez, bestalde %75-ek baino geiago onartzen du Euskaltzaindiak proposatu duen Euskara Batua. Opoziziorik andiena zaar artean dago".

Orraitio, estatistikak zeinek egin ditu?

Dana dala, beste norbaitzuen esana dala eta irakurri doguna da mingarriena. "Bizkaiera ori ondatzeaz ez da zertaz kezka jarri... orren ordeko bezela Euskara Batua geratzen baldin bada".

Ai, ai, ai... eta baldin ez bada?

Baina, berbalapiko orreri zein Aseguruk erantzungo deutse, kalean galtzen dan euskerearen orde euskeraz beste berbakera modu bat sendo, indartsu ta bizi geratu daitekena? Zein aseguruk, zein jakitunek edo sasijakitunek? Amaikatik lau euskaldun galtzen badira, kaleko meaztute ori, utsune ori, lorrin ori, zelan konpontzeko?

Kalean galtzen dan euskerea eskolatik, ikastolatik, euskaltegitik, Unibertsidadetik indartuko dalakoan?

Or dogu Irlandako erakuspen negargarria.

Askatasuna mende onetan lortu dauan erri orrek izkeran galdu egin dau. Liburu eta eskolan ikasi arren, ez dabe kalean, gizartean ez artuemonetan erabilten. Ingeles parra parra, Eta modu orretan, orri... ba doa. Latiña joan zan antzean.

Ukatu ezina dogu Euskal Telebistan lan itzala ta txalogarria egin izan dabee-na. Baiña... bizkaieriak, gure berbakereak ez dau an tokirik. Errime gortu naiz, orraiti, zuok zoririk izaten ete dozue bizkai izkerearen modu doinutsu eta soinutasunik entzuteko? Beti bat, monotono, idor samar, kukuaren kanta, golden sagarraren bardintasuna aoran, or belarrian.

AMAIKATIK LAU euskaldun galtzen ba dira, zelako anemiak ez dau joko euskera osoa? Barriro, labur:

Bizkai berbakerez	%37,7
Giputz kutsuz	%37,6
Beste guztietara	%24,7
	% 100

Bizkaieria gal dadinean —kalean be urterik urtera galduz galduz doa, ez gaitez kanterak izan, umeak eta gaztetxuak euskaldun urietan an frantsez, emen gaztelaniaz diardue-ta—, gure euskalki au gal dadinean, Euskeraren mendebaldeko mugea Zumaia, Azkoiti, Azpeti, Zegama, Segura... eta ortatik sartalderuntz... dena gure Enkarterri bezala?

Giputzei mendeen mendetan zeinek gorde ta zaindu deutse mendebaldeko saietsa Bizkaiak eta bizkaieriak baino?

Beste oar bat, orraitio. Mintzaira mugaz ganetik be, goitik datorkioz euskerari itobearrak eta esturak. Galtzen dana Euskereak galtzen dau. Eta bizirik dirauanari ez laguntzea zer da?

"Itxastarrak". Itz onen barruan, Bermiarrak ebagi oi dabenez Its-sora joan diran, joaten diran eta joango diranen ingurua eta giroa artzen da. itsas jentea, sendi eta auzoak, guztiak itsasoaren aizeak igurtziak, aren amaibako orro apalaren oiartzunean durundipetuak. Eta kresal usalna, kresal miña...

Liburu onen egilea, euskeraz idazten sekula aspertu ez dan ondarrutarra: Augustin.

Zaartzen asia dala esaten deustan arren, oraingoan be, seiña, ume barria ekarri deusku onen lumeak euskal seaskara.

Zubikararen liburuak zenbat? Eleberriak, teatru lanak, ipuinak, olerkiak, kantak, istori gaiak, artikulua... ez jakin zenbat.

Liburu barriaren ondorik, irizleak or agertuko dira. Premiñazko dira eta betoz orduan onean. Orraitio mundua aurrera, eta beti gauza ez bardina edo barriraztasuna gura da. Pikutara joanak ei dira arako elaberria erromantikoak oituzkoak, istorikoak... kontakizun lau, apal eta jarraikoak.

Menturazko zerak azaldutea barik, kontaketearen abenturea el da kikikagarrien.

Zearkako jarduna, barruko isuri eta ikuspegiaren ugaritasuna, flashback eta sikologia... Eco idazle italiarrak bere Lan Edegian bide urratzen jardun dau abanguardismoaren zidor eta bidexkak ikasi eta erakutsi bearrez, gurlotasuna, zi mardi usaina, bitarikoak...

Orraitio Umberto Eco berak, ainbeste teoria egosi ondoren, literatura mamintsua dan bere leenengo liburu 1980 urtean argitaratu dau, italian, 48 urteetara eldu danean, eta teoria mee zorrotzak alde batera laga eta sekulako nobela lodia eskeini deutse edozeini, kontakizun dana kontaketa jatorrez burutu bear dala konturatu dalako. Sekulako liburu barrokoa da, moduetan izan be "Il nome della rosa". Sendotikak bide ertzean lagata.

Ondo da elitearentzat nobela sikologitsu eta teknikaz edo teknikakeriaz orniduz idaztea. Eta euskeraz idaztea, ta ez poliglot. Bada, orrelako lanak zeinek irakurteko, il zan amamak, Txiritxuk, ala idazleak berak bakarrik?

Eskolan ikasi ez dalako, euskeraz liburuak irakurri aal izatea neketsua da geien bat erri zeearentzat. Urri lauak euskeraz irakurten ez ba dau, berba egitean atzerantz bagoaz, irakurtean ez gara aurrerantz joango. Ez gabiz bapere txantxetan.

Liburu au irakurteko egin da. Irakurteko bape gogorik badau, "Itxastarrak" eskuan artu dagianak baizen laster jarraian ekingo deuta, sailean joango da, prosa argia, erreza, gatz-piperrez egoki maneatua dalako. Eta misterioz inguratuz.

Orriak irauli alean, aurrera ta aurrera joango da, lerroak lerro begiak jango ditu, adimenez irunsi, jakingureak zirikatu dau-ta.

Elebarria idazlearen lana da, historia bat da, ez historia bera.

Tokiko giroan eta sasoi jakiñean eratu. Txomin Agirrek arako "Arranondo" asmau eutsan toki orri. Augustinen "Ondardi" aldean sartu dau elebarri au. Idazle biok ondarrutarrak. Orraitio, lenengoa abadea, lerroetan. Zubikarai'k, oster, gatz lodia erabili daike. Eta darabil.

Iztegiaren esiak urrunagora daroaz Zubikarai'k, eta berba zorrotz, ausartiak eta latzak aukeran erabiltea dagokio, benetasun trinkoagoa emonaz.

"Realismo" giroan egin euskuzan "Kresala" eta "Garoa" Txomin'ek. Eredu onetako dogu gaurko "Itxastarrak" be,

Toki jakin onetan sustraitua da, baina orain eun urteko aroan. Uria txikiago zan, lagunak be urriago, baina mendu ta aiurri berekoa, erri zindo, zintzo, langille, bulartsu, bizigurakoa.

Nobelaren gaia eta aria emagarriak dira. Bestalde jakingarriak diran oitura, ekandu, lan-modu, orduko estura eta gurariak, amesak eta oinazeak, maila apalean geienbat.

Augustinen nobela onetako pertsonaje nabarmena —biribilla— Edward M. Forester-en euakeraz bat da. Simon "Simon zarra". Liburuko bizitzaz orain eun urte emen bizi izan zana. Irakurtera ez ekiana, baina bizitzako zéretan, bere lan berezietan gizon aitua, arteza, adoratsua.

Kitolis aguretxoak "Kresala"-n guztiak jatortzat etsi daben kapitulu urduria berea dau.

Bestalde, orren iturrja Resurrección Maria Azkue'ren "Arrantzaleak Gran-kanton" lantxuan ez ete dagoan itandu dogu.

Liburu barri onetan, barriz, Simonek ia edapen osoa berea dau.

Nobelagilleak, nordan orren inguru, fabula ziztatzalea ta ernagarria sortu eta jaso aal izan dau.

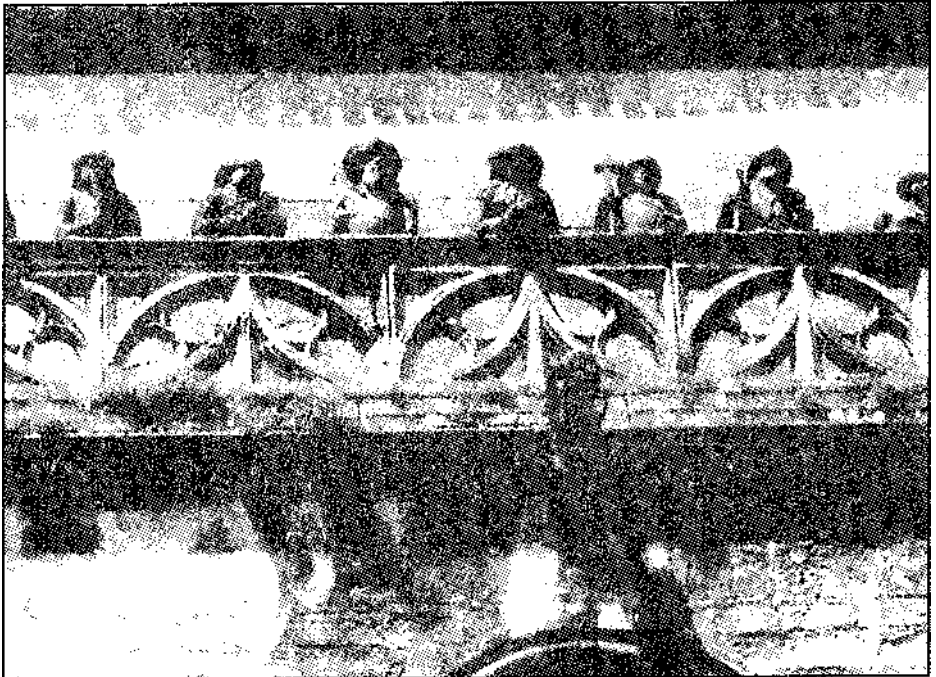
Eta, liburuak akatsik? Ez da utseziña dan gizonik. Eta beraz, gizonaren lauak izan oi ditu. Bai. Ederlanak be bear ditu akatsak. Eta arrainak zakatzak.

Pentsamentuak zorrotzaren zorrotzez buru garunetan euki barik, alkarrizke-ta luzeetan datoz kanpora. Umore baltza textulari teknjka baserritarrez emoten deusku.

Idazlea ez da murrizt gurako, ugari aldeko baiño. Orraitio ez dau liburuak beste iñoren azalpen bearrik, asieratik amaierara ulertzeko.

Nobela bat idazte orduan, Eco-k semiotika morroskoari ostikadea emon deutsa.

Erkiaga'tar Eusebio

ITXASOA ETA ESAERAK

- Andrea, sua ta ITXASOA gustiz da gaiztoa.
- ITXASOAK errekek, iturriak eta ibaiak iruntsi.
- Gizonak ITXASOARI: Ezkondu aiz, mantxotuko aiz bai.
- Gu Ameriketara abiatu ezkeru, ITXASOA agortuko yuke.
- Bortiva eta ITXASOA ezdionak igari, ez daki otoi egiten Jaungoikoari.
- Itxas gori, aizetsu.
- Itxas zuri, aize edo euri.
- Itxaso guztiak igaro ta bazterrean ito.
- itxasoak adarr;k ez.
- Itsasoko legeak onak on eta gaiztoak neurri bageak.

Iru gauza munduak alperrik daudenak: egunez illargia, ITXASOAN euria ta gizonezkoen titiak.

—Iru gauzetarik bear du begiratu zuur denak: emazteari sekretuen fidatze-tik, leorrez doakelarik itsasoz abiatzetik, egun guzia alfer egoitetik.

- Itsasoak ez du adarrrik.
- Itsas ura pozoin jendentzat, osagarri arraintzat.
- Itxas egaleko aizea, ura bera duin ezea.
- Itxas gori aizetsu, itxas zuri, aize edo euri.
- Itxasoan ez dago jarrilekurik.
- Itxasoko arraiñik onena, arrantzateko dagoena.
- Itxasoan ura ta zerua; ta konforme ez dana, ondura.
- Arraina itxasoan, txoria aidian, emazte zurra etxian.
- Itxas aldian ba da, portu eskiñetan; ostarantzean barriz estaziñoetan.

(Karabiñeruen bizitza).

—Itxasotik portura dator ontzia, a errekestaten dauka biar nagusia; baña emon ezkeru ixilik saria, libre itxiko dautse gauzari pasia. (Karabiñeruen bizitza).

- Itxasoko arraiñari erakutsi egiozu igerika.
- Itxas lakatza Ondarroan, itxas triku Mutrikun.
- Jorratu ta izorratu batera egiten ei eben baserrian; orrelako aukerarik ez mariñelak Itxasoan.
- Neskazarrak etxeakoak baiño Itxasokoak estimaziño geiago. (Neskazarra = arrain mota bat).

OÑATIBIA'TAR MANU'K JASOTAKO ESALDI JATORRAK

— Aita ez al dago ondo?

— Ez. Trankazoarekin OI-ALDE egon bear du.

— Ori gezurra da! BATEDONBATEK asmatua da!

— Bart eztulik egin al dezu?

— Ezta ALERIK ERE...

— AMAREN BEARRA EZINBESTEKOA DA.

— Amaren maitasuna NEURTU EZIÑALAKOA da.

— Orain esnatu OTE DA?

— Aztu, ala?

— DEITZEKOTAN nintzan.

— Lan geyegi egiten ari zara! LERGAIXTO egingo dezu!

— GOIZ-GOIZ jaiki eta LANARI EKITEN DIOT.

— GOIZ-OSOAN GAIZKI-ESAKA JARDUNA DA.

— Joxemari etxean al da?

— Ez! Aterea da.

— Aspaldi?

— ORDU-BETE BA-DA.

— Oraindikan ETXE-ALDETIK IZANGO ZALAKOAN deitu diot.

Agurtzerakoan:

— ONDO IZAN! edo ONGI IZAN!

— Edo ZORIOÑI ETA BERRI-ON!